

HAVLÍČKOBRODSKO

Vlastivědný sborník

20

2006

OBSAH

ÚVOD	5
------------	---

ČLÁNKY A STUDIE

NÁSTIN DĚJIN OBCE OKROUHLIČTÍ DVOŘÁCI SE ZAMĚŘENÍM NA HOSPODÁŘSKÝ A DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ OBCE

<i>Karel Kysilka, Jiří Pavlíček</i>	9
---	---

HNÁT A BAROKNÍ KOSTLIVCI

<i>Petr Horák</i>	33
-------------------------	----

KE ŠKRÉTOVĚ OBRAZU ANDĚLA STRÁŽCE V HAVLÍČKOBRODSKÉM DĚKANSKÉM KOSTELE

<i>Petr Horák</i>	50
-------------------------	----

VÝVOJ ULIČNÍHO NÁZVOSLOVÍ MĚSTA HAVLÍČKŮV BROD

<i>Jaroslav David</i>	62
-----------------------------	----

PŘÍPAD MARIE PYTLÍKOVÉ - POZDNÍ OHLAS HILSNERIÁDY

<i>Jaroslav David</i>	106
-----------------------------	-----

NÁBOŽENSKÉ POMĚRY A REKATOLIZACE NA PANSTVÍ LEDEČSKÉM

<i>Tomáš Zdechovský</i>	136
-------------------------------	-----

ZANIKLÁ CIHELNA A HYPOTETICKÁ SKLÁRNA U OBCE STŘÍBRNÉ HORY

<i>Jaroslav Havlíček</i>	159
--------------------------------	-----

Z P R Á V Y

HAVLÍČKOBRODSKÉ PODZEMÍ

Stanislav Šíř 171

RANĚ RENESANČNÍ MĚŠŤANSKÝ DŮM ČP. 76 V LEDČI NAD SÁZAVOU

Tomáš Zdechovský 177

LEDEČSKÁ POŠTA

František Plava 179

SKROMNÁ MATKA VELIKÉHO SYNA – POZNÁMKY K OSOBNOSTI MATKY KARLA HAVLÍČKA

Zina Borovská 190

V NĚMECKÉM BRODĚ ŽIL A ZEMŘEL MALÍŘ ANTONÍN LESODOMSKÝ ALIAS...?

František Drašner 194

VZPOMÍNKA NA LETCE VÁCLAVA FUKSU

Miroslav Menšík 202

VÝROČNÍ ZPRÁVA MUZEA VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2005

Zina Zborovská, Jiří Jedlička 211

ZPRÁVA O ČINNOSTI MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO ARCHIVU BRNO - STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2005

Ladislav Macek 227

Úvod

V předkládaném dvacátém svazku sborníku Havlíčkobrodsko, obsahem většiny příspěvků zaměřeném spíše do minulosti Havlíčkova Brodu (v letošním roce město slaví 750. výročí od první písemné zmínky) je rovněž zastoupeno pět příspěvků, které ediční rada vybrala z připravovaného, bohužel již nevydaného 3. svazku Sborníku Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí. Jde se o následující články: *Jaroslav David: Vývoj uličního názvosloví města Havlíčkův Brod*, *František Drašner: V Německém Brodě žil a zemřel malíř Antonín Lesodomský alias...?*, *Stanislav Šíl: Havlíčkobrodské podzemí*, *Karel Kysilka, Jiří Pavlíček: Nástin dějin Okrouhlických Dvořáků do první poloviny 19. století se zaměřením na hospodářský a demografický vývoj obce*, *Tomáš Zdechovský: Raně renesanční měšťanský dům č. 76 v Ledči nad Sázavou*.

Na stránkách Sborníku Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí, jehož první svazek byl vydán v roce 2001 a v roce 2002 následoval svazek druhý (<http://home.tiscali.cz/hb.history/>), zveřejňovali své práce aktivní profesionální i neprofesionální zájemci o dějiny našeho regionu. Byly to tématicky i stylisticky velmi různorodé příspěvky, často charakteru krátkých a aktuálních zpráv, které však spolkovému sborníku zaručovaly čtivost a dlouhodobou užitečnost, byť jejich formální podoba ne vždy odpovídala standardním požadavkům. Za původnost a věrohodnost předkládaných informací tak v podstatě ručili autoři pouze svým jménem, nicméně praxe ukázala, že v takto strukturované publikaci to mělo své opodstatnění.

Vydavatelé sborníku Havlíčkobrodsko, resp. příslušná ediční rada, mají za to, že v této prospěšné úloze zaniklého Sborníku Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí by logicky mělo pokračovat právě Havlíčkobrodsko a pokouší se o to od tohoto svazku rozdělením obsahu do dvou oddílů. V části nazvané „Studie“ by měly být do budoucna řazeny příspěvky, splňující nejen obsahové, ale i formální standardy textů určených k publikování a oddíl „Zprávy“ by měl být vyhrazen pro příspěvky, které dříve nacházely uplatnění ve výše jmenovaném Sborníku Havlíčkobrodské společnosti. I u nich sice předpokládáme dodržení alespoň minimálních obecných požadavků, avšak rozhodně nechceme

z formální stránky věci učinit nepřekonatelnou překážku, která by mohla část potenciálních autorů odradit od snah pokusit se své poznatky, či samostatné úvahy přenést do písemné podoby.

Závěrem si proto redakční rada dovoluje oslovit všechny, profesionály i amatéry, kterým byla sympatická jak původní podoba sborníku Havlíčkobrodsko, tak i profil bývalého Sborníku Havlíčkobrodske společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí, pište, pište, pište a především se neobávejte poskytnout výsledky své práce veřejnosti.

Své příspěvky můžete předat (zaslat) na adresu vydavatelů, tj. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod (Havlíčkovo nám. 19, 58001 Havlíčkův Brod), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Kyjovská 1125, 58001 Havlíčkův Brod), případně odeslat na jejich e-mailové adresy – muzeum@muzeum.hbnet.cz, nebo soka_hb@hbnet.cz.

ČLÁNKY A STUDIE

NÁSTIN DĚJIN OBCE OKROUHLIČTÍ DVOŘÁCI SE ZAMĚŘENÍM NA HOSPODÁŘSKÝ A DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ OBCE

Karel Kysilka, Jiří Pavlíček

V okolí města Havlíčkova Brodu existuje dodnes lokalita nesoucí název Okrouhliční Dvořáci. Původ tohoto názvu již však někdy není znám ani lidem z blízkého okolí. A to i přesto, že komplex dvorů obklopujících Brod a obývaných takzvanými dvořáky, představoval po mnohá staletí velice podstatný rys zdejšího osídlení. Jelikož autoři této studie nenalezli v literatuře dosud žádnou práci, která by se dějinami dvorů a dvořáků okolo Brodu zabývala, rozhodli se vypracovat a uveřejnit alespoň tuto předběžnou studii.¹

O počátcích dvořáků

Město Brod (později Německý, nyní Havlíčkův) vzniklo v místě, kde obchodní stezka zvaná Haberská, vedoucí z Čech na Moravu, překračovala řeku Sázavu. Na místě starší osady založil nedlouho po polovině 13. století Smil z Lichtenburka město. Vznik tohoto nového města a několik prvních desetiletí jeho existence jsou pevně spjaty s rozsáhlou těžbou stříbra v okolí. Oblast stříbrných dolů sahající od Jihlavy až ke Brodu představovala hlavní zdroj tohoto kovu pro celé české země po celé 13. století; teprve na jeho samém sklonku dochází k postupnému vyčerpávání ložisek a hlavním horním střediskem se na několik dalších století stává Kutná Hora.

S rozvojem města Brodu souvisela i rozsáhlá kolonizace přilehlé krajiny. Již v nejstarších listinách týkajících se města nacházíme zmínky o dvorech nacházejících se v jeho okolí. Např. v roce 1278 se uvádějí² „role kteráž k našemu městu přísluší: Šenklhof, Raušnštejn, dvuor Verneřuov, dvuor Haymana Ryšavého, dvuor Jindřicha Bihuše, dvuor Pabianuov, jeden lán Erhartuov, puol lán Arnoltuov, Ješuov

¹ Další údaje o Okrouhlických Dvořácích lze nalézt na <http://www.vyborny.com/KK/dvoraci.htm>. Autoři článku děkují Mgr. Pavlu Rousovi za cenné informace a podněty k tématu.

² SOKA Havlíčkův Brod, AM Havl. Brod, pozdější staročeský překlad listiny v Právní knize německobrodské z r. 1415, fol. 171v – 183.

čtyři lány, dvuor Konráta Bielého, role páně Ebharta starého, dvuor Koranduov, Hertuov a ves Poděbaby, dvuor Werneřuov ve Veselici a dvuor Beranuov tudiež, Gobldorf s rolí... a dvorové Olmanovy a manželky Wilhelmovy, a jeden lán a les Hercuov, a dvuor Remelduov v Jeřnujevsi.“ Toto osídlení tvořilo jakýsi přechod mezi vlastním městem a okolními vesnicemi. Jak se v listině uvádí, příslušely tyto vsi a dvory se svými pozemky k městu Brodu a zajišťovaly mu tedy důležité hospodářské zázemí. Během 14. stol. se připomínají mnohé další dvory – roku 1339 dvůr Elišky, vdovy po rychtáři Vernerovi, (možná tentýž dvůr, který je uveden k roku 1278 jako Verneřuov), roku 1343 dvůr Štěpána Luciina, jihozápadně od města dvůr Mikuláše Göldnera, východně od města dvůr Tirmanshofen (1379), původně patřící jakémusi Tirmanovi, po němž získal jméno, dále dvůr či tvrz Haderburg (1382) u Pohledu a Chudenhof. Jižně od města, u Svatého Kříže, koupil roku 1393 dvůr Mikuláš z rodiny Liphartovy. Mnoho zmínek o okolních dvorech obsahuje nejstarší městská trhová kniha.³ Jsou v ní uváděna jména dvorů Cigenhof, Haderburk, Hanushofen, Hawenhofen, Kutelhof (Chutelhof), Mumchhof, Preupuchel, Renweg, Rullenhof, Rouštany (Rauschenstein) a Sildav. Podrobnější lokalizace těchto dvorů je dnes možná pouze v některých případech.

Přesný sociálně právní statut vlastníků těchto dvorů není dosud zcela jasný, navíc procházel v historii řadou změn. Jejich majiteli byli pravděpodobně bohatí brodští měšťané, často patřící do okruhu lichtenburských služebníků a hornických podnikatelů. Nebylo neobvyklé, když spadali do více společenských kategorií najednou. Například již zmiňovaný rychtář Verner byl zároveň brodským měšťanem, důlním podnikatelem, do jisté doby také lichtenburským manem a po určitý čas i královským urburem. Jako urburem je zmiňován i další ze zmiňovaných vlastníků – Hayman Ryšavý. V tomto hektickém období „stříbrné horečky“ na Vysočině je tedy nutno hledat první počátek soustavy dvorů v okolí města Brodu. Během 14.–15. století byly tyto dvory chápány jako šosovní (šos byl nájemný poplatek placený ve středověku za měšťanský dům). Ve středověku byli obyvatelé dvorů tedy jakýmsi měšťany bydlícími vně

³ Sochr, J: Havlíkův Brod v době předhusitské, Sborník Havlíčkobrodsko 1, vydalo Okresní muzeum HB v roce 1989.

městských hradeb a pravděpodobně již od 2. pol. 15. století začali být nazýváni „dvořáky“.

Není vyloučeno, že kromě hospodářské úlohy měly tyto dvory v době svého vzniku i určitou obrannou funkci zaměřenou na hájení města Brodu, haberské obchodní stezky a okolních rozptýlených stříbrných dolů. Mohly by tak zapadat do širší manské soustavy, jejíž existence je zdokumentována na lichtenburských panstvích. Přímý důkaz pro takovou hypotézu ale zatím chybí. Je obtížné hledat jinde v Čechách, nebo na Moravě analogii k takto vysoce rozvinutému systému dvorů okolo města. Jedná se zřejmě o poměrně specifický jev, podmíněný zvláštními okolnostmi vzniku dvorů; (rychlá emfyeutická kolonizace pomezího hvozdu vrcholící kolem poloviny 13. století, navíc spojená s intenzivním důlním podnikáním). Podobný okruh dvorců snad existoval okolo nedaleké Přibyslavi, ale zanikl koncem středověku.⁴ Jednotlivé usedlosti označované jako „dvořácké“ sice existovaly po celých Čechách i Moravě, (na Moravě je toto označení častější), příčiny jejich vzniku i právní statut se ale zřejmě navzájem často dost odlišovaly. Brodští dvořáci asi nikdy nebyli na rozdíl od jiných českých a moravských dvořáků klasickými svobodníky a navíc byli rozhodně výjimeční tím, že jejich sídelní struktura se (jak dále uvidíme) zachovala velmi dlouho do novověku a nakonec utvořili dokonce celou obec (s vlastní rychtou), pozůstávající pouze z jejich dvorců obklopujících Brod, později dokonce obce dvě, jak uvedeme dále.

Prvním zlomem v osídlení Brodu (i když nepříliš dobře dokumentovaným) bylo přenesení centra hornictví do Kutné Hory na samém přelomu 13. a 14. století. Nutno předpokládat, že nejvýznamnější důlní podnikatelé Brod již v první čtvrtině 14. století opustili a rozvoj města se značně zpomalil. Velice tragickým mezníkem v historii Brodu byl pak rok 1422, kdy bylo město dobyto Žižkovým vojskem, zcela vypáleno a po dalších 7 let zůstalo pusté. Jak se tyto události promítly do historie dvorů v brodském okolí není dosud zcela jasné, nutno ale předpokládat, že je potkal podobný osud.

⁴ P. Rous: K původu zaniklé vesnice Dvorce u Přibyslavi, Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně historického povědomí, č.2, 2002.

V držbě okolních panství poté došlo k rozsáhlým majetkovým změnám. Po husitských válkách získal mnoho okolních vsí i město Brod Mikuláš Trčka z Lípy a po něm jeho synové – Burian, Zdeněk a Mikuláš. Brod a zřejmě i okolní dvory byly obydleny novým, převážně českým obyvatelstvem.

Zvláštní společenské postavení dvořáků je k roku 1496 dokumentováno zajímavým případem právní pře, kdy brodští dvořáci odmítali vykonávat ponocenskou službu ve městě, či platit za ni tzv. ponůcky, když ve městě samém nebydlí.⁵ Tvrdili, že je platit jen z „*prosby, ne z povinnosti*.“ Spor musel rozsoudit Burian Trčka z Lípy, který rozhodl ve prospěch měšťanů (uvnitř města bydlících), když ti dokázali, „*v kolika jedenaždý dvořák ponůckách městu přileží*.“ Od té doby měli dvořáci platit na věčné časy tyto ponůcky bez odmlouvání a to k času zimnímu po 6 gr. míš., letní po 5 gr.". Na tomto příkladě je dobře patrné, že v té době alespoň určitá část vlastníků dvorů bydlela na svých dvorech trvale. V dřívějších dobách bylo totiž obvyklé, že dvůr vlastnil brodský měšťan ještě vedle svého městského domu nacházejícího se uvnitř hradeb.

Situaci jednotlivých dvorů v této době můžeme ilustrovat na příkladě Šmolova – dvora nacházejícího se jihozápadně od města v místě dnešní osady Šmolovy. Roku 1484 jej prodali bratří Mikuláš mladší a Melchisedech Trčkové z Lípy, brodskému rychtáři panošovi Václavu Joštovi z Ostrovce. Roku 1518 prodal Jošt z Ostrovce dvůr Šmolov řezníku a německobrodskému měšťanu Adamovi a roku 1534 byl dvůr Adama ze Šmolova prodán německobrodskému měšťanu Mikuláši Mochovi. Tyto údaje mohou dobře dokumentovat charakter různých vlastníků dvorů, stejně jako relativně časté změny jejich držitelů.

Dvořáci pod Světelským panstvím

V roce 1561 došlo k rozdělení původního trčkovského panství. Lipnici s městem Německým Brodem získal nový pán František hrabě z Thurnu, zatímco Světlou nad Sázavou, město Chotěboř a mnoho dalších městeček, vsí a dvorů si ponechal Burian Trčka z Lípy.

⁵ SOKA Havlíčkův Brod, AM Havl. Brod, Právní kniha německo-brodská z r. 1415, fol. 168.

Součástí tohoto světelského panství se staly i dvořácké usedlosti kolem Brodu. Došlo tak ke kuriózní situaci: Vzhledem k tomu, že farní správou patřili dvořáci pod brodského faráře, odváděli nyní desátek na území jiného panství, než kterému náleželi oni sami. Začátkem 70. let 16. století vypukl právní spor, řešený až u komorního soudu v Praze, neboť se ukázalo, že Burian Trčka dlouhodobě zadržoval platby desátků k brodskému záduší. Mezi svědky, kteří ve sporu vypovídali, nacházíme i jména některých dvořáků (Tomáš Tomeš – rychtář z Veselice, Toman Dvořák z Kloučkova dvoru, Jakub Češků od Frantále kláštera, Lorenc Rauštanský z Raušnštanu, Martin Mareš ze Spálených dvorů a jiní).⁶

V roce 1591 majitel panství Burian Trčka z Lípy zemřel a novým pánem se stal jeho syn Maxmilián. Téhož roku byl na panství sepsán urbář nazvaný *Registra správní důchodův panství Světelského*.⁷ Tento urbář velmi podrobně dokumentuje i jednotlivé dvořácké usedlosti. Zatímco do uvedeného roku 1591 jsou prameny k dějinám dvořáků poměrně kusé a zatím pouze málo prostudované, od sepsání tohoto urbáře si můžeme udělat o historii dvořáků daleko jasnější představu. V urbáři se uvádějí *dvořáci okolo Brodu*, které spravoval rychtář dvorský. K dvořákům tenkrát patřily dvory Spálené, Panuškovy či Pavučkovy, o samotě stojící dvory Baštinův, Bartův, dvůr Mikuláše Berky, dále Šenklyfy, samotný dvůr Rauštan (středověký Rauchstein), dvory Kylgyfy (zřejmě dnešní obec Kyjov), dvory Kloučkovy, dvory Kocmanovy, samotný dvůr Vávry Novotného, dvory Nyklperky, (pozdější dvory u Mendlů a Rydlů), dvory Škrlíkovy aneb Smrží a dvory Hnízdoxy, dvory Štědromovy - Štědroňovy (později dvory u Panských a Partlů při cestě do Poděbab) a naposledy dvůr Pabšíkův (Václava Pakšíka), který pravděpodobně krátce nato přešel do správy vrchnosti. Lze ukázat, že uvedený výčet je uspořádán geograficky: Začíná severozápadně od Brodu na pravém břehu Sázavy (Spálené dvory), pokračuje sv. směrem, postupně obkrouží celý Brod a končí Pabšíkovým dvorem, západně od Brodu na levém sázavském břehu. Většinu z uvedených dvorů je dnes možno poměrně přesně

⁶ Zprávy německobrodského musea 1922–23 (IX).

⁷ Tento urbář je dnes nezvěstný. Ještě koncem 19. století byl uložen na zámku ve Světlé. Nedávno byla objevena jeho fotokopie.

lokalizovat. Je rovněž zajímavé, že se vyskytovaly buď osamoceně, nebo po dvojicích. Ve výčtu již nenajdeme některé dříve zmiňované dvory, které se nalézaly příliš daleko od města (např. Haderburk aj.) a tak se dále vyvíjely nezávisle na užší skupině „brodských dvořáků“.

V urbáři jsou zvláště (odděleně od dvořáků) uváděni sedláci v Poděbabech a ve Veselici. Tyto dvě obce jsou pak od Berní ruly (1654) až do Tereziánského katastru považovány za nedílnou součásti dvořáků a přestože jsou v tomto urbáři z r. 1591 zmiňovány odděleně, je pravděpodobné, že i jejich obyvatelé byli již tehdy pokládáni za „dvořáky“. Rovněž dvory v Termesivech se v urbáři uvádějí samostatně. Termesivy, vesnice Suchá a dále dvory Spálené, Pavučkovy, Šenklhofy a Kylhofy, včetně později uváděných dvorů Šidlákova, Říhova a Grosmannova byly r. 1598 odděleny od světelského panství a prodány bývalému trčkovskému hejtmanu na Světlé, Janu Giglingaru z Kneislštejna. (V r. 1600 Giglingar prodal ves Suchou a dva Spálené dvory se svobodnou krčmou brodským měšťanům.) Protože statek Termesivy byl Giglingarům po Bílé hoře zkonfiskován a spojen s klášterním panstvím Pohled (Frauenthal), začalo se těmto dvořákům říkat *dvořáci frantálští* – pohledští, nebo také *dvořáci na vrších*. Naproti tomu dvořáci jižně a jihozápadně od Brodu, včetně Poděbab a Veselice se zase začali později, po vytvoření Okrouhlického panství po r. 1634, nazývat *dvořáci okrouhliční*. Na základě těchto událostí se začaly jednotlivé části dvořácké obce vyvíjet odděleně, v rámci svých panství. Některé dvory (např. Kotlasovy dvory), nacházející se severně od Brodu spadaly přímo pod správu města a nepatřily tak ani k jedné z obou výše uvedených skupin. Roku 1597 Maxmilián Trčka zemřel a Světelského panství se ujal jeho bratr Jan Rudolf. Do roku 1634 tak opět došlo ke spojení panství Lipnice a Světlé, protože Jan od r. 1594 držel už Lipnici, kterou mu prodal Martin z Thurnu.

V dalším výkladu se budeme věnovat jen těm dvorům, které se následně dostaly pod správu okrouhlického panství.

Vývoj po třicetileté válce v rámci Okrouhlického panství

V roce 1634 bylo lipnicko-světelské dominium konfiskováno Trčkům z Lípy⁸ a rozděleno na čtyři díly, které byly darovány císařovým příznivcům a dlužníkům. Vesnice Vadín, Babice, Zdislavice, Bezděkov, Jedouchov, Bratroňov, Čekánov, Březinka, Mozolov, Klanečná, Krásná Hora, Květenov, Boňkov, Věž, Kojkovičky, Leština, Skála, tvrz a dvůr s ovčínem v Okrouhlici a dvůr v Papšíkově daroval císař svým nařízením z 2. 3. 1636 dědicům knížete dona Aldobrandiniho, velkopřevora řádu maltézských rytířů. Panství, které se začalo nazývat okrouhlické, bylo odhadnuto na 53 300 zl. Pod jeho jurisdikci se dostalo i čtyřicet dva dvořáků usazených na samotách – dvorech – nad levým břehem řeky Sázavy. Čtyři dvořáci včetně svého rychtáře Tomáše Dvorského sídlili v dnešní Veselici, šest jich bylo v Poděbabech a zbývajících čtrnáct bylo usazeno na pozdějším katastru obce Dvořácké.

Dědicové knížete Aldobrandiniho nedrželi panství okrouhlické dlouho a již roku 1637 je prodali za 40 000 zl. Filipu Adamovi, hraběti ze Solmsu. Solms hleděl získat ze svých poddaných co nejvíce a jejich útlak se nebývale zvýšil. Hrabě zvyšoval roboty a poddanské dávky, začal na panství podnikat, založil nové hospodářské dvory, ale nepodařilo se mu zastavit úpadek, do něhož se dostal mimo jiné pod tíží vysokých nákladů na vydržování vojska a svým pobytem na císařském dvoře. Dostal se do dluhů a byl přinucen kolem roku 1640 prodat některé vesnice panství (Věž, Květinov a Kojkovičky) a zastavit svých dvacet čtyři dvořáků lipnickému panství. V roce 1645 nedaleký hrad Lipnici obsadili Švédové a svými nájezdy pustošili široké okolí. Natrvalo opustili Lipnici až v říjnu 1648 a zanechali za sebou spoušť a zkázu. Okolí Lipnice až do dálky několika mil bylo vydrancováno a vypáleno. Z toho důvodu hrabě Solms požádal o prominutí dluhu ve výši 16 434 zl., vážnoucích na bývalém trčkovském panství s odvoláním na to, že v důsledku rabování Švédů přišli jeho poddaní na mizinu, takže nemohou plnit své platební povinnosti. Z doby krátce po skončení třicetileté války se zachovaly dva nesmírně důležité prameny, jejichž vzájemná kombinace umožňuje mimo jiné rekonstruovat velice podrobně tehdejší situaci

⁸ NA Praha, Deský Zemské 622, J17.

dvořáků. Těmito prameny jsou Soupis poddaných dle víry z roku 1651 a Berní rula z roku 1654.

Soupis poddaných dle víry z roku 1651⁹ nechala vyhotovit na všech panstvích česká kancelář, aby zjistila náboženské poměry v zemi. Seznamy zahrnovaly nejen sedláky, řemeslníky, ale i podruhy, pacholky a děvečky podle rodin, s uvedením věku a náboženského vyznání. Většinou se uváděly děti nad deset let, ale na okrouhlickém panství jsou zmiňovány i mladší. Celkem se uvádí 119 příslušníků dvořáckých rodin. Dvacet osob v pěti rodinách bylo uvedeno jako katolíci. 59 obyvatel bylo mladších než 18 let, 2 obyvatelé byli starší než 60 let. Nejstarším poddaným byla Dorota Slezáková, které bylo 69 let. Kromě vlastních rodin hospodářů jsou na dvorech v několika případech přítomny i rodiny podruhů. Z jednotlivých povolání je uveden mlynář, pastýř a dva hajní. Jeden z dvořáků (Tomáš Dvorský) byl rychtářem, dva další byli konšely.

Druhým pramenem je tzv. *Berní rula* z roku 1654, nejstarší pozemkový katastr na našem území.¹⁰ Uvádí u každého hospodáře výměru polností a druh a množství jednotlivých hospodářských zvířat. Údaje svědčí o rozvráceném stavu hospodářství, způsobeném hrůzami právě skončené války. Okrouhlické panství zahrnovalo tehdy 14 vesnic s jedním farním kostelem v Krásné Hoře a filiálním ve Skále. Okrouhličtí dvořáci uvedení v Berní rule pod lipnickým panstvím, (vzhledem k jejich dočasné zástavě), nebyli válečnými událostmi postiženi tak jako vsi v nejbližším okolí Lipnice. Ze 24 dvorů byl jen jeden po válce pustý – avšak vzápětí na to, v r.1652 byl nově osídlen (Tomášem Velikem). Dva statky rok před sestavením berní ruly vyhořely, i když jejich majitelé na nich nadále hospodařili. Berní rula o nich říká, že Pavel Panský a Bartoloměj Matouš „*pohořali do gruntu roku 1653 se všema svýma dobytky, [ale] budou zase stavět.*“

Přestože berní rula uvádí, že půda je zde „*vejnosná, dobrá, v hrubě v pěkném položení*“, celkem 58 % z plochy všech přiznaných poddanských pozemků leželo ladem, či bylo pustých a zarostlých. Největším hospodářem byl Martin Novotný s 336 strychy rolí, ale

⁹ Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Čáslavsko, vydal SÚA roku 1999.

¹⁰ Berní rula, svazek 10, Čáslavsko I., vydalo SPN 1953, Praha.

z nich obhospodařoval pouze 80. Podobně na tom byli Pavel Panský a jeho soused Bartoloměj Matouš-Partl, kteří každý měli po 144 str., z nichž dvě třetiny ležely ladem, pravděpodobně také proto, že oba majitelé měli plno starostí s obnovou vyhořelých gruntů. Ke dvořákům s největším podílem pustých polí patřili ještě Jan Říha Tajovský v Poděbabech, Urban Mertl, Martin Valenta, Ondřej Rydl, Ondřej Čendl-Menoušek a Jan Prchal. Tomáš Velik poté, co se usadil na pustém gruntě ve Veselici, v prvním roce obhospodařoval 40 strychů ze 105. Polohu jednotlivých usedlostí ukazuje obrázek č.1.

Jednotlivé dvořáky charakterizuje Berní rula jako osedlé (sedláky) a nenacházíme mezi nimi žádné chalupníky či zahradníky. Srovnáme-li velikosti usedlostí v sousedních obcích s průměrnou rozlohou pozemků jednoho dvořáka, zjistíme, že usedlosti dvořáků byly 2–3 krát větší, než činil průměr v okolí. Tato anomálie je pozoruhodná a sama o sobě ukazuje na zvláštní charakter těchto usedlostí.

Srovnání průměrné velikosti usedlostí dvořáků s usedlostmi v sousedních vesnicích:

	<i>počet usedlostí</i>	<i>celk.výměra strychů</i>	<i>průměr na 1 usedlost</i>
dvořáci:			
- Veselice	4	390	97,5
- Poděbaby	6	515	85,8
- vlastní dvořáci	14	1783	127,4
- Termesivy	8	620	77,5
Petrkov*	14	551	39,4
Lípa	16	960	60
Vadín	14	700.	50
Klanečná	3	200	66,6
Termesivy**	10	306	30,6

*bez svobodného dvora (150 str.) Jindřicha Bošínského v Petrkově

** bez dvořáků

Celková výměra všech poddanských polností uváděných v rule byla 2 688 strychů, z toho ve Veselici 390 str., 515 str. v Poděbabech a 1 783 str. u vlastních dvořáků. Někdy je obtížné stanovit přepočet strychů, (říkalo se taky korců), na dnešní plošné míry. Jeden strych byla nejen plošná, ale původně zejména objemová jednotka množství obilí – přibližně 93,6 litrů, které se vysívaly na pozemek. V úrodných krajích se na stejnou plochu pole silo řídčeji, v podhorských a horských oblastech se silo hustěji, aby bylo dosaženo přibližně stejného výnosu v obilí. Spokojme se s údajem, že v průměru 1 strych se vysíval na 0,285 ha pole. což by ukazovalo celkovou výměru polí dvořáků kolem 7,5–8 km². Připočítáme-li přibližně polovinu uvedené výměry na panské, dominikální pozemky, louky, lesy a ostatní neplodnou půdu, dostaneme rozlohu více než 12 km², což zhruba odpovídá dnešní katastrální výměře obcí Veselice, Poděbaby a Okrouhlicí Dvořáci.

K orbě se používali především volí a na jednotlivých dvorech jich chovali až dva páry. S koňmi orali pouze mlynář Holenda a Václav Dočkal v Poděbabech. Pavel Vítů a Balcar Baštin provozovali zároveň formanství a chovali několik párů koní pro tyto účely. (Jinak byl v tehdejší době kůň na vesnici jevem velice vzácným.) Hospodáři věnovali všeobecně velkou pozornost chovu dobytka. Ti největší měli 8–10 krav, mezi 10–20 jalovicemi a kolem 25 ovcí. Někteří chovali i vepře. U obou pohořelých hospodářů je vidět, že při požáru se jim skutečně nepodařilo zachránit vůbec žádný dobytek a teprve až v době soupisu si pořídili nové jalovičky a krávy. Obecně lze ovšem říci, že hospodářská situace dvořáků představovala vzhledem k situaci sedláků v okolních vesnicích výrazný nadprůměr.

V roce 1662 bylo všech 24 dvořáků vráceno zpět od panství lipnického k okrouhlickému, v celkové výměře 1 836 strychů všech rolí. Proč ten pokles proti souhrnnému údaji k roku 1654? Na základě velikosti usedlosti byla počítána roční kontribuce do královské pokladny a zjistilo se, že úrodnost polí nebyla tak vysoká, jak se zdálo, a že daňové zatížení dvořáků neodpovídalo skutečnosti. Zdejší grunt o výměře 120 strychů totiž ve skutečnosti poskytoval daleko méně možností k obživě než grunt téže rozlohy v úrodné krajině. Pro podobné nesrovnalosti vyskytující se po celých Čechách proběhla tzv.

revizitace výsledků berní ruly (oficiálně až r. 1680) a výměra, resp. užitek z polí byl snížen a tím byla snížena i kontribuce.

Urbář Okrouhlického panství z roku 1668

Vedle daní představovala hlavní zatížení poddaných robota na panském, peněžní úrok a naturální dávky vrchnosti. O velikosti těchto dávek na panství Okrouhlice svědčí další pramen – dochovaný *urbář panství okrouhlického z r. 1668*.¹¹ V urbáři se uvádí jako součást okrouhlického panství i panský dvůr Pelestroy, ležící mezi Německým Brodem a Veselým Žďárem, který byl již od konce 16. století pustý.

Úrok se platil, tak jako na jiných panstvích, ve dvou splátkách – o svatém Jiří a svatém Havlu. Obě dvě lhůty souvisely se základními zemědělskými termíny. Na sv. Havla už bylo dávno po žních, na sv. Jiří po jarním setí. Dalšími peněžitými dávkami na panství byl například již dříve zmíněný plat za „ponůcky“, tj. ponocné, a „podýmné“ neboli vrchnostenská dávka domovní. Odúmrtí, taxa oumrtní, se odváděla v naturáliích, stejně jako další platy. Jednotlivé vesnice v urbáři byly sloučeny podle rychet. Rychtáři byli odpovědní za vybírání platů a naturálií. Vadínská rychta zahrnovala Vadín, Babici a Klanečnou, rychtu Krásnohorskou tvořily vsi Krásná Hora, Mozolov a Březinka, dalšími rychtami byly rychta Jedouchovská (Jedouchov, Čekánov, Bratroňov, Bezděkov) a Skalská (Skála a Leština). Okrouhličtí Dvořáci byli vyčleněni zvlášť jako samostatná rychta. Specifické sociální postavení dvořáků bylo vyjádřeno i tím, že kromě odúmrti neodváděli téměř žádné naturální dávky. Místo toho dvořáci platili speciální vánoční taxu. Celkem rychta dvořácká odváděla 65 zl. 18 1/3 kr. obou úroků, vánočního platu 34 zl. 30 5/6 kr., a spíše symbolicky každý dvořák ročně po jedné huse a jedné slepici „oumrtní“ dávky.

Jan Smola ve svém popisu tohoto urbáře¹² přepočítal veškeré úroky a naturální dávky z celého panství následovně:

- platy z Německého Brodu: 40 zl. 22 2/3 kr.
- vesnické dávky: 417 zl. 23 1/6 kr.

¹¹ SOA Zámorsk, fond VS Okrouhlice.

¹² Smola, J. 1922: Urbář panství okrouhlického z r. 1668, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, sv. VIII (1918 – 1921), 23-35

- dávky z krčem	7 zl. 18 2/3 kr
- dávky z 6 mlýnů na panství:	135 zl. 15 2/3 kr.
Celkem:	600 zl. 20 1/2 kr.

Podíl 24 dvořáků činil z této částky 22 procenta, daleko nejvíc z celého panství. Uvedme pro zajímavost údaje o některých dvořácích: Největší dávky platil mlynář Holenda v Poděbabech. Z dvaceti strychů rolí celkové dávky vrchnosti činily sice 2 zl. 45 kr., ale z mlýna platil 21 zl. 20 kr. ve formě naturálií navíc. Balcar Baštin, majitel třílánového gruntu a najatého mlýna musel ročně zaplatit vrchnosti 8 zl. 12 1/3 kr. Povinnost Martina Novotného obnášela celkem 10 zl. 41 2/3 kr. O necelých deset let později jeho dvůr byl zabrán („sveden“) vrchností a vytvořen z něj panský dvůr. Příčinou toho byly pravděpodobně špatný stav jeho hospodářství a nemožnost platit kontribuci a vrchnostenské dávky. Ondřej Mendl měl povinnost odvádět přes 5 zl., 4 1/2 zl. činila platba Jana Prchala, přes 6 zl. Ondřeje Rydla, Pavla Vítků a Jiříka Partla, 5 1/2 zl. odváděl Pavel Panský. Grunty těchto všech obnášely tři a více lánů. Rychtář Tomáš Dvorský ve Veselici, zde jmenovaný jako Nejedlý, měl vyměřeny přibližně tři zlaté rýnské. Nově osedlý Matěj Velik ze 7/8 lánu měl roční povinnost 3 zl. 13kr. Nejméně platil Hans Partl – něco přes 2 zl. z 3/4 lánu (ale k tomu navíc 1 zl. 10 kr. z pronajatého mlýna) a stejně tak Matěj Doležal v Poděbabech.

V tomto urbáři není velikost polností u jednotlivých dvorů uvedena ve strychách, jako v Berní rule, ale v lánech. To nám umožňuje s využitím údajů z Berní ruly vypočítat velikost lánu pro jednotlivé usedlosti. Velikost lánu bývala sice obecně přibližně 60 strychů, ale z jednotlivých místních odchylek lze někdy vyčíst například rozdíly v době založení osady, osobě zakladatele apod. Údaje by si zasloužily podrobnější analýzu; zde uvedeme jen poznatek, že velikost lánu v Poděbabech či Veselici je nejčastěji okolo 60 strychů, zatímco lán ostatních dvořáckých usedlostí má často menší rozlohu, někde až okolo 40 strychů. Takovéto rozdíly zřejmě naznačují odlišnou dobu a podmínky založení usedlostí v Poděbabech a Veselici a jejich dodatečné správní přiřazení k ostatním dvořáckým usedlostem.

V roce 1670 zemřel majitel panství hrabě Solms a Okrouhlice zdědila jeho manželka Helena Alžběta, roz. Rašínová z Riesenburku, která panství r. 1674 odevzdala svému druhému manželovi, Ferdinandu Rudolfovi hraběti z Valdštejna.¹³ V roce 1675 zabrala nová vrchnost Baštinův dvůr, který čítal 106 strychů zarostlých polí a o dva roky později Novotného dvůr s 208 strychy, které ležely ladem. Uplynulo už téměř třicet let od vestfálského míru, který ukončil hrůzy třicetileté války, ale situace rolníků se příliš nelepšila.

Revizitace Berní ruly z roku 1681

V roce 1681 proběhla na panství *revizitace berní ruly*¹⁴ a výměra přiznaných polí ke zdanění poklesla z 2688 strychů na 1920 strychů (z toho ve Veselici z 390 str. na 270 str., v Poděbabech z 515 str. na 345 str., u vlastních dvořáků z 1 783 str. na 1305 str., což ve všech případech znamená pokles o 27–33 %. Podíl ladem ležících a zpustlých polí se nijak nezlepšil, ba právě naopak. Jestliže v r. 1654 se to týkalo 58 % všech rolí, k roku 1680 se zvýšil podíl lad a nevyužitých polností na plných 80 %.

O dvorech Martina Novotného a Václava Baština jsme se už zmínili. Mlynář Václav Holenda v Poděbabech r. 1678 zběhl „*pro nemožnost*“ ze svého mlýna, vrchnost pravděpodobně zabrala mlýn k dominikálu a dosadila sem nového mlynáře jménem Mikuláš, který zůstal v nájmu za 6 strychů obilí ročně. Tomáš Klofáč z Poděbab osil tři strychy polí ze šedesáti, které držel a nestačil už sklídit. Zemřel se ženou a „*se všemi*“. Stavení zůstalo prázdné, pole během léta a podzimu zpustlo. Louky byly poté „*k pastvě vykázaný*“ nějakému vysloužilému vojáku. Toho roku vymřela také rodina Václava Menouška ve Dvořácích, po níž zůstalo jen „*shnilý stavení*,“ jakož i celá rodina Samuela Velika ve Veselici a grunt zůstal po nějakou dobu prázdný. Všechna tato hromadná úmrtí můžeme pravděpodobně připsat na vrub moru, který v polovině roku 1680 zachvátil celé Čechy. Jestliže v roce 1654 bylo obydleno všech 24 gruntů, v roce 1680 můžeme hovořit již jen o 21 dvořácích, protože dva statky byly zabrány a mlýna v Poděbabech se ujala vrchnost. Navíc z oněch 21

¹³ NA Praha, Deský Zemské 115.A33, 396F23.

¹⁴ NA Praha, Tereziánský katastr, Panství Okrouhlice, inv.č. 44, Spisy.

gruntů Klofáčovo, Menouškovo a Velikovo stavení zůstalo minimálně do následujícího roku prázdné.

Budeme-li počítat 6–7 obyvatel na jeden grunt, celkový počet obyvatel dvorů kolísal kolem 100–120 lidí a po připočtení rodiny šafáře a čeládky na třech panských dvorech (Papšíkov, Novotného – neboli též Neuhofo – a Baštinova dvoru), dostaneme maximálně 140–150 osob. Jestliže v roce 1651 se uvádělo jen pět rodin jako katolické – Rydl, Menoušek, Ratin, Baštin a Najmon – o třicet let později již byli katolíci všichni a zřejmě v nich stará víra ani nedoutnala, protože o dalších sto let později, v době tolerančního patentu, se ani tady, ani nikde jinde v nejbližším okolí nevytvořily žádné protestantské komunity (nejbližší evangelický sbor byl založen v Horní Krupé, severně od Německého Brodu). Pokud jde o církevní organizaci, většina dvořáků náležela k faře při chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Německém Brodě. Území dvořáků bylo výhradně české, i když na jihu a na západě sousedilo již s územím, obývaným částečně nebo výhradně německým obyvatelstvem.

Po smrti hraběte z Valdštejna bylo 30. 12. 1696 okrouhlické panství prodáno hraběti Kornelovi a v roce 1708 je jako právoplatný držitel zapsán císařský tajný rada Jan Petr Straka z Nedabylic¹⁵ (po vymření jeho rodu se okrouhlické panství stalo součástí známé strakovské nadace). Vrchnosti se časem podařilo obnovit dvůr v Peleštrově, kde je roku 1706 připomínán jako šafář jakýsi Tomáš Kuchařů, jehož manželka pocházela z dvořáckého rodu Kocmanů. Z neznámého důvodu vzniklo v létě roku 1709 mezi místními sedláky pobouření, o čemž svědčí poznámka ve staré gruntovní knize okrouhlického panství¹⁶, že Václav Kocmanů byl za svou účast „při tom opovážlivém shloučení, neboli rebelii“ potrestán peněžitým trestem (tato rebelie na Německobrodsku nebyla zřejmě dosud historiograficky zpracována).

¹⁵ NA Praha, Desky Zemské O., Tom. III., Fo. 1221

¹⁶ Výpis z této gruntovní knihy ve spisech k Tereziánskému katastru, NA Praha, Terez. katastr, panství Okrouhlice, inv. č. 44, Spisy.

Tereziánský katastr

V roce 1714, kdy opět byla podávána nová přiznání půdy tentokráte již k novému katastru¹⁷, později nazvanému Tereziánskému, se počet dvořáckých gruntů nezměnil. Uvádí se opět dvacet dva gruntů (mlýn v Poděbabech je opět v rukou poddaných a uvádí se na něm Václav Duben) a z dvou gruntů zřízené dvory, z čehož Baštinův dvůr je uváděn jen ze setrvačnosti a výslovně se uvádí jeho prodej k Frýdnavě (*zu dem Guth Friedenau verkauft samt drei Feldern*). Kromě polností, které jsou rozděleny podle kvality, (dobrá - střední - špatná), uvádí se obdobně jako v Berní rule pole ladem ležící a pole zpustlá – zarostlá. Výměra je uváděna opět ve strychách, kterými jsou myšleny strychy dle výsevu. Proti berní rule jsou navíc u každého hospodáře uvedeny louky, avšak ne v plošné výměře, ale podle toho, kolik se z luk sklídilo vozů sena a otavy. Podle kvality sklizně jsou vozy rozlišeny na vozy tažené dvojspřežím a vozy s čtyřspřežím. Poprvé v historii v těchto poddanských fassích se uvádějí i pole a louky s názvy původních tratí.

V roce 1719 bylo celkem v Dvořácích včetně Poděbab a Veselice 33 poddanských usedlostí. Dvacet dva původních dvořáků a jedenáct nově vzniklých statků a chalup. Kromě nich se v osadě u Panských uvádí panská hospoda a kovárna. Výměra polí 16 statků činila více než 60 strychů. Mezi 30 a 60 strychy mělo 7 hospodářů, nad 15 strychů užívalo rovněž sedm hospodářů a méně než sedm strychů měli jen tři. 21 strychů půdy, která se počítala rovněž k rustikálu, patřilo obci. Celková výměra poddanské neboli rustikální půdy byla 1 681,5 strychu polí, 432 strychů lad, 229 strychů pastvin a po přepočtu z fůr zhruba 178,5 strychů luk. U Poděbab, při potoce Žabinci a při západních hranicích se rozkládalo několik hájků či lesíků, patřících jednotlivým poddaným, které ale byly zahrnuty pravděpodobně mezi pastviny. Víme již z dřívějšíka, že vrchnost zabrala Novotného a Baštinův dvůr a pravděpodobně i některé další pozemky dvořáků. Celkem tzv. svedeného rustikálu bylo 627,5 strychů polí, 85 str. lad, 50 str. pastvin a 69 str. luk. Nedaleko Novotného dvoru vrchnost zřídila panský ovčín. Vlastní panská půda – dominikál, byla uvedena při dvoře Papšíkov – 232,25 str. polí, 43 str. pastvin a 32,5 str. luk. Údaje

¹⁷ NA Praha, Tereziánský katastr, Panství Okrouhlice, inv. č. 55/5, Rustikální fasse.

o výměře pozemků jsou tak oproti berní rule a její revizitaci přesnější. Celkem je uvedeno 3660 strychů. Jednalo se o strychy výsevků. Po přepočtení na plošné strychy (koeficient 1,2) dostaneme zhruba 4400 strychů, což odpovídá 12,5 km² celkové výměry, z toho Veselice asi 1,2 km² a Poděbaby 1,9 km².

Z údajů Tereziánského katastru je již jasně vidět, že půda je lépe obhospodařována – výměra ladem ležících a zarostlých polí (tj. pastvin) se snížila proti roku 1680 o 1/3 až 1/2. Většina polí byla zařazena do střední kvality. Sedláci, jejichž pole a louky byly položeny při řece Sázavě – Veselice a Poděbaby, trpěli často záplavami – o loukách Václava Tajovského se uvádí, že „*die übrigen Wiesen seyn von dem Fluss Sazawa gänzlich verdorben.*“ Dne 31. 7. 1714 se strhla nad Vysočinou velká průtrž mračen takového rozsahu, že vodní příval protřhal hráze rybníků a naplnil koryta řek. Sázava se rozlila, voda neustále stoupala. Běsnící živel odnesl v Brodě starý dřevěný most a zničil všechny domy kolem Sázavy. Zvony z kostela sv. Kateřiny voda prý odnesla až k Okrouhlici. V Brodě bylo zničeno 90 domů a ve vlnách zmizelo 70 lidí. Když voda za tři dny opadla, zanechala za sebou trosky domů, stodol i plotů a přilehlá luka byla pokryta půlmetrovou vrstvou bahna. Škody dosáhly přes 100 000 zlatých. Devastace se týkala i těch dvořáckých usedlostí a jejich pozemků, které ležely v dosahu rozvodněné řeky.

Do roku 1749 přibýlo dalších šest stavení, celkový počet hospodářů včetně Poděbab, Veselice a Šmolov (obnovených na místě dříve zaniklého dvora) stoupl na 39. Brzy po roce 1714 (nejstarší zmínka v matrikách byla nalezena k roku 1723) vznikl v jižní části mezi Kocmanovým dvorem a skupinou dvorů u Rydlů nový dvůr nazývaný nejprve Mynychov, později Melichov nebo Milichov s 61 strychy orných polí. Mezi léty 1740–1760 v nejjižnější části katastru na panských pozemcích vznikla osada Nový svět.

V letech 1763–1767 probíhalo na území Čech tzv. první vojenské mapování. V neobyčejných detailech zachytilo i území Okrouhlických Dvořáků, (můžeme např. rozeznat půdorysy jednotlivých budov). Informace, které se z těchto map dají vyčíst neobyčejně dobře, doplňují údaje získané analýzou katastrů. Upřesňují polohy lesů, rybníků, přesnou polohu a půdorysy jednotlivých dvorů apod.

Vykoupení z roboty roku 1770

Počátkem 70. let 18. století byla dána možnost poddaným panství, aby se vykoupili z robot. Robotami byli povinni i dvůřáci. Třináct jich bylo povinno robotovat se dvěma potahy, tři s jedním potahem, každý plných šest dnů v týdnu. Robotu často nevykonávali sedláci osobně, (neboť robota byla vázána na usedlost a ne na jedince), ale posílali místo sebe své čeledíny, nebo osoby žijící u nich v podruží. Dalších šestnáct vykonávalo pěší robotu dva dny v týdnu. Celkem 23 hospodářů z „*dvořáků na samotách*“, to je bez veselských a poděbabských, požádalo r. 1770 vrchnost o propuštění z této povinnosti. Oněch třináct sedláků mělo ročně platit místo roboty 40 zlatých, tři přesně polovinu této částky a šest chalupníků, povinných pěší robotou, od 9 1/2 do 11 2/3 zlatých. Třiadvacátým byl Jiří Valenta z č. 30. Zmíněných třináct největších sedláků byli Jakub Čapek (č.7), který se přistěhoval na hospodářství Panských, Matěj Barták, alias Bartl (č.8) ze sousedství, Václav Pecen a Jakub Valenta (č. 17 a 18), Josef Švec od Rydlů (č. 21), soused Václav Mendl (č.22), Pavel Melichovský (č. 32), Václav Prchal (č. 33), Václav Menoušek (č. 34), Jiří Švec a vdova Kocmanová od Kocmanů (č. 38 a 39), a Jan Kadlec a Jan Švec (č. 42 a 43) od Urbanů a Vítků. Po nich následovali tři největší sedláci ze Šmolov – Václav Výborný (č. 11), Václav Šafránek (č. 12) a Josef Švec (č. 13). Chalupníci, kteří se vykoupili, byli Martin Bartl (č. 4) od Panských, Václav Krejčí (č. 23) od Mendlů, Jan Valenta (č. 37) u Kocmanů, Václav Baštin, potomek kdysi největších sedláků, dnes jen chalupník na Novém Světě (č. 28), Matěj Novotný (č. 31) a Jakub Menoušek (č. 36)¹⁸.

V osmdesátých letech 18. století došlo i k rozparcelování Papšíkova, Novotného dvora a panského Ovčina, kde vzniklo 14 nových chalup na dominikální půdě. Ti, kteří se zde usadili, byli označováni jako familianti. Fakt, že na území dvořácké rychty vzniklo v průběhu 18. století množství nových statků a chalup (buď dělením dvořáckých usedlostí, nebo na vrchnostenské půdě) přispěl k tomu, že označení „dvořáci“ se začalo používat jako označení obce a ne již jako výlučné označení vlastníků původních dvorů. Místo údajů typu *N.N.*,

¹⁸ Při číslování užíváme čísla popisná platná začátkem 20. století.

dvořák nacházíme přibližně od poloviny 18. století údaje: *N.N. z (Okrouhlických) Dvořáků*.

Popis Okrouhlických dvořáků podle Josefského katastru (1785)

Rozsah Okrouhlických dvořáků v poslední třetině 18. století nezahrnoval už původních 24 dvořáků, jejichž pozemky se původně táhly od Veselice přes Poděbavy, Papšíkov, Šmolovy až po Frýdnavu, ale pouze část z nich. Dvořáci z Poděbab a Veselice jsou v Josefském katastru¹⁹ pojati už pod příslušné obce. Do Dvořáků se ale, na rozdíl od 19. století, počítá ještě vrchnostenský dvůr v Dolním Papšíkově a papšíkovský ovčín mezi dvorem a tratí nazvanou Občiny.

Katastr obce se dělil na 25 položení (ozn. římskými číslicemi I–XXV), které byly jen částečně srovnatelné s tratěmi podle pozdějšího stabilního katastru z r. 1838. Jak uvádí výklad k Josefskému katastru, „*obec ze samých o samotách stojících a rozdělených staveních pozůstává, kde od samých dvořáků obcí Dvořáckou se nazývá.*“

Celkově se katastr obce skládal z 1 178 jiter 1 244 3/6 čtv. sáhu (tj. 678,39 ha) polí, 571 jiter 311 5/6 čtv. sáhů luk (328,72 ha) a 94 jiter 1 546 3/6 čtv. sáhů (tj. 54,65 ha) lesů, celkem 1 061,76 ha zemědělských pozemků. Protože poslední tři položení se týkaly již Poděbab, po odečtení 176 ha, které představovala tato tři položení, dostaneme výměru zemědělské půdy vztaženou na pozdější katastr Dvořáků, tj. 886 ha. Stavební parcely, potoky, cesty a neplodnou půdu odhadujeme na 120 ha, úhrnem tedy katastr obnášel 986 ha, což zhruba odpovídá našemu odhadu, který jsme učinili výše při rozboru Tereziánského katastru

Popis Okrouhlických dvořáků podle Stabilního katastru (1838)

Josefský katastr neměl dlouhého trvání. Brzy po císařově smrti si šlechta vymohla návrat ke starému katastru, protože ten ji zatěžoval podstatně méně. Tereziánský katastr byl ale nepřesný a zastaralý a tak se v následujícím století přikročilo k přípravě nového katastru nazvaného stabilní, protože se předpokládalo, že bude platit na věčné

¹⁹ NA Praha, Josefský katastr, Obec Dvorská, inv. č. 1986, Fasse.

časy. Využíval již triangulační síť a byl daleko přesnější, než všechna předchozí měření.

V katastrální obci Okrouhlických Dvořáků bylo naměřeno celkem 1 745 jiter, 1 479 čtv. sáhů veškeré půdy (1 005 ha). Orná půda se členila do tří skupin podle kvality. Z první třídy, která zabírala zhruba třetinu rozlohy všech rolí, se odhadoval roční výnos na 9 zl. 40 kr. z jednoho jitra. Druhá třída, představující 2/3 veškeré výměry, přinášela roční užitek ve výši 6 zl. z jednoho jitra a výnos z polí třetí třídy byl poloviční (3zl. 10 kr.). Na nejúrodnějších pozemcích se pěstovalo žito a ječmen, na horších půdách oves a od 70. let 18. století brambory a nově jetel. Výjimečně se pěstoval len. Následující tabulka uvádí výnosy pro jednotlivé plodiny z jednoho jitra podle tříd úrodnosti, tak jak byly přiznány v Dvořácích v březnu 1851 v duplikátu Stablního katastru:

Výnosy plodin z 1 měrice polí dle bonity půdy

Plodina:	jednotka:	I.třída	II.třída	III.třída
ozimé žito	měřice	7	5	4
ječmen	měřice	10	6	–
oves	měřice	9	5	4,5
brambory	měřice	72	50	35
jetel	dol. rak. centnýřů	12	8	–

Komise která přezkušovala přiznání rolníků namítala, že sedláci podhodnotili výnosy v průměru o polovinu – vždyť i čísla uváděná před více než padesáti lety při Josefském katastru byla vyšší. Komise například stanovila, že výnos ozimého žita na I. bonitní třídě bude 18 měric a ne přiznaných sedm. Pro srovnání – u Josefského katastru se uvádělo 15 měric. A úrodnost brambor stanovila na stejně kvalitních polích na 130 měric. Výnosnost luk nebyla na rozdíl od polí podhodnocena: Jedna třetina byla zařazena do první třídy, dvě třetiny do druhé. Sedláci přiznali, že z jednoho jitra luk nejvyšší kvality sklízí 18 centnýřů sena a 9 otavy, ve druhé třídě sklízí pouze seno ve výši 10 centnýřů. V tom se s nimi komise až na drobnosti shodla.

Roční výnos z 1 jitra luk činil v první třídě 9 zl. 20 kr., ve druhé třídě 4 zl. 20 kr. Pokud se týkalo lesních porostů, převažovaly jehličnany a výnos činil 1,40 dolnorak. sáhů v první jakostní třídě a 1,20 sáhů ve třídě druhé. Jitro lesa přinášelo svým vlastníkům ročně 2 zl. 30 kr. v první třídě (2/3 všech porostů) a rovné dvě zlatky ve třídě druhé. Pastviny byly většinou původní nevyužitá pole, částečně zarostlá ovocnými stromy a jinými listnatými porosty. Roční výnos z pastvin byl stanoven na 2 zl. 10 kr., resp. pouhých 54 kr. ve třídě druhé. Sedláci je používali zejména k pastvě dobytka a občas z nich sklízeli i seno. V roce 1846 byl v obci tento stav hospodářského zvířectva: 9 koní, 110 volů, 212 krav a 161 ovcí.

Užití půdy v Okrouhlických Dvořácích dle Stablního katastru r. 1839

	<i>jiter</i>	<i>čtv. sáhů</i>	<i>tj. ha</i>
orná půda	1 052	1 022	605,77
orná půda s ovoc. stromy	1	1 005	0,94
louky	253	927	145,93
louky s ovoc. stromy		223	0,08
louky s dřevinami	3	1 025	2,10
zelinářské zahrady		961	0,35
ovocné zahrady	12	67	6,93
pastviny	117	320	67,45
pastviny s ovoc. stromy		141	0,05
pastviny s dřevinami	6	834	3,75
lesy - listnaté	1	864	0,89
lesy - jehličnaté	190	174	109,40
lesy - smíšené	25	793	14,67
rybníky	10	563	5,96
lomy	1	1 483	1,11
šterkoviště		237	0,09
neplodná půda		181	0,07
řeky a potoky	2	261	1,24

silnice a cesty	56	480	32,40
stavební parcely	9	1 118	5,58
celkem	1 745	1 479	1 004,73

Celkový pozemkový výnos obce v roce 1839 byl stanoven na 8854 zl. 14 kr. a při přezkoušení v r. 1850 9 456 zl. 30 kr. Pozemková daň, uložená na vyšetřený výnos, obnášela 16 % vyšetřeného čistého výnosu. K tomu byla od roku 1849 uložena přírážka ve výši 1/3 daně („třetinová přírážka“) a následně pak přírážka válečná čili mimořádná v konečné sumě 1/3 daně řádné, takže celková daň z pozemků v obci činila k roku 1850 i s přírážkami 26 2/3 % čistého výnosu, tj. řádově 2 500 zl.

Jak jsme se již zmínili výše, na katastru bylo velké množství rybníků a malých rybníčků, jejichž celková výměra byla stanovena na více než 10 jiter (cca 5,7 ha) a které nebyly většinou zemědělsky využívány. Další nevyužitou půdu představoval kamenolom, šterkovna a naleziště cihlářské hlíny, potoky a potůčky, cesty a silnice a stavební parcely. Zde bychom se chtěli jen zmínit o tom, že v rozmezí let 1838 – 1855 vzrostla plocha stavebních parcel o více než desetinu na 10 jiter 116 čtv. sáhů. Spíše než výstavbě nových chalup to odpovídá zvětšování obytné plochy a stavbám nových hospodářských stavení. Katastr obce Dvořácké v roce 1838 již nezahrnoval Papšíkov a pole k Poděbabům. Jeho rozloha, vypočtená na 10,05 km², již odpovídá pozdějším měřením. Děлил se na 16 tratí, jejichž místní názvy většinou byly převzaty ze starších katastrů, avšak neodpovídaly původním položením. Schéma katastru Okrouhlických Dvořáků ze Stablního katastru je znázorněno na obrázku č. 2.

Podle známé topografie J. Sommera, *Das Königreich Böhmen, Topographisch und statistisch dargestellt* z roku 1838, žilo ve Dvořácích toho roku 600 obyvatel v 78 domech. Ve Šmolovech bylo již domů 33 s 260 obyvateli, tj. celkem 111 domů a 860 osob. Podrobnější informace uvádí tzv. *Odhadní elaborát ke stabilnímu katastru* k roku 1846. V obci včetně Šmolov žilo tehdy ve 104 domech 796 duší (371 mužů a 425 žen). Bytových stran, tj. jednotlivých hospodařících rodin bylo 170. Z nich 156 se zabývalo výhradně zemědělstvím, jedenáct výhradně řemesly a tři rodiny provozovaly jak

zemědělství, tak i řemeslo. Daný elaborát jmenuje všechny řemeslníky v obci: kolář, tesař, tkadlec, šindelář, dva řezníci, dva hospodští, stolař, dva kováři, dva ševci a jeden obchodník s obilím. Poznamenali jsme už dříve, že nedaleko skupiny domů U Panských vznikla cihelna. Její roční výroba byla 120 tisíc klasických cihel, 24 tis. střešních tašek a 18 tis. ostatních cihel.

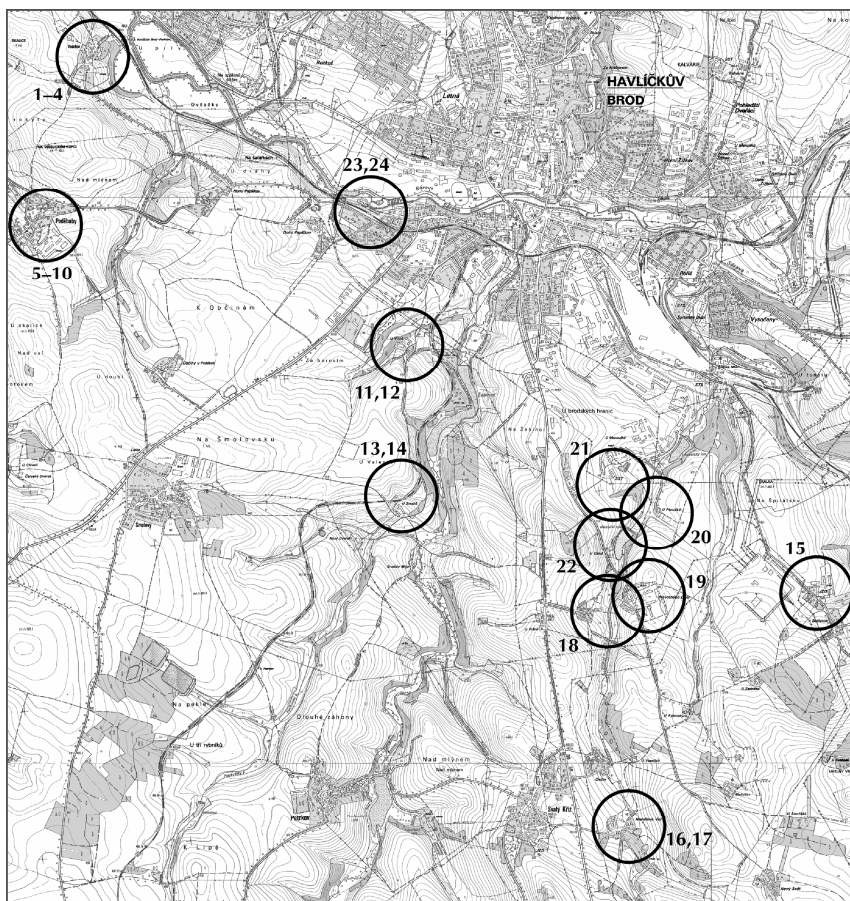
V roce 1770 na území Okrouhlických Dvořáků (bez Šmolov a samozřejmě bez Veselice, Poděbab a Papšíkova) stálo celkem podle našeho výpočtu 37 stavení. Jednalo se o původní dvory, z nichž některé již byly rozděleny mezi více dědiců (21 hospodářství) a o první dominikální chalupy, které vznikly na rozparcelovaných panských pozemcích (Novotného dvůr, Ovčín a Nový svět). O patnáct let později se počet domů nepatrně zvýšil asi na 42 stavení. Koncem století bylo postaveno několik dalších nových chalup a do roku 1838 se počet všech domů zvýšil na 78. Od té doby až do konce 19. století k dalšímu nárůstu nedošlo.

Mezi roky 1770 a 1838 se pozoruhodně zvýšil i počet domů a obyvatelů Šmolov. Jestliže ještě dlouho přes polovinu 18. století ve Šmolovech byly jen tři původní statky, v roce 1770 jich bylo už šest, v roce 1785 čtrnáct stavení, během následujících padesáti let počet hospodářství ve Šmolovech vzrostl na třicet tři. Většina z nich byly jen chalupy, za statky bylo možno považovat jen pět z nich. Ke starým osadníkům přibývají noví – buď přišli v rámci Okrouhlických Dvořáků z jiných usedlostí, nebo se přestěhovali z okolních vesnic panství. Postupem času se Německý Brod stále více rozrůstal a tak se blížil katastru Šmolov.

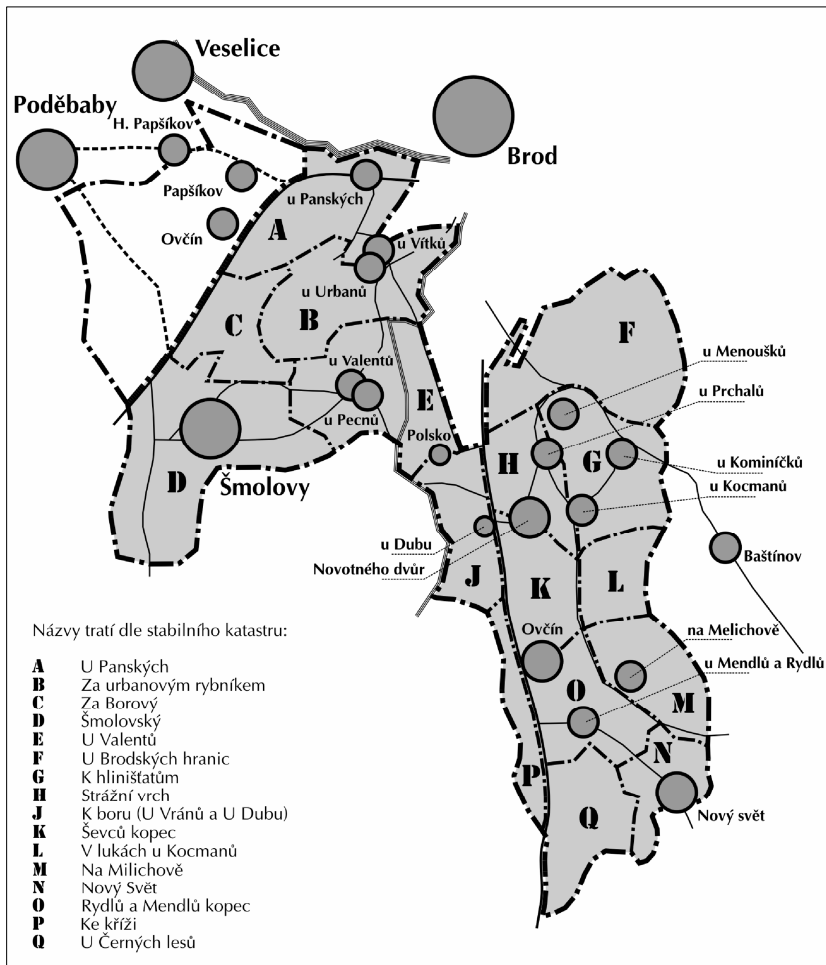
Přibližně polovinou 19. století i my končíme tuto svoji studii. Detailní zpracování novější historie by představovalo námět na samostatný článek. Na počátku 20. století se některé původní dvory „dvořáků“ staly součástí Německého Brodu, nebo se dostaly do jeho přímého sousedství. Roku 1965 obec Okrouhličtí Dvořáci zanikla sloučením s Havlíčkovým Brodem. V současné době nese místní název Okrouhličtí Dvořáci už jen malá oblast východně od Šmolov. Je to památka na dobu dávno minulou, kdy Brod obklopovaly dvory, na kterých sídlili „dvořáci“.

Obr. 1: Mapa okolí Havlíčkova Brodu (1 : 30 000) s vyznačenou polohou 24 dvořáckých usedlostí zmíněných v Berní rule z r. 1654:

1 – Samuel Novotný, 2 – Tomáš Dvorský, 3 – Jakub Duben, 4 – Tomáš Velik, 5 – Jan Říha Tajovský, 6 – Tomáš Klofáč, 7 – Matouš Holenda, 8 – Václav Dočkal, 9 – Matěj Doležal, 10 – Václav Mlynář, 11 – Urban Mörtl, 12 – Pavel Vítů, 13 – Petr Pecen, 14 – Martin Valenta, 15 – Balcar Baštin, 16 – Ondřej Rydel, 17 – Marek Mendl, 18 – Martin Novotný, 19 – Pavel Markytán, 20 – Ondřej Ratin, 21 – Ondřej Ježek, 22 – Jan Prchal, 23 – Pavel Panský, 24 – Bartoloměj Matouš

Obr. 2: Schéma území Okrouhlických Dvořáků podle map Stabílního katastru z roku 1839

HNÁT A BAROKNÍ KOSTLIVCI¹

Petr Horák

Smrt, baroko a současnost

*„Smrt se běře kradmým krokem,
na tě, člověče, táhne.
Než se nadáš, rychlým skokem
k tvojímu hrdlu sáhne.
Musíš, by rád nebo nerád,
ji se v poddanost dáti,
žádná tu moc, ani pomoc,
nemůžeš ji odolati“²*

V málokteré oblasti lidského duchovna lze vysledovat tak markantní odlišnost současnosti od minulosti, jako ve vztahu člověka ke smrti. Smrt o sobě, nezpochybnitelný a definitivní fakt konce vezdejšího života, je přitom pochopitelně neměnná. Stejně jako uvedená ukázka barokního básnictví zůstávají v plné platnosti i věty tehdejší prózy: „...co jiného činíme, když počínáme živi býti, jedině, že počínáme umíratí?“³ – „Nechat' člověk činí, co chce, předci smrti nikoli neujde.“⁴

Přesto dnešní smrt vypadá jinak než před třemi sty lety. Dalo by se do jisté míry dokonce tvrdit, že nevypadá nijak. Ze všech sil se snažíme oddálit ji žijícímu „já“ - smrt se stává anonymním,

¹ **Poznámka red.:** Tento příspěvek představuje zkrácenou verzi bakalářské diplomové práce, obhájené v roce 2006 na katedře dějin umění FF UP v Olomouci.

² Matěj Václav Šteyer, Kancionál český, In: Zdeňka Tichá (ed.), *Růže, kterouž smrt zavřela. Výbor z české poezie barokní doby*. Praha 1970, s. 257.

³ Adam Ignác Hlava, Strom spanilý, pod Zelenou horou v městě Nepomuku zrostlý, teď v Radnicích uvadlý dvojctihodný kněz Daniel Franciscus Claudius, farář města Radnic... In: Miloš Sládek (ed.), *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*. Praha 2000, s. 170.

⁴ Martin Prugger, Kniha naučení a příkladův, v který, ačkoliv sprostě, však světle, ale i dukladně se představuje celý katechizmus... In: Sládek, Vítr jest (pozn. 2), s. 31.

odosobněným nic, skrytým v nejnepřístupnějších zákoutích myslí, nemocničních zařízení i společnosti jako takové. Není to však strach ze smrti, kterým by se současnost od minulosti lišila. „*Nazývá se holka kostěná, avšak ani kostí ani těla nemá. I kdož by se jí bál, avšak všickni se jí bojíme.*“⁵ Rozdíl tkví v celkovém duchovním postoji, který vychází dnes – na rozdíl od minulosti obecně – ze zdánlivě neochvějných jistot civilizovaného a sytého pozemského života.

Ačkoli by bylo jistě nesprávné stavět tuto odlišnost ryze na hmotných faktorech, je nesporné, že sedmnácté a osmnácté století (jejichž době se tento text věnuje) lze chápat – nejen v rámci českých zemí – jako jednu z těžkých epoch, nadmíru oplývajících nejistotami, válečnými a náboženskými sváry či morovými ranami.

„*Na kteroukoli se stranu obrátíš, uhlídáš, jak statečně smrt své dílo vede a svou přestrojou kosou (nastojte!) těla lidská jako dozralou žni žíti neustává ... pomalu pustnou i města, v polích těla umrlcův onde i onde hnijí...*“⁶

Všudypřítomnost umírání (například pátého roku života se nedožilo až 50% dětí)⁷ vzbuzuje v této době ohromný zájem o tematiku čtyř posledních věcí člověka – smrti, Božího soudu, pekla a nebe. Neoprávně je mimo jiné ve fascinaci těmito tématy nacházena spojitost mezi dobou baroka a gotiky – některé ze spisů o čtyřech posledních věcech člověka ze 17. a 18. století jsou přímo překlady středověkých textů.⁸ Související vypětí křesťanského duchovního života akcentuje opět smrt – jedinečnou smrt Ježíšovu, vykupující lidstvo z prvního hříchu, jenž jej v neodvratnou smrtelnost uvrhl.⁹

⁵ Daniel Nitsch, Berla královská Jezu Krista to jest Slovo Boží, jehožto mocí a právem Kristus Ježíš, pán a král náš milostivý, v srdcích našich vládne a panuje... In: Miloš Sládek (ed.), *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*. Jinočany 1995, s. 199.

⁶ Přední křesťanského člověka starost. To jest Časná a blízká příprava k dobré smrti, k tomu způsob a hotovost umírání a skonání... In: Sládek, Vítr jest (pozn. 2), s. 110.

⁷ Sládek, Vítr jest (pozn. 2), s. 14.

⁸ Zdeněk Kalista, *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*. Brno 1970, s. 184-186.

⁹ Sládek, Vítr jest (pozn. 2), s. 14.

Barokní člověk měl oproti současnému mnohem blíže k chápání smrti jako „*otevřené brány do onoho neměřitelného nekonečna, na jehož práh dospěl a do něhož by chtěl proniknout*“, ¹⁰ už jen pro svůj – nesrovnatelně bližší – vztah ke všemu jej přesahujícímu, k „onomu nekonečnu“. Odtud už není daleko k toužebnému očekávání smrti, tedy nastoupení cesty ke Kristu: „*Přijdiž a pospěš, ó nejmilejší poslední hodinko má! Proč dlíš a průtah činíš, ó vinšovaná smrti? ... Ó zlatá smrti a nejlepší přítelkyně má! Tys můj vinš, má žádost, mé jedinké a největší potěšení. Ach, proč na mě zapomínáš, proč ke mně nepřicházíš...?*“ ¹¹

Celý vezdejší život, krátké trvání v pomíjivém „*mumraji*“, který není než „*marnost, čára, dym a pára*“, ¹² bylo radno chápat jako trvalou a intenzivní přípravu na smrt, již je třeba poklidně a zbožně přijmout, tedy překonat poslední ďábelské nástrahy. „*Medle pomni největší dílo na světě tomto býti dobře a šťastně tento život skončiti; a jestli si sobě usmyslil (jakož každý má to činiti) dobře živu býti, všecko pro to jediné, abys dobře umřel.*“ ¹³ Je třeba zde znovu zdůraznit, že se tak dělo v duchu náboženském a mravokárném, tedy že rozjímání o smrti nebylo rozhodně bez vztahu k životu, ba naopak: „*Ve všech skutcích svých pomni na poslední věci své ... a na věky nezhřešiš.*“ ¹⁴

Pohnutý patnáctý věk s sebou přinesl rozmach intenzity úvah o smrti, jenž neustává ani v následujících staletích. Odrazem duchovní atmosféry jejich doby jsou například myšlenky sv. Ignáce z Loyoly a jeho následovníků, dle kterých slouží právě konkrétní připomínky

¹⁰ Zdeněk Kalista, *Tvář baroka*. Praha 2005, s. 58.

¹¹ Solamen aegrotantium aneb Duchovní těšení všem lidem stonajícím, též velebným P. P. Farářům i jiným správcům duchovním, kteříž lidské duše při posledním čase sobě poručené mívají, velmi potřebné a užitečné... in Sládek, Vítr jest (pozn. 2), s. 121-122.

¹² Jan Linka - Jan Kvapil, Daniel Ignác Nitsch. "Není tu ráj ale mumraj." (Hodinky zlaté Bohmila). *Souvislosti* III, 2005, s. 66-75, zejm. s. 70.

¹³ Přední křesťanského člověka starost. (pozn. 5), s. 110-111.

¹⁴ Giovanni Battista Manni, *Věčný pekelný žalář*. Brno 2002, s. 165.

smrtelnosti, tedy lebky či celé kostry, jako smyslové pomůcky meditace vedoucí k nazření Boží podstaty.¹⁵

Ohromná záliba doby barokní v tematice smrti našla pochopitelně výraznou odezvu i ve výtvarném umění. Tehdy kulminuje zobrazování smrti v umění obecně, sochařství nevyjímaje.¹⁶ Tato stručná stat' se pokusí předložit nový pohled na havlíčkobrodský fenomén radničního kostlivce „Hnáta“, tedy odůvodnit zařazení jeho původní kostry do kontextu české barokní plastiky, jejíž specifickou a poměrně úzkou oblast přiblíží. Úvodem je však třeba nastínit problematiku zobrazování lidského skeletu v dějinách umění obecně.

Sochy lidského skeletu

Úvahy o smrti našly již ve výtvarném umění pozdní antiky výraz v původem tibetském¹⁷ formě lidské kostry. Kostlivci byli ozdobou stěn domů¹⁸ či pohárů, zdůrazňující dočasnost vezdejšího opojného pobývání. Křesťanství pak smrt chápe ve dvou rovinách - v transcendentální oblasti je přemožena Kristem a věčností, ve světě však musí platit za definitivní konec života, tedy i možnosti kát se za spáchané hříchy. Připomínání smrti jejím zobrazováním tak v křesťanském duchu nejčastěji slouží jako zdůraznění tohoto faktu, jež má vést k pokání, napravení se a ve výsledku tedy k otevření cesty ke spáse.

Smrt její neodvratnost spojuje s postavou Chrona, času, s nímž přichází. Mívá i jiné, vždy ovšem výmluvné podoby – jezdce, střelce či například žence s kosou, což je ostatně v obecném povědomí její obraz dosud. Jako skelet však nebyla znázorňována vždy - postupem doby postava smrti odkládala oděv, ve čtrnáctém století získala podobu

¹⁵ Jitka Helfertová, *Castra Doloris* doby barokní v Čechách. *Umění* IV, 1974, s. 290-308, zejm. s. 290.

¹⁶ Marie Mžýková, *Theatrum mortis. Umění a řemesla* IV, 1981, s. 44-48, zejm. s. 44.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Philippe Ariès, *Dějiny smrti*. Díl 1: Doba ležících. Praha 2000, s. 143.

rozkládající se mrtvoly, a až od patnáctého věku je obvyklé ji zpodobňovat jako kostru.¹⁹

Jak je ovšem patrné z českých pozdně gotických soch, nebyla to rozhodně kostra holá - tlející tkáň obalují v této době trup i končetiny, přinejmenším drobné cary masa se na skeletu z posledních sil udržují. Kostlivci odložili hniající zbytky svých měkkých tkání až v sedmnáctém století.²⁰ Barokní zobrazení smrti (či mrtvého), z nichž několik sochařských v této práci zmiňujeme, mají tedy už podobu holých koster.

Veliké množství (s tuzemským fondem naprosto nesrovnatelné) barokních plastik kostlivců se nachází na Apeninském poloostrově. Skelety jsou často součástí náhrobků, neplní ovšem funkci zobrazení mrtvého, jako v pozdním středověku a renesanci, stávají se ryze alegorickými figurami.²¹

Lidské kostry (často snad dokonce právě)²² tvořily též podstatnou součást výzdoby "hradů smrti" či "smrtoslavných lešení," tedy barokních *castra doloris*.²³ Tyto dočasné architektury, budované po staletí v zatemněných a vyzdobených chrámech celé katolické Evropy, jsou skvostným příkladem kulis barokních slavností, které, ač svou podstatou veskrze vezdejší, tvořily svou velkolepostí jistý „*předobraz nebeské slávy*“.²⁴ *Castra doloris*, díla stojící na hranici výtvarného umění a literatury, plnila několik funkcí – připomínala pozemskou slávu a ctnosti zemřelého, v architektuře dočasně uloženého či alespoň

¹⁹ Helmut Rosenfeld, heslo *Tod*, In: Katja Laske - Oskar Holl (red.), *Lexikon der Christlichen Ikonographie*, Vierter Band. Freiburg im Breisgau 1972, s. 327-332.

²⁰ Ariés, *Dějiny smrti* (pozn. 16), s. 142-143.

²¹ K Berniniho realizacím Petr Horák, „*Hnát*“ na *havlíčkobrodské radnici*. *K sochařským zobrazením lidského skeletu 17. a 18. století v českých zemích*. Nepublikovaný strojopis bakalářské diplomové práce Katedry dějiny umění Filosofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc 2006, s. 6-8. V této práci je celá nastíněná problematika rozpracována podrobněji, stejně jako jednotlivé níže zmíněné realizace. Tamtéž odkazy na další literaturu.

²² Helfertová, *Castra Doloris* (pozn. 14), s. 290.

²³ K *castrum doloris* česky nejbližší Helfertová, *Castra Doloris* (pozn. 14) či Sládek, *Vítr jest* (pozn. 2), s. 209-252.

²⁴ Sládek, *Vítr jest* (pozn. 2), s. 209.

symbolizovaného, zároveň však i fakt, že tento ani žádný z přítomných smrti neunikne. Zastřešující myšlenkou pak byla cesta duše umrlého k nebeské spáse, tedy vítězství věčnosti nad smrtí. Setkáváme se zde s efektním a dokonaným, typicky barokním propojením vezdejšína a transcendentna, smrti ve světě a spásy ve věčnosti. Přihlížející jsou důmyslně vedeni verši a emblémy od připomínek smrti a smrtelnosti k myšlence rajské věčnosti, což je má přimět k přemítání o posledních věcech člověka stejně jako k zádušním modlitbám za zemřelého. Grafická zobrazení českých barokních *caster doloris* i jejich literární popisy se kostlivci přímo hemží. Nyní je však již čas přikročit ke konkrétním sochařským zobrazením lidského skeletu, která přetrvala dodnes.

V mikulovském chrámu sv. Václava se setkáváme se sochou kostlivce, jež je – v českém baroku neobvykle – sepulkrální plastikou. Je součástí tzv. Lobkovického epitafu – dvojice náhrobků umístěné v mělké nise severní stěny presbytáře barokizovaného kostela. Na hranolové tumbě levého z nich leží anatomicky dokonale věrný, skvostně v mramoru vytesaný skelet. Pod ním spočívaly ostatky Markéty Františky, rozené z Ditrichštejna (+ 1619), neteře rekatolizací, politickými ambicemi i mecenášstvím proslulého kardinála Františka z Ditrichštejna. Ve vedlejší tumbě byl pochován její manžel, Václav Vilém Popel z Lobkovic.

Jedná se zde zřejmě ještě o zobrazení pasivního mrtvého, nikoli alegorii aktivní smrti. Suchou, poklidnou kostrou je jednoduše akcentována smrtelnost (šlechtičny i obecná), ve zcela jiném, subtilnějším duchu, než například u pozdně gotického skeletu se zbytky masa, obklopeného odpornými zvířaty, jenž shodou okolností zdobí tumbu jiného Lobkovice - Jana Hasištejnského.²⁵ Mikulovskou skulpturu lze datovat poměrně široce – od smrti Markéty Františky

²⁵ Jaromír Homolka, Sochařství, In: Jaromír Homolka – Josef Krása - Václav Mencl et al., *Pozdně gotické umění v Čechách*. Praha 1985, s. 167 - 254, zejm. s. 214-215. Jan Chlíbec, Náhrobek Jana Hasištejnského z Lobkovic a místo pozdně gotické sepulkrální plastiky ve františkánských klášterních kostelech. *Umění* XLIV, 1996, s. 235-244.

(1619) do vztyčení náhrobku jejího manžela (před 1642).²⁶ Skelet, pojatý jako pohřbená křesťanka na svém náhrobku, čekající na opětovné obalení masem při posledním soudu, se k nám důrazně a osobně obrací jako pádná tečka za životem šlechtičny, připomínaje pomíjivost vezdejšího bytí a věčnost vezdejší smrti. Skelet je pravděpodobně rakouským importem.²⁷

Sochy kostlivců co připomínky smrtelnosti a především pobídky k modlitbě za zemřelé jsou pochopitelnou součástí výzdoby očišťovacích či dušičkových kaplí, tak často v baroku budovaných. Není zde prostor se podrobněji zabývat podstatou očiště, postací podotknout, že oproti peklu, kde jsou duše navěky trápeny, slouží očištec – jak patrné již z názvu – k jejich očistě od hříchů, jimiž poskvrněné nemohou dojít spásy. Muka se neliší intenzitou, nýbrž dobou trvání – očišťovací postrádají pekelné věčnosti a nezvratitelnosti. Z toho pramení i ohromná obliba tématu očiště mezi lidem barokní doby – právě zde je možno aktivně zasáhnout do osudu zemřelého, překročit práh „onoho neměřitelného nekonečna“ – modlitbou, almužnou, mší či dobrým skutkem se přičinit o vysvobození duše ze strašlivých očišťovacích plamenů a tím přispět ke spáse duše vlastní.²⁸

Místem pro konání přímluvných modliteb jsou právě dušičkové kaple. Ve svitavském hřbitovním kostele sv. Jiljí má taková prostora stěny takřka vytapetovány štukovými lebkami a hnáty, na menze pak spočívá drobná soška ležící kostry s rozhozenými pažemi. Nerozměrná skulptura, velmi zajímavá ikonograficky, byla nově datována do období baroka.²⁹

Retábl oltáře dušičkové kaple v ambitu poutního chrámu na hoře Matky Boží u Králík flankují dvě dřevěné sochy kostlivců životní

²⁶ Bohumil Samek, heslo Mikulov, In: *Umělecké památky Moravy a Slezska. (J-N)*. Praha 1999, s. 482-506, zejm. s. 492.

²⁷ Viz velmi podobnou sepulkrální plastiku. Petr Keller - Johannes Neuhardt - Reinhard Rudolf Heinsch et al., *Erzbischof Paris Lodron (1619-1653)*. Salzburg 2003, s. 249. Za pozornost stojí volba místa pohřbu manželského páru (v sídle strýce manželky), snad související s událostmi pohnuté doby smrti Markéty Františky, stejně jako působivé čtyřverší, vytesané na její tumbě. Horák, „Hnát“ (pozn. 19), s. 9-13.

²⁸ K očištcí podrobněji např. Sládek, Vítr jest (pozn. 2), s. 21-22.

²⁹ Horák, „Hnát“ (pozn. 19), s. 13-17.

velikosti, patrně z 30. let 18. století. Anatomicky jsou utvářeny značně neobratně, skladbou se blíží kostrám, jak byly zobrazovány například v patnáctém století. Oproti tomu jsou ale kostlivci přesvědčivě rozpohybováni, taktéž lebky či bohatě traktované draperie rubášů jsou sochařsky velmi dobře zvládnuty. Přijatelně zní atribuce skulptur hrochovotyneckému mistru Janu Albertu Devotymu.³⁰ Jeden ze skeletů svírá tradiční kosu, druhý rýč - patrně prostředek akcentace aktu pohřbu, zpečetujícího a definitivně uzavírajícího život, výmluvnou připomínku zeminy obklopující rozkládající se těla zemřelých hříšníků, jejichž duše úpí v očistci. Táž hlína ale čeká i na člověka před oltářem, kterému očištec a důvod modlitby za duše v něm připomíná.

„Žádnému se smrt nevyhne, každého do hrobu pozve, odpočineme rok nebo dvě léta v hrobě, přijde hrobník, naše hnáty, naše kosti, hlavu naši do kostnice vloží a kdo ji rozezná? ... v kostnici budem sobě všickni rovní, všichni ústa otevřené majíc, jen toliko zuby ukážeme na dokázanou, že pro naši zlost a nepravost v očistci s zubami skřípět musíme ... modli se..., dej almužnu ..., obětuj mši svatou, to činíc za duše, zajistě na prosbu jejich přijdeš do věčnosti šťastné.“³¹

Sochy lidského skeletu nejsou ovšem vždy alegorické. V rámci sousoší sv. Prokopa a sv. Vincence Ferrerského na Karlově mostě, které vytesal roku 1712 Ferdinand Maxmilián Brokof, se setkáváme dokonce se dvěma kostlivci, kteří jednoduše zobrazují mrtvého. Na jednom ze sochařsky naprosto průměrných soklových reliéfů, tesaných patrně dílenským pomocníkem, drobný skelet ve scéně Posledního soudu vstává na pokyn apokalyptických polnic ze svého hrobu a čeká

³⁰ Martin Pavlíček, *Následníci M. B. Brauna na Chrudimsku a Pardubicku* (Pokus o vymezení autorských hranic). Nepublikovaný strojopis diplomové práce Katedry teorie a dějin výtvarných umění Filosofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc 1998, s. 88. Jiný názor předložil Ivo Kořán, heslo Králíky, In: Emaunuel Poche (ved. aut.), *Umělecké památky Čech 2*. Praha 1978, s. 131-133, zejm. 133. Idem, *Žáci M. B. Brauna ve východních Čechách*, In: Jan Wrabec (ed.), *Michał Klah starszy i jego srodowisko kulturove*. Wrocław 1995, s. 103-112, s. 294.

³¹ Kolman Hendl, *Trojnásobní dušiček v očistci běda skrze Trojí O v radost věčnou obráceno, to jest Kázání za mrtvé bratry a sestry velebného bratrstva u svatého ducha...* In: Sládek, Vítr jest (pozn. 2), s. 59-60.

na opětovné obalení masem. V samotném sousoší pak divotvůrce sv. Vincenc stojí na víku rakve, jež zdvihá jím právě vzklíšený mrtvý, protahující svůj kostlivý hnát.³²

Jak je pro Brokofa typické, unikátně komponované „dvojsoší“³³ se k nám důstojně obrací s ohromujícím důrazem založeným na pevné, vyrovnané monumentalitě. Skulptury skeletů druhého z dvojice nejvýznačnějších zjevů českého barokního sochařství, Matyáše Bernarda Brauna, působí příznačně živelněji (ačkoli nesmíme přehlížet odlišnost obsahů).³⁴ První z nich spočívá na nástavci oltáře sv. Františka Xaverského v chrámu sv. Klimenta v Klementinu jako součást úchvatně bohatého výjevu, jehož figury byly vyřezány před rokem 1716.³⁵ Představuje poražený mor, t.j. epidemii z let 1713-15. S jeho lukem a šípy, prostředky šíření nákazy,³⁶ si pohrávají rozverní andělci, kteří svrženého kostlivce s čelistmi strnulými ve zběsilé grimase za posměšného skotačení svazují. Druhá z Braunových soch lidské kostry je součástí skvostného alegorického sousoší Náboženství (snad z let 1718-19)³⁷ na terase kukského špitálu, ústřední realizace

³² Zajímavá skladba figurální části sousoší se jeví pochopitelněji komparací s pozdní barokní legendou o sv. Vincenci. Albert Hubáček, *Život a zázraky svatého Vincencyusa Ferrerya apoštola valencyánského...* Praha 1758.

³³ Ivo Kořán, Svatí a co vyprávějí, In: Karel Neubert – Ivo Kořán – Miloš Suchomel, *Karlův most*. Praha 1991. s. 120.

³⁴ Daniela Vokolková, K ikonografii výzdoby kostela sv. Klimenta (poznámky na okraj braunovské výstavy), *Umění XXXII*, 1984. s. 136. Je na místě zmínit možné dočasné ovlivnění Brokofovy tvorby Braunem, které se mělo ve značné míře projevit právě na této mostní realizaci. Oldřich Jakub Blažíček, *Sochařství baroku v Čechách. Plastika 17. A 18. věku*. Praha 1958, s. 126.

³⁵ Věra Mixová, Archivní příspěvky k dějinám stavby a výzdoby kostela sv. Klimenta v Praze I, *Umění VII*, 1959, s. 68-69, zejm. s. 68.

³⁶ Antonín Šorm - Antonín Krajča, Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě. Příspěvky ke studiu barokní kultury. Praha 1939, s. 75-76.

³⁷ Preiss, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha a Litomyšl 2003. s. 265-267. Přestože předtím tvrdí, že její „obrys se však zřetelně rýsuje již na vyobrazení u „Roxase“ (1715)...“ (s. 266), autor této stati jej tam nepostřehl. Časnější dataci bez uvedení důvodu předkládá i Ivo Kořán, *Braunové*. Praha 1999, s. 58.

rozsáhlého cyklu pískovcových skulptur s uceleným ikonografickým programem - celku „*který nemá přímé analogie a je ryzím výrazem šporkovského duchovního klimatu*“.³⁸ Přímo ve výši očí leží kostlivce smrti, poražený sice ušlechtilou figurou Náboženství, objímající však majetnický zemskou sféru a zubící se zlomyslně na diváka, který zůstává plně v jeho moci: „*Všem jest psáno umříti, smrt nedbá na důstojenství, urozenost nešahuje, sílu reka smrt zmořuje; dnes spanilý a krásný, zejtra smrtnou larvou obtažený*“.³⁹

Onen zvláštní kostlivcův škleb jako by nám v rámci významu celého sousoší tlumočil myšlenku „*Ať se bojí umřít ten, kdo k druhé, a to věčné smrti od této časné jíti musí; dobrý ale křesťan s potěšením umírá,... neboť se pro slávu odplaty, která se po smrti blíží, raduje a veselí*“.⁴⁰

Světlem oživený, odhmotněný kámen, směle předvádějící komplikovanou tvarovou hru vířivé hmoty per, prodchnutou prudkými kontrasty světla a stínů, způsobuje, že skoro až cítíme nárazy vichřice, jež sochu tak působivě rozhýbala. Bez nadsázky ji lze považovat za jednu z nejvyšších met českého barokního sochařství.⁴¹

Zřejmě z roku 1659 pochází drobná soška Smrtky při orloji Staroměstské radnice. Budeme jí zde věnovat širší prostor, neboť je havlíčkobrodskému „Hnátovi“ nejbližší. Jedná se o jednu z osmi polychromovaných dřevořezb podživotní velikosti, umístěných pod pozdně gotické baldachýny přístavku orloje. Ikonografie celé skupiny je dnes už patrně nerozlučitelná. Určitější se zdá být význam horní čtveřice soch. Zde se téměř bez pochybností setkáváme s alegoriemi Neřestí, doplněnými upomínkou Smrti-času, lidským skeletem. Zcela vlevo se v zrcadle prohlíží pošetilý Marnivec, blíže ciferníku pevně svírá Lakomec svůj plný měsíc, opíraje se druhou rukou o hůl. Na pravé straně je od orloje vzdálenější veselý loutnista – alegorie

³⁸ Preiss, František Antonín (pozn. 35), s. 263.

³⁹ Hlava, Strom spanilý (pozn. 2), s. 170.

⁴⁰ Ibidem, s. 176.

⁴¹ Je velmi zajímavá též ikonograficky, především detailem orla, který se majestátně usadil na jedné z perutí Náboženství. Horák, Hnát (pozn. 19), s. 34-42.

Rozkoše, odvracející se od kostlivce, jenž svírá v pravici táhlo zvonku a v levé ruce přesýpací hodiny.⁴²

Ve stylu skulptur je nacházen „*zřetelný a přece nikoli bezprostřední*“⁴³ vliv nejvýraznějšího mistra české raně barokní plastiky, Jana Jiřího Bendla. Sochy jsou hybné mechanicky i dynamické sochařsky, je ovšem třeba poznamenat, že zároveň trpí jistou loutkovitostí gest, důvtipně však oživenou působivými detaily. Kostlivec, „*pohybově vyvážený, ... scelený a zpevněný pláštěm*“,⁴⁴ tvoří spolu s Loutnistou rozkoše dvojici rozhodně sochařsky nejkvalitnější.

Ze všech barokních dřevěných soch, které zvenčí lemují staroměstský orloj, má právě kostlivec smrti nejproblematičtější historii. Ačkoli současná skulptura (originál deponovaný v Muzeu hl. m. Prahy) téměř jistě vznikla r. 1659, měla na svém místě dost možná předchůdce. Již v 16. století popisuje orlojník Jan Táborský – jako jedinou sochu při orloji vůbec – jistého Klapáčka. Ten měl být umístěn vedle astronomického ciferníku a mechanicky řízeným klapáním odpočítávat hodiny. Konkrétnější příhodu zaznamenal Balbín ve století sedmnáctém, ovšem ještě před osazením barokních soch. Podobně fungující Smrtce měl do uzavírajících se čelistí vletět vrabec, jenž se tak na svobodu mohl dostat až v následující celé hodině. Přijatelně zní domněnka, že v obou případech byla řeč o téže soše, dnes nezvěstné. Současný kostlivec hodiny nepočítá - mechanismus způsobuje kývání hlavou, tahání za zvonek a překlopení přesýpacích hodin. Jeho čelisti jsou řezány jako pevná součást lebky, „klapání“ jimi tedy v úvahu nepřipadá.⁴⁵

Spojení kostlivého ztělesnění smrti s časem jako takovým i jeho měřením je pochopitelné a poměrně časté. Skelet při staroměstském orloji je kromě překlápění Chronových přesýpacích hodin povinen

⁴² Klára Benešová – Zuzana Všetečková, heslo Staroměstská radnice, In: Pavel Vlček (red.), *Umělecké památky Prahy. Staré město, Josefov*. Praha 1996, s. 136-148., zejm. s. 141. Zdeněk Horský, *Pražský orloj*. Praha 1988, s. 114.

⁴³ Blažíček, *Sochařství baroku* (pozn. 32), s. 78.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Horský, *Pražský orloj* (pozn. 41), s. 106.

tahat každou hodinu za časoměrný zvonek. Působivá je i jeho interakce se sochami hříšníků, které jej obklopují. Nakrucující se Marnivec, zahleděn příliš do svého zrcadla, si výmluvných gest Smrti ani nevšiml. Starý Lakomec, jenž si svůj měšec chce zřejmě odnést i do hrobu, se kostlivci horlivě brání nesouhlasným kroucením hlavou, Rozkoš, stojící Smrti nejbližší, se od svého souseda odvrací se stejným gestem. Skelet sám se však nedívá na žádnou z okolních soch. Pohled prázdných očí jeho vědouce pokyvující lebky spočívá na divácích před orlojem. Připomíná, že stejně jako úsměvně vyobrazení hříšníci i ctnostní jsou i oni v plné moci smrti:

*"Pomni na smrt, ó člověče!
Ej, člověče, spatřils tedy
jak smrt s tím světem vládne;
nad všemi stavy panuje,
vše bije, co popadne.
Mocnáře, jak lid obecný,
boháče, jak žebráky,
špatný, jak ctný, silný, jak mdlý,
Sličňátka, jak mrzáky."*⁴⁶

Barokní Hnát

„Hnát“, či tzv. „Brodská smrt“ je dodnes jednou z hlavních turistických zajímavostí Havlíčkova Brodu. Jedná se o nápodobu lidského skeletu v životní velikosti⁴⁷, vystavenou v nice štítu Staré radnice. Druhé patro fasády této budovy je slepé, vprostřed je osazen městský znak ve zdobném štukovém rámci. Průčelí završuje nad hlavní římsou cimbuřovitá atika, z jejíž střední části vyrůstá rozeklaný štít s vížkou. Je členěn šesti pilastry, přetínanými dvojicí říms, a třemi konchami zaklenutými nikami s jednoduchými plochými šambránami. Pouze štukový vinný ornament zdobí nízké krajní výklenky. Na

⁴⁶ Josef Vašica (ed.), *Smrtí Tanec*. Přerov 1936., s. 35.

⁴⁷ Dnešní, nejnovější "Hnát" je vidět pouze od kolení kloubů nahoru. Starší kostry byly menšího měřítka. Friedrich Bernau, *Die Burg Lipnic bei Deutsch-Brod im Wort und Bild*. Prag 1873, s. 69. Ladislav Macek - Pavel Rous, *Havlíčkův Brod v pověstech a historii*. Havlíčkův Brod 1993, s. 33.

prostřední, vyšší niku, v níž je osazen „Hnát“, dosedá trojúhelný fronton. Strmé úseky rozeklaného štítu, opatřené nevysokými obelisky, oddělují volutové útvary. Vížka krytá šestiúhelnou stanovou střechou nese hodinový ciferník.

„Hnát“ drží v levé ruce zvonek, kterým cinká v celých hodinách, v pravé třímá kosu s latinským nápisem „Qua hora nescis“ (Nevíš, kterou hodinou [přijdu]⁴⁸) Mechanismem je též poháněna jeho spodní čelist, klapající při odbíjení hodin. Spojení smrti s časem a jeho měřením je nesenno obdobnou myšlenkou jako u Staroměstského orloje. Kostlivec je zde umístěn přímo pod hodinami a v ruce třímá časoměrný zvonek. Výmluvným nápisem zdobená kosa, dodnes tradiční atribut, se kterým jsme se setkali už v Králíkách, nepřekvapí. Podotkněme, že lidová představa smrti co žence byla i terčem soudobé vtipné kritiky: „*Myslí sobě sprostáci, že smrt, když kdo umřít má, s kosou po světě a po městě chodí, není to smrt, jsou to panny zastaralý...*“⁴⁹

Dosavadní poznatky o „Hnátovi“ i o pověstech s ním spojených, důkladně shrnuté a rozšířené Ladislavem Mackem a Pavlem Rousem,⁵⁰ zde stručně rekapitulujeme. I v současném obecném místním povědomí převládá domněnka, že se jedná o – původně skutečnou – lidskou kostru, náležící Hnátovi, postavě snad nejznámější brodské legendy. Její nejstarší podání publikoval J. F. Beckovský roku 1700. Pojednává o konfliktu mezi katolickou Jihlavou a Německým (dnes Havlíčkovým) Brodem, který byl po vypálení husity roku 1422 osidlován lidem ryze českým a utrakvistickým. V roce 1472 měli jihlavští přimět měšťana jménem Hnát, aby jim ve vhodný okamžik dal znamení k útoku. Hnát tak učinil vyzváněním na zvon, čímž však německobrodské zburcoval. Ti se pak útoku mohli ubránit a zrádného měšťana ukamenovat.

⁴⁸ Domyslitelné sloveso „přijdu“ (nebo jeho významový ekvivalent) je snad vypuštěno, jak je u latinských nápisů běžné. Erwin Panofsky, *Význam ve výtvarném umění*. Praha 1981. s. 237.

⁴⁹ Kolman Hendl, Kvítkove na pouti emmautynské sebrány, ne všem, jedině těm, který jsou takové, obětované... In: Sládek, Vítér jest (pozn. 2), s. 91. s. 97.

⁵⁰ Macek-Rous, Havlíčkův Brod (pozn. 46), s. 29-41.

V pozdějších verzích pověsti dochází k úpravě zjevné nelogičnosti – Hnát se stává hlásným, který za úplatek přislíbí naopak při útoku nezvonit na poplach. Nejstarší takové podání pochází z roku 1853. V něm je také poprvé radniční skelet označen za kostru dávného zrádce.⁵¹ Nejstarší archivní zmínka o soše kostlivce pochází až z roku 1834, kdy podlehla požáru. Její současná náhrada je zcela novodobá.

Datace původního „Hnáta“ do gotického období se v dosavadní literatuře tvrdošíjně udržela,⁵² ačkoli spojitost skeletu – ryzího příkladu „memento mori“ – s pověstí je oprávněně zpochybňována. K přiřazení kostry legendárnímu zrádci mohlo dojít na základě motivu zvonění. Nelze ovšem opominout ani možnou souvislost etymologickou – ve výročním kázání Kajetána Burgera *Nový starý Simeon...*, vydaném v Praze roku 1715, čteme: „...Když hřích otevřel do Světa dveře, tu hned bezevšeho zaklepání nezdvěřilý Smrtohnát místo našeho *Ingredere* nám *Egredere* oznámí se pokusil: Kterému ale samá Milost Boží závoru pevně zastrkuje, když zachovávajícím spravedlnost odplacuje: *Longitudem dierum, annus vitae, & pacem, dlouhé dni, mnohé léta svého věku, a po strastném živobyті ne Smrt, ale pokojný Sen dává, v kterémžto líbezně v Pokoji usnou, aby lépe byli.*“

Právě kvůli výrazu „Nezdvořilý smrtohnát“, označujícím v tomto kázání zjevně s jistotou obecné pochopitelnosti smrt, jehož zkrácení na „Hnát“ nepůsobí nepravděpodobně (obdobně se ze „Smrtholky“ stala „Holka“⁵³), se nabízí myšlenka, že pojem „Hnát“ již prvotně označoval symbolického radničního kostlivce. Beckovský jej ovšem v prvním podání pověsti o Hnátovi nezmiňuje, což naznačuje nezávislý, ale dost možná současný vznik pověsti o zrádném hlásném a sochy ve výklenku Staré radnice.

V každém případě je neopodstatněné předpokládat existenci skeletu již ve středověku (podobně jako to, že by původně sestával ze

⁵¹ Ibidem, s. 32.

⁵² Ibidem, s. 35; také Karel Kibic, *Historické radnice*. Praha 1988, s. 79.

⁵³ Vašica, *Smrtí tanec* (pozn. 45), s. 45. Též Josef Hanzal, *Smrt v barokním myšlení a literární tvorbě*, In: *Barokní umění a jeho význam v české kultuře*. Praha 1991. s. 202-206, zejm. s. 203.

skutečných lidských kostí)⁵⁴. Vzhledem ke stavebnímu vývoji budovy lze osazení „Hnáta“ s největší pravděpodobností klást nejdříve do druhé poloviny sedmnáctého století. Tehdy měla být po velkém požáru z roku 1662 radnice vystavěna „nově z gruntu“⁵⁵ do víceméně současné podoby (pouze vížka byla vztyčena až v roce 1835, po dalším požáru). Dispozice přízemí i některé detaily interiéru (hřebínková klenba na podestě schodiště do patra)⁵⁶ však napovídají, že budova vznikla spojením zbytků dvou starších domů. Celé průčelí se štítem však zcela nepochybně pochází až z raně barokní přestavby, v níž jsou nalézány přežívající renesanční formy.⁵⁷

I nika, do níž byl vsazen „Hnát“, tvarem jistě už původně určena pro osazení sochy, vznikla v téže době. Domněnka, že lidský skelet zdobil už fasádu předcházející zástavby postrádá jakékoli opodstatnění.

I z ikonografického hlediska se jeví taková hypotéza nepravděpodobně. Přestože prochází zobrazování kostlivců co upomínajících symbolů smrti z antiky celým středověkem i novověkem, nabyl tento motiv tak mohutné obliby a rozšířenosti až v baroku, jak bylo shrnuto již dříve. Navíc subtilněji duchovně alegorická „Hnátova“ vyschlá kostra je typická až pro 17. a 18. století.⁵⁸ Tento argument by připadal v úvahu, pokud bychom připustili, že nejstarší vyobrazení brodského radničního skeletu (vydané r. 1873)⁵⁹ zobrazuje originálního kostlivce. Není to nepravděpodobné - štít radnice na této rytině ještě postrádá reliéfními náznaky obelisků zdobenou vížku, postavenou po požáru r. 1834, kdy shořel i – téměř jistě – původní „Hnát“. Podobnost zobrazené

⁵⁴ Takovou – poněkud nekřesťansky působící – myšlenku nelze ničím ani nepřímým podepřít.

⁵⁵ Z nápisu pod městským znakem nad východním portálem radnice.

⁵⁶ Ivo Kořán, heslo Havlíčkův Brod, In: Emanuel Poche (ved. aut.), *Umělecké památky Čech* 1. Praha 1977, s. 362-369, zejm. s. 363.

⁵⁷ Kibic, *Historické radnice* (pozn. 52), s. 78-79. Fasádu za „renesanční“ označuje i Teréza Nováková - Theodor Novák - Zdeněk Wirth, *Čechy, díl XIII, východní Čechy*. Praha 1905, s. 461.

⁵⁸ Ariès, *Dějiny smrti* (pozn. 18), s. 142-143.

⁵⁹ Bernau, *Die Burg* (pozn. 46).

skulptury s náhradou zachycenou na fotografii z první poloviny dvacátého století⁶⁰ se však zdá být snad až příliš věrná.

Bez významu pro dataci původního havlíckobrodského „Hnáta“ není ani fakt, že jeho jediná bližší paralela na našem území, kostlivec při orloji Staroměstské radnice, pochází z roku 1659 (odhlédneme-li od neurčitých zpráv o starší soše na jeho místě).

Z výše nastíněných důvodů se jeví nejpříjemněji, že původní socha lidského skeletu, „Hnát“, pádné „memento mori“, upomínka neodvratitelné nadvlády „nezdvořilého smrtohnáta“, byla vystavena na havlíckobrodské radnici v době baroka. Ačkoli pevné datum ante quem 1834 je velmi pozdní, nelze klást původ kostlivce do devatenáctého století, pravděpodobně však ani na konec věku předcházejícího. Ke spojení skulptury s legendou o zrádném středověkém měšťanu došlo jistě v 19. století,⁶¹ lze si těžko představit, že by se již několik málo desetiletí po svém vzniku stal kostlivec součástí pověsti zasazené do pozdního středověku.

Jen několik metrů od Staré radnice stojící Tritónovu kašnu z 18. století⁶² potkal ostatně ne nepodobný osud - byla záhy přezvána na „Koudelovu“, díky pověsti o nepoctivém pekaři toho jména, který ji pro nedostatečnou velikost svého pečiva měl za trest na náměstí vztyčit.⁶³ Devatenácté století již nebylo věkem závrtných duchovních přesahů. Nedostávalo-li se u lidu pochopení pohanským božstvům, těžko mohlo být přáno sluchu kostlivci, naléhavě vyslovujícímu pravdu, již právě tehdy rodící se epocha slyšet nechce: „*Nic jistšího jako smrt, nic nejistšího jako hodina a čas smrti.*“⁶⁴

Jedna myšlenka je všem skulpturám, jež jsme zmínili, společná – smrt, dokonaná i čekající, stále však táž, neměnná a nezpochybnitelná.

⁶⁰ Macek-Rous, Havlíčkův Brod (pozn. 46).

⁶¹ Jak usoudil poprvé už Jeroným Solař v r. 1860. Macek-Rous, Havlíčkův Brod (pozn. 46), s. 35.

⁶² Blíže nedatovatelná. Ibidem, s. 107.

⁶³ Ivo Kořán, Umění baroka v Havlíčkově Brodě. (Čas zápasů a bojů), Havlíckobrodsko 6, 1992, s. 1-34, zejm. s. 29.

⁶⁴ Evermod Jiří Košetický, Památka při pohřbu nebožky paní Anýžky Šlapalky, u přítomnosti mnoho lidu v chrámě Páně městys Humpolce, založení svatého Mikoláše, v roku 1687... In: Sládek, Vít jest (pozn. 2), s. 182.

Přesto dnes zdánlivě hraje menší, ba podružnou roli. „...všickni se sstarají a fresují, nepozorujíce na to, že každý z nich smrt za pasem nosí, s smrtí do lože se klade, s smrtí k stolu se sází, s smrtí chodí a jezdí, cožkoli činí.“⁶⁵ Tato slova z barokní knihy duchovních těšení s časem rozhodně neztratila na výstižnosti. Současná společnost, do značné míry niterně ateizovaná, pyšníci se velmi nízkou dětskou úmrtností i relativně vysokým průměrem délky života, společnost, jejíž hmotná ani duchovní situace není v nejmenším srovnatelná s dobou baroka, má pochopitelně vztah k transcendentnu - a tedy i ke smrti - diametrálně odlišný. Snaží se zapomenout na to, co nám má „Hnát“ dodnes připomínat, na pomíjivost života.

*"Cokoliv jest v světě, jako voda plyne
a jako stín člověka pojednou pomine,
na zemi stálého nic není, vše mine,
cokoliv milého komu jest, zahyne."*⁶⁶

⁶⁵ Solamen aegrotantium (pozn. 10), s. 112.

⁶⁶ Jan Josef Božan, Slaviček rajský, In: Zdeněk Kalista (ed.), *České baroko*. Praha 1941, s. 73.

KE ŠKRÉTOVĚ OBRAZU ANDĚLA STRÁŽCE V HAVLÍČKOBRODSKÉM DĚKANSKÉM KOSTELE

Petr Horák

Obraz Anděla Strážce, nacházející se na jednom z bočních oltářů havlíčkobrodského děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie, nepůsobí na první pohled výrazně svými rozměry ani malířským zpracováním. Zrakům se skrývá v nejzazším koutě presbytáře a pro svůj formát může být těžko oceněn při pohledu z větší vzdálenosti. Přesto, věnujeme-li o něco více času vykreslení kulís, tvořených dobou, prostředím a lidmi, díky kterým vznikl a ocitl se na místě, kde jej lze spatřit dnes, může na jejich pozadí působit přinejmenším jako navýsost zajímavý příznak své epochy. Proto je těmto okolnostem nutno věnovat výraznější pozornost.

Výtvarnému umění baroka v Havlíčkově Brodě a jeho historickým okolnostem se obsáhle věnoval Ivo Kořán.¹ Novověké dějiny města zpracoval poutavě například Jiří Sochr.² Zde se nejprve pokusíme v mezích těchto prací stručně nastínit dobu, kdy se malba, která je předmětem této stati, do havlíčkobrodského děkanského kostela dostala.

Život Německého Brodu, od husitských bouří města ryze českého a nekatolického, zásadně proměnila bitva na Bílé hoře. Již záhy po ní počal být Brod sužován pobyty vojsk, provázenými drahotou a morem. Roku 1628 je velmi nevlídně přijata reformační komise, vedená členem Tovaryšstva Ježíšova. Ještě v témže roce však okolnosti donutí stovky měšťanů přestoupit ke katolicismu. Jezuité svůj triumf manifestují v chrámu Nanebevzetí Panny Marie zřízením dvojice bočních oltářů svých hlavních světců, prvních výraznějších ozdob kostela, od husitských válek prostého bohatší, tj. katolické výbavy.

Naděje měšťanů, formálně nových členů katolické církve, i těch, kteří neustoupili od přijímání pod obojí a emigrovali, a konečně i posledního majitele města, utrakvisty Jana Rudolfa Trčky z Lípy, že

¹ Ivo Kořán, Umění a umělci baroka v Havlíčkově Brodě. *Umění* II, 1963. s. 142-150. Ivo Kořán, Umění baroka v Havlíčkově Brodě. (Čas zápasů a bojů). *Havlíčkobrodsko* 6, 1992, s. 1-34.

² Jiří Sochr, *Havlíčkův Brod a staletí*. Havlíčkův Brod 1971.

rekatolizace bude jen jevem přechodným, se definitivně rozplynuly r. 1634. Tehdy byl syn Jana Rudolfa, blízký důvěrník a příbuzný Albrechta z Valdštejna společně s ním zavražděn. Otec jej přežil jen o několik měsíců. Rozsáhlý Trčkův majetek je poté konfiskován a Německý Brod se roku 1637 stává svobodným královským městem - pod podmínkou, že jeho obyvatelstvo zůstane katolické.

V téže době počíná obnova děkanského kostela. Podoba původního chrámu, založeného Německými rytíři a vypáleného Žižkou, je krajně nejistá. S přihlédnutím k jeho dodnes patrné zvláštní dispozici zní přijatelně hypotéza D. Líbala, dle níž byla původní stavba neznámé podoby upravena po roce 1340 na halové dvoulodí bez presbytáře.³ V 16. století přibýly stavbě (provizorně upravené po husitských válkách) tribuny a kruchta. Zmíněná obnova z třicátých a čtyřicátých let sedmnáctého století sestávala ze zaklenutí chrámu jako jednolodního s presbytářem v šířce lodi, jeho vymalování a zřízení varhan a kazatelny.

Už od počátku stavovského povstání byl Německý Brod častým "hostitelem" vojsk. Leželi zde střídavě císařští i Švédové, a opakovaná plenění nekatolickými švédskými ozbrojenci přispěla patrně velkou měrou k niterné duchovní proměně obyvatelstva, následující výše zmíněnou formální rekatolizaci. Příkladem takového dění je (dříve nemyslitelná) měšťanská objednávka mariánského obrazu pro děkanský chrám z roku 1641, který navíc poté, co byl o čtyři léta později Švédy posekán, počal konat zázraky. Nalezení a opětovné umístění tohoto obrazu je spojováno s osobou děkana Seidla,⁴ které je výraznější pozornost věnována níže.

Ani po skončení války nebylo město ušetřeno pohrom - ničivých požárů, záplav a morových ran. Zároveň je však druhá polovina sedmnáctého století a celý osmnáctý věk pro obec dobou nebývalého rozkvětu, v neposlední řadě v oblasti výtvarného umění. Mnohé jeho

³ Dobroslav Líbal, Gotická architektura. in Klement Benda - Jiří Dvorský - Jaromír Homolka et al., *Dějiny českého výtvarného umění* I. Praha 1984, s. 199. Kořán klade přestavbu do pozdější doby. Kořán, *Umění baroka* (pozn. 1), s. 5.

⁴ Ladislav Macek - Pavel Rous, *Havlíčkův Brod v pověstech a historii*. Havlíčkův Brod 1993, s. 59.

místní vrcholné výtvoř jsou pochopitelně spojeny s děkanským kostelem. Tam je už roku 1656 postavena kaple sv. Jana Křtitele a o pět let později vztyčen monumentální nový hlavní oltář.

Přestože až do počátku osmnáctého století bylo město - již nesporně do značné míry katolické - pod silným vlivem stále ještě "kacířského" venkova, nová, barokní epocha již byla v plném proudu. Naznačený ideový posun (na jehož příčiny a projevy v rámci Německého Brodu bylo snad alespoň částečně poukázáno), který znamenal v oblasti církevní obrat ke katolicismu a v rovině obecně duchovní přerod víceméně vezdejšího vnímání reality v závratný svět spirituálních přesahů, zázraků a pověr, posun k období nazývanému baroko, lze v jeho vyvrcholení spojit v rámci německobrodské obce s postavou děkana Jana Víta Seidla.

Duchovní, jenž se podepisoval "*Joannes Baptista Seidl, Decanus Teutobrodensi*", působil ve funkci německobrodského děkana od roku 1703 až do své smrti v roce 1736. Zdá se, že jeho římská studia teologie měla vliv na nebývalou míru uměnímilovnosti, kterou - společně, jak se zdá, s jistou dávkou ješitnosti - nesporně vynikal, a jejímž projevům zde bude věnován prostor. Když svůj úřad nastoupil, chrám Nanebevzetí Panny Marie, ač v 17. století do jisté míry obnoven, se nacházel ve víceméně katastrofálním stavu. Jeho architektonické úpravy zahájil nový děkan již roku 1704 vztyčením kaplí sv. Mikuláše a sv. Ondřeje při východní stěně presbytáře. Záhy byla klenba kněžiště, hrozící zřícením, snesena a po schválení městskou radou nahrazena kupolí "*na římský způsob*"⁵ na vysokém osmibokém tamburu. K výmalbě její dřevěné klenby přizval Seidl Jana Jakuba Stevense ze Steinfelsu, jednoho z nejznámějších českých freskařů. Téhož roku nechal včlenit do severní stěny chrámu kapli zasvěcenou sv. Floriánu, sv. Janu Nepomuckému a čtrnácti sv. pomocníkům. Monumentální stavební činnost probíhala ovšem i mimo hlavní městský kostel, ať už podnícena děkanstvím, měšťany, či od roku 1674 zde usazenými bosými augustiniány.

Přestože dodnes je možno se v Havlíčkově Brodě obdivovat mnoha dílům, vzniklým v době děkana Seidla - nezřídka jeho přímým přičiněním -, město již zdobný a celistvý barokní klenot připomíná jen

⁵ Kořán, Umění baroka (pozn. 1), s. 22.

v náznacích. Snesení poškozené kupole děkanského chrámu, která ještě na starých fotografiích svým ušlechtilým parabolickým profilem skutečně působí "římsky" a její nahrazení utilitárnější půlkulovou konstrukcí roku 1911 otvírá století procesu, završeného v sedmdesátých letech neomluvitelnými demolicemi. Naštěstí velmi dobře je dochována vnitřní výbava kostela Nanebevzetí Panny Marie, k níž Jan Vít Seidl přispěl nemalou měrou.

Již roku 1709 byly v lodi zřízeny oltáře sv. Ignáce a smrti sv. Josefa, hlavní oltář byl opatřen novým tabernáklem a došlo též k osazení obrazu sv. Františka Xaverského, darovaného měšťany. O čtyři léta později nechal děkan vztyčit ve východních rozích kněžiště dva oltáře nevelkých rozměrů. Severní z nich byl zasvěcen sv. Antonínu Paduánskému, protější sv. Františku z Pauly. V roce 1735 umístil nad jejich menzy dvě drobnější malby - Pannu Marii Svatohorskou na jižní z oltářů a obraz Anděla Strážce, o kterém bude podrobně pojednáno později, na severní.

Jak bylo naznačeno, hraje děkan Jan Vít Seidl v dějinách havlíčkobrodského barokního umění velmi významnou roli. Jakožto vzdělanec - držitel doktorského titulu - si byl dozajista hodnoty svého konání náležitě vědom a neopomněl, byla-li k tomu příležitost, zvěčnit své zásluhy kromě zápisů v pamětní knize děkanství i pyšným umístěním svého erbu na díla, o jejichž vznik či získání se přičinil. Tento erb sestává z horizontálně polceného kartušového štítu, v jehož horním zlatém poli je vyveden dvouhlavý černý orel, v spodním modrém poli je pak umístěna hnědá kniha, na níž leží stříbrná obnažená dýka ovíjená hadem. Erb završuje znak církevní hodnosti - klobouk se dvěma šňapci.⁶

V chrámu Nanebevzetí Panny Marie se tento erb nachází například na výše zmíněných nerozměrných malbách upevněných na retáblech oltářů sv. Antonína Paduánského a sv. Františka z Pauly či nad

⁶ Z neobjasněných důvodů je Seidlův děkanský erb na obrazu Anděla Strážce či jeho portrétu v majetku děkanství vyveden s hodností kanovníka, tedy se třemi šňapci.

portálem do severní sakristie.⁷ Příznačnou ukázkou Seidlovy zřejmě poněkud ješitné snahy po zvětšení jeho (ovšem nezpochybnitelných) zásluh i osoby samé je na havlíčkobrodském děkanství uložený jej zpodobňující - malířsky nijak kvalitní - portrét na plátně vskutku olbřímích rozměrů.

Oltář sv. Antonína, který ve spodní části retabula nese obraz Anděla strážce, jímž se zabýváme, sestává z hranolové menzy s malovaným antependiem, završeným akantovým ornamentem s liliemi, obepínajícím čtyři kartuše s výjevy z života světce. Retabulum je ve spodní části děleno dvěma páry sloupků, mezi nimiž se nachází zmíněná malba, již shora a ze stran obklopuje zlacený baldachýn s medailonem sv. Antonína s andílky ve vrcholu. Za medailonem vyrůstá plochá stěna vrchní části retabula, přecházející v akantový rám rozměrného obrazu světce, nejvýše opatřený nápisovým medailonem.

Zlacený rám malby umístěné nad menzou je poměrně úzký, zdobený nepříliš bohatým páskovým ornamentem. Na nevelkém plátně (rozměrů 70 x 48 cm) je ve spodní části zobrazena dětská polopostava s rukama zkříženými na hrudi. Oděna je v růžovém rouchu s vyčnívajícími rukávy poloprůhledného lehkého spodního oděvu. Za touto figurou se vznáší okřídlená polopostava anděla, rovněž zahalena průsvitným až průhledným rouchem, překrytým bílým svrchním šatem s rukávy zakončenými nad lokty zlatými lemy. Spodním okrajem vlající draperie temně rudého pláště má anděl provlečenu levici, jejíž dlaň spočívá něžně na rameni dítěte. Pravá ruka ukazuje vztyčeným prstem vzhůru. Obě postavy jsou zachyceny v třičtvrtěním profilu. Pozadí obrazu je takřka nečitelné, v levé části jsou patrné v horním i spodním rohu neidentifikovatelné detaily, snad náznaky interiéru. Vpravo nahoře, při samém okraji plátna, je neorganicky vložen drobný, jemně provedený Seidlův děkanský erb.

Rukopis olejomalby je dělený, velice jistě působí především v podání křehkých draperií. Naopak provedení anatomických detailů je spíše zběžné a do jisté míry může být posouzeno i jako neobratné.

⁷ Kořán tento erb označuje za znak J. I. Dlouhoveského, který je jako německobrodský děkan doložen v letech 1665-67. Kořán, *Umění baroka* (pozn. 1), s. 6. Sřapce jsou zde dva.

Barevně je obraz velmi klidný, chladnější světlounce růžový odstín roucha dítěte vstupuje v tichou harmonii s bělostným andělským oděvem, ozvláštněným pouze zlatými lemy na pažích. Inkarnáty jsou také chladnější a spolu s výrazy jen nepatrně zruměných tváří podporují až snové vyznění malby. I temně rudá barva neurčitě vlající draperie pláště andělské bytosti vystupuje z černého pozadí velmi nenápadně. Kompozičně je obraz vyvážený nenásilným, ale přesným rozvržením postav i jejich střídmyh gest. Dílo jako celek rozhodně nezapře určité mistrovství, přestože mnohem výraznější je jistá povšechnost jeho zpracování.

Ačkoli (mimo jiné) skleněné desce, která obraz kryje, můžeme vděčit za jeho relativní zachoalost, nelze technický stav malby považovat za dobrý. Obraz nebyl nikdy restaurován, plátno je přes patrné vyztužení silně prověšené a pokryté výraznými krakelurami. Barevnost celku však dodnes zůstala působivě svěží.

Na zadní straně obrazu⁸ se nachází štítek se zprávou, psanou vlastní rukou děkana Seidla a potvrzenou jeho pečeti. V ní kněz o tomto "*Škrétové obrazu*" sděluje, že jej "*ve zvláštní účtě*" měla hraběnka Františka Slavatová, o níž uvádí několik dalších, (níže zmíněných) údajů. Způsob získání malby označuje za "*zázračný*" a po zmínce o "*mnohých milostech*" obrazem prokázaných připojuje zprávu o vystavení malby "*veřejnému uctívání v děkanském chrámu 30. května 1731.*"⁹

"Miluj a cti svého sv. Anděla strážného; jesti' nejlepším přítelem tvým, jenž tě napomíná k dobrému a varuje zlého. Kdybys řádně poznala, čím povinná jsi andělu svému strážci, pilně bys přičinila se vděčnost svou mu prokázati"¹⁰ *Tyto věty pocházejí z osobních*

⁸ Dnes pro upevnění obrazu k oltáři nepřístupné, ale dokumentované fotograficky na děkanském úřadě v Havlíčkově Brodě a opisem v evidenční kartě movité kulturní památky Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště Brno č. 2171.

⁹ Pro snazší orientaci v krátkém latinském textu jsem použil I. Kořánem přeložené části. Kořán, *Umění baroka* (pozn. 1), s. 24.

¹⁰ Alois Hrudíčka, Františka Slavatová a doba její. In: *Obrazy z dějin katolické reformace*.

Brno 1902, s. 324-325. Především z této práce vycházejí zde použité údaje o hraběnce Slavatové.

*zápisků*¹¹ hraběnky Františky Slavatové (1610 - 1675), pravděpodobně objednatelky havlíčkobrodského obrazu Anděla Strážce, řazené Balbínem mezi osoby domnělím svaté a označované jím za největší lidumilku z tehdejší šlechty.¹²

O této "Perle koruny svatováclavské"¹³ je zde nutno pojednat poněkud obšírněji. Narodila se jako dcera císařského ministra hraběte Linhartu z Meggau. Podle tradice byly díky výchově ke zbožnosti a skromnosti již její dětství a mladý věk prodchnuty odvrácením se od světa a jeho radostí k Bohu, samotě a kontemplaci. V roce 1627 se seznámila s Jáchymem Oldřichem Slavatou, synem z rodu nejslavnějšího defenestrovaného Viléma Slavaty, a téhož roku se stala jeho ženou. Její následující život bývá charakterizován jako organické propojení vzorného plnění povinností matky a manželky a neúnavného konání skutků křesťanské lásky. Poté, co se roku 1645 stala vdovou, vytrvale odmítala nabídky na vstup do nového manželského svazku.

U vídeňského dvora zastávala vysoké funkce - krátce po ovdovění působila jako vychovatelka budoucího císaře Leopolda I., který ji pak v roce 1674 povolal za nejvyšší hofmistrovou své choti Klaudie Felicity.

Nehraje patrně velkou roli, budeme-li činnost Františky Slavatové vycházející z jejího vztahu k náboženství označovat za "plnění přísného závazku služby",¹⁴ nebo za "afektovanou odříkavost, velebenou řádovými mravokárci".¹⁵ Její život měl být vírou zastřešeným splnutím světské části, nezbytně podmíněné jejím stavem i posty, jež zastávala, a části duchovní, díky které bývá její den přirovnáván k nikdy nekončící bohoslužbě a popisován následovně: Hraběnka vstávala ve čtyři hodiny ráno, poté dvě hodiny strávila kontemplací, následně vzbudila svých sedm dětí a pokračovala s nimi v modlitbách a rozmluvách o křesťanských ctnostech. Zbytek dne trávil plněním svých světských povinností, ručními pracemi

¹¹ Tiskem je vydal Bartoloměj Christeli jako *Praecellens viduarum speculum*, Brün 1694.

¹² Jiří Bílý, Františka Slavatovna, *Teologické texty V*, 1994. s. 179-180.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, s. 179.

¹⁵ Petr Mařa, *Svět české aristokracie*. Praha 2004, s. 380.

a výrobou dárků pro chudé děti. V šest hodin se konala pobožnost k Panně Marii, čas po večeri byl vyplněn četbou z duchovní literatury a zpytováním svědomí.

Hraběnka se též měla velmi výrazně věnovat péči o chudé. Ve Vídni obsluhovala se svými dcerami nevyléčitelně nemocné, v Telči, kde často dlela na svém panství, pravidelně obcházela chudinskou čtvrt', rozdávala přímo i nepřímo almužny, pečovala o potřebné šatem i stravou.

Ze zmíněného vyplývá opodstatnění názoru hraběnčina vídeňského zpovědníka a později sevillského biskupa H. Dümmlera, že narodila-li by se Františka v Římě či ve Španělsku, jistě by neunikla svatořečení.¹⁶ Odhlédneme pro tentokrát od pravděpodobné možnosti nalezení zcela protimluvných údajů o její povaze, které by mohlo přinést soustavnější bádání. Hraběnka Slavatová zemřela roku 1676 a byla pohřbena v telčském jezuitském kostele, odkud se však v roce 1810 při svozu cínových rakví její ostatky ztratily.

Pozornost je ovšem třeba věnovat jejím činům nadačním a donátorským. K nejvýznamnějším z nich nesporně patří založení jezuitské koleje s kostelem Jména Ježíš v Telči, vysvěceným roku 1667. Za 400 zl. objednala u Karla Škréty hlavní oltářní obraz pro tento chrám,¹⁷ který je považován za jedinou - ač nedochovanou - Škrétovu realizaci určenou prvotně pro Moravu.¹⁸ Citát z hraběnčiných zápisků naznačuje, proč se není třeba divit tomu, že zpěvácký konvikt při telčské jezuitské koleji byl zasvěcen sv. Andělům, a proč jeden z bočních oltářů v chrámu Jména Ježíš byl téže patronace.¹⁹

¹⁶ Bílý, Františka Slavatovna (pozn. 12), s. 180.

¹⁷ Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*. 2. Abt. Brünner Diöcese, 3. Band. Brün 1860. s. 102-103.

¹⁸ Ivo Krsek - Zdeněk Kudělka - Prokop Paul et al., *Umění baroka na moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 112.

¹⁹ Na jeho místě dnes stojí oltář sv. Aloisia, dle zmínky z r. 1860 (Wolný, *Kirchliche Topographie* (pozn. 17), s. 102) byl tento řezbářsky upravován již r. 1768. Definitivní podobu získal až r. 1902 (Hrudička, Františka Slavatová (pozn. 10), s. 325).

Věnujme se nyní krátce právě andělským bytostem.²⁰ Představy o nich, jakkoli se věkem měnily, jsou již původu předkřesťanského. Řecké slovo angelos označovalo kohokoli nesoucího poselství, které, bylo-li od božstva, učinilo z andělů obecný symbol boží moci. Filon Alexandrijský ztotožňuje anděla s pojmem logos, což není v rozporu s v zásadě nemonoteistickou podstatou těchto bytostí, kritizovanou v listu Kolossenským (2:18). Pavel v něm nepopírá existenci andělů, ale vystupuje proti jejich modlářskému uctívání. Starozákonní představu poslušné armády mocných andělských bytostí, obklopujících boží trůn, křesťanství doplňuje především zdůrazněním jejich funkce doručovatelů poselství (výrazně na př. Mt 28:8, L 2:9, Sk 1:10). Anděly tedy lze v křesťanském duchu chápat jako boží posly určené lidstvu.

Není zapotřebí zabývat se zde podrobněji podstatou andělů či jejich hierarchií, postačí podotknout, že zvláštnímu uctívání těšící se Anděl Strážce byl odvozen z postavy archanděla Rafaela na základě starozákonní deuterokanonické knihy Tobiašovy, kde vystupuje jako ochránce a průvodce syna zbožného Tóbita. Představa individuálního Anděla Strážce, osobního důvěrníka, ochránce, který bdí nad kroky svého svěřence, představa těsně propojující transcendentno s každodenností, je myšlenkou příkladně rezonující s barokní zbožností (v jejímž rámci anděla člověka střežícího dokonce může doplňovat osobní ďábel-svědce).²¹ Anděla Strážce lze chápat jako typický příznak potřeby niterně individuálního vnitřního vyznání, která vychází ze starších spirituálních tradic (v čele s devotio moderna), završených exerciciemi Ignáce z Loyoly. Na závěr zbývá poznamenat, že kult tohoto anděla rozšířil roku 1670 papež Klement X. na celou církev založením tradice jeho svátku.²²

Anděl Strážce bývá zpodobňován jako průvodce a ochránce dětské postavy, obvykle v původním významu Rafaela s Tobiašem. Vyskytují se ale také zobrazení abstrahovanější, podobná našemu případu.

²⁰ Adolf Novotný, *Biblický slovník*, sv. 1. Praha 1992, s. 27- 29.

²¹ Miloš Sládek, *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*. Praha 2000, s. 16.

²² Douglas Attwater, *Slovník svatých*. Vimperk 1993, s. 46.

Ivo Kořán havlíckobrodský obraz Anděla Strážce slohově charakterizuje jako dílo, nesoucí přes jistou "*suchost*" podání všechny znaky Škrétova malířství. Konkrétně poukazuje na poněkud tvrdé podání tváří s až bambulkovitými nosy a našpuhlenými rty, kontrastující se subtilním zpracováním draperií, především poloprůhledných částí oděvu. Ty přirovnává k obdobně lehce provedenému závoji na portrétu Marie Maxmiliany ze Šternberka. V závěru obraz označuje za okrajovou dílenskou práci a datuje jej přibližně na přelom 50. a 60. let 17. století.²³

Poměrně zřejmou podobnost masivních, hmotných andělských křídel a výrazněji pak obličejových typů, nejpatrněji ve vlasech s pěšinkou rozčísnutou uprostřed a prstýnky světlých kadeří spadajících na krk, lze vysledovat mezi brodským obrazem a malbou Archanděla Rafaela s Tobiašem, kterou Škréta vytvořil kolem roku 1665 (tímž rokem je datován i výše zmíněný portrét mladé šlechtičny) pro oltář Anděla Strážce kostela sv. Salvátora při pražském paulánském klášteře.²⁴ Tato Škrétova realizace působí obdobně, jako v komornějším měřítku umělecky o mnoho hrubší obraz pro Františku Slavatovou - kompozicí a něžnými barevnými odstíny vyvolává citlivě vyváženou lyrickou atmosféru důvěry a bezpečí.²⁵ Takové vyznění je v zásadě typické pro zralé Škrétovy malby šedesátých let, v nichž se mistr čistotou tvarů, jemnou barevností, rytmizovanou kompozicí či půvabem lidských typů vrací k italským vzorům barokního klasicismu.²⁶

Budeme-li vycházet z pravděpodobné spojitosti obrazu s Karlem Škrétou, svědčí o okrajovém dílenském původu malby kromě celkové zběžnosti zpracování i jistá neobratnost, patrná především v anatomických detailech, například rukách, poněkud hrubě utvářených. Suverénní dělený rukopis i vyvážené použití studenějších pastelových barev svědčí však o velké řemeslné zručnosti autora.

²³ Kořán, *Umění baroka* (pozn. 1), s. 24-25.

²⁴ Tento obraz je dnes majetkem římskokatolické farnosti v Kostelci u Křížku a je zapůjčen Národní galerii.

²⁵ Jaromír Neumann (ved. aut.), *Karel Škréta 1610-1674*. Praha 1974, s. 122.

²⁶ *Ibidem*, s. 52.

Zabývající se nerozměrným obrazem Anděla Strážce z havlíčkobrodského chrámu Nanebevzetí Panny Marie, pokusili jsme se na pozadí stručné kulturně historické charakteristiky města uchopit povahy dvou příkladných reprezentantů českého baroka, Jana Víta Seidla a Františky Slavatové, osob zaslouživších se o vznik a zachování malby. To nám snad umožnilo přiblížit duchovní atmosféru doby, již potom náš obraz může sloužit jako neumlčitelný svědek. Jako svědek, který k nám i stovky let po smrti své objednavatelky může - vynaložíme-li jisté úsilí - hlasem neoslabeným stářím promlouvat o fascinující epoše, která mu dala vzniknout a kterou v jistých ohledech tak charakteristicky reprezentuje.

Určitě by nebylo oprávněné toto dílo považovat za umělecky významné, ačkoli s největší pravděpodobností vyšlo z dílny Karla Škréty. Přesto je v jeho osudu, obsahu a konečně i provedení přítomno mnohé, co nám dovoluje se mu obdivovat, ačkoli je to patrně možné pouze při znalosti jeho - výše snad alespoň letmo naznačeného - barokního pozadí.

Nelze ve výsledku než souhlasit s Ivo Kořánem, považujícím havlíčkobrodský obraz Anděla Strážce za příležitostnou práci Škrétovy dílny. Mimo Kořánovu stručnou stylovou analýzu a zprávou děkana Seidla o jeho získání²⁷ je možno takovou hypotézu nově podepřít osobní úctou hraběnky Slavatové k Andělu strážci, kterého stavěla nad všechny - jakkoli jí horlivě uctívané - světce.²⁸ Její kontakt s Karlem Škrétou dokazuje objednávka hlavního oltářního obrazu pro telčské jezuity.

V případě brodské malby se však nejspíše nejednalo o ex voto, pořízené na ochranu hraběčína syna,²⁹ jak navrhuje Kořán,³⁰ nýbrž

²⁷ Na zadní straně obrazu či v pamětní knize děkanství (Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Děkanství úřad, kn. 1, fol 230V)

²⁸ Zpodobnění sv. Františka dokonce nosila údajně neustále při sobě. Hruďička, Františka Slavatová (pozn. 10), s. 325-326.

²⁹ Připustili-li bychom takovou domněnku, mohl by obraz vzniknout na podporu (pravděpodobně umělé) legendy (Maťa, Svět české (pozn. 15), s. 513-518), dle které měl r. 1662 nejmladší syn hraběnky Jan Karel Jáchym (poslední příslušník rodu Slavatů) šťastně vyvážnout z jámy, do které zapadl při lovu, až po noci tam strávené (Hruďička, Františka Slavatová (pozn. 10), s. 198-202). Měl tehdy též slíbit, že si zvolí stav řeholní, jak ostatně také učinil

o jeden z „posvátných obrazů“, jimiž „chodby příbytku jejího ozdobeny byly“ a „k nimž občas pouť soukromou konávala, rozjímajíc k nemalému duchovnímu prospěchu.“³¹ S přihlédnutím k připomenutému hraběncině vztahu ke sv. Andělu strážci se nezdá pravděpodobné, že by mezi takovými díly mohlo jeho vyobrazení chybět. Rozměrem i provedením havlíckobrodská malba takovému privátnímu účelu navíc velmi dobře odpovídá, neboť ani v jednom nesnese srovnání se Škrétovými oltářními obrazy stejného námětu, ať už v Litoměřické katedrále nebo v pražském Jiřském klášteře.³² „*Takřka zázračný způsob*“,³³ kterým malbu Jan Vít Seidl získal pro německobrodský děkanský chrám, zřejmě nelze blíže určit.

Pravděpodobnou dataci obrazu je pak oproti Kořánovi možno posunout blíže k roku 1667 pro doložený kontakt hraběnky se Škrétovou dílnou. Tehdy byl svěcen kostel Jména Ježíš v Telči, jistě již s hotovým hlavním oltářem. Tím se zároveň časově přibližujeme i dvěma výše zmíněným mistrovským Škrétovým dílům, se kterými byla malba stylově srovnávána.

a jako pozdější generál bosých karmelitánů hrál v císařsko-papežských politických vztazích význačnou roli.

³⁰ Kořán, *Umění baroka* (pozn. 1), s. 25.

³¹ Hrudička, Františka Slavatová (pozn. 10), s. 327.

³² V hradčanském Jiřském klášteře je vystaven v rámci stálé expozice Národní galerie "Umění manýrismu a baroka v Čechách" obraz, zmíněn v pozn. 24.

³³ Kořán, *Umění baroka* (pozn. 1), s. 24.

VÝVOJ ULIČNÍHO NÁZVOSLOVÍ MĚSTA HAVLÍČKŮV BROD

Jaroslav David

Termíny *urbanonymum* a *urbonymum*

Vymezení „městské onymie“¹ představuje problém z hlediska kritérií, která uplatňuje toponomastika na dvojici objekt–jméno. Jak definovat objekt a jaká jsou specifika toponyma, aby bylo možno hovořit o vztahu „městském“? Na území katastru měst se setkáváme se specifickými objekty, které fungují pouze v „městském“ kontextu, jako jsou ulice, parky, náměstí. Ale také s těmi, které můžeme charakterizovat jako neživé přírodní objekty, jejichž pojmenování náleží do vrstvy *anoikonymie*² – řeky, rybníky, kopce, lesy apod.

Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky³ ani Šmilauerův Úvod do toponomastiky⁴ termín *urbanonymum* neznají. Vladimír Šmilauer řadí jména náměstí, ulic, nábreží, mostů apod. k *hodonymům*⁵, po něm tak činí i Libuše Olivová – Nezbedová v Pomístních jménech v Čechách⁶. Šmilauer dokonce v úvodním slově k Základní soustavě jako jednu z terminologických zásad stanovuje kritérium nepřetěžovat systém zvláštními názvy a jako příklad uvádí mj. i termín *urbanonymum*⁷.

Problém je tedy nejen ve vymezení obsahu zaváděného termínu, ale vůbec v uznání jeho oprávněnosti, neboť i přes přesný obsahový

¹ ŠRÁMEK, Rudolf. *Urbanonymie a urbonymie. Onomastický zpravodaj*, roč. XXXI, 1990, s. 67. *onymum (proprium)* = vlastní jméno, jméno jedinečného objektu; *onymie* = soubor vlastních jmen.

² *anoikonyma* (pomístní jména) = vlastní jména neživých přírodních objektů, např. lesů, vod, vyvýšenin.

oikonyma (místní jména) = vlastní jména obydlených objektů, měst a vesnic.

³ SVOBODA, Jan, ŠMILAUER, Vladimír. *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky*. ZMK, roč. XIV, 1973, č. 1, s. 10.

⁴ ŠMILAUER, Vladimír. *Úvod do studia onomastiky*. Praha 1960.

⁵ *hodonyma* = jména cest a komunikací.

⁶ OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše. *Cesty v Čechách a jejich vlastní jména*. In KOL. *Pomístní jména v Čechách*. Praha 1995, s. 304.

⁷ SVOBODA, ŠMILAUER. *Základní soustava*, s. 10.

a terminologický rozbor ve Šrámkově studii, novější práce z toponomastiky s ním zřídka kdy pracují⁸. Někdy jej dokonce odmítají „vzhledem k jeho nejednoznačnosti“⁹. Obecně můžeme nepřijetí termínu *urbanonymum* sledovat v pracích pražských autorek, hlavně u Libuše Olivové-Nezbedové¹⁰.

V naší práci přijímáme terminologii Šrámkovu, která definuje urbanonyma jako „*jména všech osídlených i neosídlených objektů nacházejících se na historicky i soudobě vymezeném katastru sídelního útvaru, který má charakter (statut) města, a pojmenovávajících nejrozmanitější objekty (kromě antroponymických) majících pro život města význam a v katastru města se realizujících*“¹¹.

Naproti tomu termín *urbonymum* Rudolf Šrámek vyhrazuje pro „*vlastní jména lidských sídlišť, která mají buď od svého vzniku (založení), buď získaný během historického vývoje statut města.*“¹² Existence termínu *urbanonymum* si pak vynucuje vytvoření párového pojmenování pro „ne-města“. Šrámek za vhodnější než je Podol'ské termín *komonyma*, jehož základ je řecký, považuje termín latinského původu *villonyma*.

⁸ DEJMEK, Bohumír. Vhodnost jednotlivých slovtvorných typů urbanonym v komunikaci. Onomastický zpravodaj, roč. XXXII–XXXIII, 1991–1992, s. 12–19.

⁹ OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše. Jména ulic, náměstí, nábřeží a sadů na katastru města Chocně v minulosti a současnosti. AO, roč. XXXVIII, 1997, s. 43.

¹⁰ V redakční poznámce Libuše Olivové-Nezbedové k již zmíněnému Šrámkovu článku (ŠRÁMEK. Urbanonymie a urbonymie, s. 76.) čteme: „S názory uvedenými v příspěvku na terminologické řešení dané problematiky tedy prozatím není mezi československými onomastiky obecný souhlas. Jejich uveřejnění proto chápeme jako důvod k diskusi.“ Stejně tak i „Obsah tohoto termínu však opět není jednotný, pod urbanonymy se někdy rozumí i jména vod a vyvýšenin v uzavřeném osídleném celku městského charakteru.“ (OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše. K hierarchii onomastických termínů podle objektů pojmenovaných vlastními jmény. AO, roč. XXXIX, 1998, s. 49.)

¹¹ ŠRÁMEK. Urbanonymie a urbonymie, s. 73.

¹² ŠRÁMEK. Urbanonymie a urbonymie, s. 73.

Jana Pleskalová, autorka hesla *Urbanonymum* v Encyklopedickém slovníku češtiny¹³, upozorňuje na nejednoznačné chápání termínu. Co do rozsahu urbanonymum není jasně definováno: „*vlastní jména sídelních i nesídelních objektů ležících na katastru (podle jiného mínění jen v historickém jádru) města.*“ K urbanonymům „*nebývají zařazována hydronyma ani oronyma, pokud nepojmenovávají nějaký specifický prvek městské reality.*“

V naší práci budeme používat obecného termínu urbanonymum, popřípadě blíže určujících označení *uliční název*, *pojmenování domů* apod. Nepoužíváme členění, které navrhuje Podol'skaja, tedy *agoronyma* (jména náměstí), *hodonyma* (jména ulic, uliček, nábřeží), *jména budov a městská choronyma* (jména městských částí, parků, hřbitovů)¹⁴.

Ještě je na místě připomenout, že pro přehledy uličních názvů a jejich vývoje se u nás vžilo označení „uličník“. Podle ústního sdělení Milana Harvalíka z oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR není pojem uličník neologismem. Ačkoli se ve významu „seznam ulic s výkladem jmen“ nevyskytuje v žádném slovníku, používal se neoficiálně prý (podle zjištění Marka Lašťovky) již po vzniku samostatného Československa. První oficiální užití slova uličník ve sledovaném významu se objevilo až ve dvoudílné publikaci *Pražský uličník 1-2* (Marek Lašťovka, Václav Ledvinka; Praha 1997, 1998). K reprezentativním „uličníkům“ patří kromě již zmíněného *Pražského uličníku* také např. *Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek* (Milena Flodrová; Brno 1997) nebo *Ulicemi města Českých Budějovic* (Daniel Kovář, Pavel Koblasa; Rudolfov 1998). Z historicky zaměřených prací nesmíme zapomenout na *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století* (František Hoffmann, Brno-Jihlava 2004).

Následující studie se snaží spojit toponomastický¹⁵ a historický výklad havlíčkobrodských uličních názvů. Nevelký areál a vybraná

¹³ KOL. Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002, s. 506.

¹⁴ PODOLSKAJA, Natalja Vladimirovna. Slovar ruskoj onomastičeskoj terminologii. Moskva 1978, s. 154.

¹⁵ *toponymum* = vlastní jméno zeměpisné; *toponomastika* = lingvistická disciplína zabývající se toponymy.

skupina toponym sledovaná po 150 let vytvářejí ideální předpoklady pro diachronní onomastickou analýzu¹⁶.

Prameny ke studiu urbanonymie

Kapitolu by mohl uvést tabulkový přehled počtu obyvatel, neboť jak ukazuje Libuše Olivová-Nezbedová na příkladu města Chocně, s růstem počtu obyvatel (a domů) roste i potřeba pojmenovávat jednotlivé ulice¹⁷. To by platilo i pro Brod, s výjimkou krátké regrese růstu počtu uličních názvů počátkem 60. let 20. století. V té době se začalo s demolicí *Rosmarku*. V oblasti dnešního panelového sídliště *Smetanovo náměstí* a v přilehlých částech ohraničených dnešními ulicemi *Husovou* a *Kalinovým nábřežím* tehdy zanikla řada ulic (např. *Rubešova*, *Na Hradbách* – stav k roku 1955).

Zabýváme-li se prameny ke studiu urbanonymie, jsou to v první řadě aktové materiály ze zasedání obecního zastupitelstva, rady MNV a pléna MNV. Dále také mapy a plány. Ale ani spisový materiál, ani prameny kartografické nejsou spolehlivé. Obecně platí opoždování aktualizace plánů za úředním schválením změn názvů. Navíc záznamy o přejmenování ulic a veřejných prostranství jsou velice kusé a nesoustavné; často jsou jména ulic zaznamenána chybně. Např. ulice uváděná k roku 1955 jako *Čechova III* je v roce 1963 vedena po názvem *Na Výšině* a roku 2001 pak správně *Na Tišině*. Podobně také dnešní ulice *Jiráskova* se objevuje na plánu z roku 1963 pod jménem *Jirsákova*.

V havlíčkobrodské urbanonymii se také setkáme se dvěma zvláštními případy změny gramatické kategorie onyma. Jedná se o toponyma *Kobzinova* (1894, náležitě *Kobzinové*)¹⁸ a *Vagónova* (2001, náležitě *Vagónová*)¹⁹. Vzhledem k tomu, že se jedná o jedinečné doklady z kartografických děl, můžeme zvažovat

¹⁶ KREMER, V. V. Čáslavské ulice v dějinách I, II. ZMK ČSAV, roč. VIII, 1967, s. 248–263, 378–385.

KREMER, V. V. Jména čáslavských budov. ZMK ČSAV, roč. VIII, 1967, s. 445–451.

¹⁷ OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ. Jména ulic, náměstí, nábřeží, s. 47.

¹⁸ Kateřina Barbora Kobzinová (1673–1730), zakladatelka gymnázia.

¹⁹ Ulice vznikla v místě bývalé vagónové kolonie.

i možnost tiskové chyby. Ale v případě jména ulice *Kobzinové* svědčí proti skutečnost, že v polovině 80. let 20. století byla chybná podoba jména také na uliční tabulce. Vysvětlit to můžeme z fungování onymického systému. Onymum, vlastní jméno, plní 3 základní funkce – individualizující, diferencující a referenční. A uliční název, utvořený podle VM Čí?²⁰, je může plnit bez ohledu na náležité zakončení signalizujícího příslušnost k deklinačnímu typu složenému. Naopak, u jmen utvořených z maskulinních podob posesivních adjektiv, kterých je většina, je jméno *Kobzinové*, pro uživatele s nejasnou motivací, pociťováno jako podoba vybočující ze systému honorifikačních urbanonym. V případě onyma *Vagónová* s apelativní bází onyma bychom neuspěli s vysvětlením, že změnu vyvolal systémový tlak jmenné deklinace, který vedl ke vzniku defektní podoby toponyma. Jako pravděpodobnější se jeví vysvětlení podoby toponyma jeho chybným záznamem.

Město v hradbách

Pro nejstarší období, tím je míněna doba mezi středověkým městem a druhou polovinou 19. století, kdy se bourají hradby a Brod se postupně mění v průmyslové město a důležitý železniční uzel, konstatujeme velkou stabilitu urbanonymického systému..

V uličních názvech, které do té doby máme doloženy, spíše můžeme hovořit o apelativech s orientační funkcí „v *mezné situaci*“²¹, jednoznačně převažuje motiv orientační vyjádřený VM Kde? (viz grafy č. 1 a 2). Po celou dobu, až do zboření hradeb a tím konce oddělení města v hradbách od vnějšího okolí, se pro označení místních

²⁰ Tzv. modelová teorie pracuje se 4 vztahovými modely (VM), které vyjadřují postoj pojmenovatele k pojmenovanému objektu: VM Kdo? /Co? – VM Kde? – VM Jaký? – VM Čí? (viz ŠRÁMEK, Rudolf. Úvod do obecné onomastiky. Brno 1999.)

²¹ ZLATOHLÁVEK, Vladivoj. K otázce toponym v mezném postavení na základě zkoumání názvů rybníků na Pardubicku. Onomastické práce. Praha 1966, s. 119 – 130.

mezné postavení = obecné jméno již plní některé funkce zeměpisného jména, ale ještě není plně fungujícím toponymem, např. v běžné komunikaci užívané spojení *na hradbách* dalo časem vzniknout uličnímu jménu *Na Hradbách*.

částí používá pojmenování *Brod*, *Horní* a *Dolní předměstí*. Tak je uvádí i Úplný adresář z roku 1892²². Později se již toto dělení stalo irelevantním. Není náhodou, že právě v první polovině 19. století jsou zbořeny Horní i Dolní brána, hlavní symboly výlučnosti prostoru „intra muros“²³.

Do konce 19. století měšťanovi stačí pro orientaci apelativní označení *náměstí* (též *rynek*), *dolní ulice*, *horní ulice* a *Rosmark* (též *koňský trh*). Právě pojmenování centra staré osady při kostele sv. Vojtěcha – *trh* – ukazuje odlišnost obou založení. Substantiva *trh* a *náměstí* už ve staré češtině označují zcela rozdílné objekty. Slovo *náměstie* uvádí Gebauerův Slovník staročeský²⁴ ve významu „*místo*“. Tím se odlišovala centrální plocha nového založení od nejasně, spíše funkčně vymezeného centra osady původní. Obě místa jistě sloužila ke konání trhů, ale odlišnost obou tkvěla právě v prostornosti nového městského centra.

Jak ukázala dílčí sonda do pramenů 16. století, vedle již plně fungujících urbanonym jako jsou *horní a dolní ulice*, *rynek*, *rosmark*, *horní a dolní předměstí*²⁵ se v rámci města v hradbách setkáváme s bližšími určeními polohy např. *domek v ulicy gducz narosmark*, *v ulici za kostelem*, *domek u mostku pod dolní branou u řihy tesačka*, *na rosmarku pod lázni*²⁶. Některá z nich se postupně stala plně fungujícími onymy.

²² AMBROŽ, Engelbert. BLECHA, Dominik. Úplný adresář, dějiny a památnosti královského města Německého Brodu. Německý Brod 1892.

²³ Roku 1814 byla snížena Horní brána, definitivně zbořena 1837. Dolní brána zbořena roku 1820.

²⁴ GEBAUER, Jan. Slovník staročeský II. 2., nezměněné vydání. Praha 1970, s. 474.

²⁵ SOKA Havlíčkův Brod; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 5, sig. 1 (Kniha gruntovní a přípovědí. Časový rozsah: 1517–1558).

SOKA Havlíčkův Brod; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 7, sig. 4 (Kniha gruntovní. Časový rozsah: 1585–1762).

²⁶ SOKA Havlíčkův Brod; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 5, sig. 1, fol. 63b, 126b, 53b, 107a (Kniha gruntovní a přípovědí. Časový rozsah: 1517–1558).

Honorifikační motiv²⁷ a jeho fungování ve 20. století

Nejstarším plánem města, který zachytil i několik uličních názvů, je mapa stabilního katastru. Ta stejně jako soupis jmen k roku 1892²⁸ má 100% zastoupení toponym tvořených dle VM Kde?, Kdo?/Co? a Jaký? Ale již v prameni z roku 1894²⁹ z celkového počtu zachycených pojmenování je téměř 80 % uličních jmen utvořeno podle VM Čí? (viz graf 1). Je to výsledek živelného nahrazování původních urbanonym jmény honorifikačními. V urbanonymii se výrazně odrazilo rostoucího sebevědomí a první úspěchy české politické reprezentace. K roku 1894 jsou jména ulic podle osobností především politického života 2. pol. 19. stol. zastoupená ve jménech dle VM Čí? 40 %, v roce 1912 dokonce 46 % (viz graf č. 3).

Kulminačním bodem tendence růstu honorifikačních názvů je polovina 50. let 20. století, kdy vykazují druhé maximum. Zatímco uliční názvy motivované polohou objektu (VM Kde?) jsou zastoupeny pouze 37 %, jména vytvořená podle VM Čí? se na celkovém počtu urbanonym podílejí 59 %. Po celou druhou polovinu 20. století potom sledujeme pokles zastoupení honorifikačních uličních názvů. Stav, který se vytvořil v polovině 60. let 20. století (44 %) se shoduje i se situací na přelomu tisíciletí (43 %). Rozklíčujeme-li tento trend, jeho příčinou je nahrazení řady deantroponymických urbanonym³⁰ jmény vytvořenými podle VM Kde? (nárůst mezi léty 1955 a 1963 je téměř o 12 %). Stav z počátku 60. let v podstatě odráží i situace na konci 20. století.

²⁷ *honorifikační toponymum* = toponymum dané na počest významné osobnosti nebo historické události (KOL. Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002, s. 491.)

V naší práci pod termín *honorifikační toponymum* zahrnujeme také pojmenování, která nelze zařadit k VM Kde? nebo VM Jaký?, a to právě z důvodu jejich užití ve funkci oslavné.

²⁸ AMBROŽ, BLECHA. Úplný adresář, dějiny a památnost, Německý Brod 1892.

²⁹ SOKA Havlíčkův Brod; Archiv města Havlíčkův Brod 1415 – 1945 (1952), k. č. 290, sig. 1 1/37 (Pojmenování ulic).

³⁰ *antroponyma* = jména osob; *deantroponymická urbanonyma* = městská vlastní jména odvozená z osobních jmen, především názvy ulic, např. Havlíčkova ulice.

Pokud po roce 1989 došlo k přejmenování ulic nesoucích jména osobností spjatých s komunistickým režimem, většinou je nahradily původní názvy z doby před rokem 1938 nebo nová pojmenování podle osobností, jejichž hodnocení bylo dostatečně prověřeno časem (např. *Beckovského – Revoluční – Beckovského*; *Kalinovo nábř. – nábř. Sovětské armády – Kalinovo nábř.*; *Brzorádova – Leninova – Masarykova*).

Výrazně se naše data neliší ani tehdy, srovnáváme-li užší městský areál³¹ s urbanonymy na celém katastru města (včetně nových sídlišť) – zastoupení urbanonym dle VM Čí? je 47 % oproti 43% podílu v urbanonymii užšího města. Ačkoliv v celkovém počtu urbanonym se honorifikační jména pohybují pod 50% hranicí, při vyhodnocení situace v uličních názvech na sídlištích vybudovaných od 60. let tomu tak není. Na některých sídlištích je podíl jmen dle VM Čí? víc než poloviční: Žižkov – 52 %, Vysočany – 73 %, Letná – 85 %, (stav k roku 2001).

Po vlně přejmenování, která se prohnala ulicemi československých měst v reakci na kritiku kultu osobnosti, se ukázalo nezbytným jednoznačné legislativní ošetření užívání honorifikačních urbanonym. Dne 4. 9. 1961 vydal Ústřední úřad pro věci národních výborů Vyhlášku o názvech obcí, označování ulic a číslování domů. V § 4 se ustanovuje: „*Ulice nebo jiná veřejná prostranství se zásadně nepojmenovávají podle jmen vynikajících osobností veřejného života domácího nebo zahraničního, které dosud žijí*“ (podtrhl JD)³². Vyhláška č. 97/1961 Sb. byla nahrazena Vyhláškou Ministerstva vnitra č. 326/2000 Sb., o způsobu označování ulic a ostatních veřejných prostranství názvy, z níž byl zcela odstraněn paragraf týkající se volby urbanonyma³³. Výběr urbanonyma, tedy i možnost pojmenování po osobnosti žijící, je zcela přenechán obci, pokud to jako v případě Prahy neupravuje zákon³⁴. To plyne z prováděcí vyhlášky i ze Zákona

³¹ Pod pojmem *užší městský areál/užší město* rozumíme území města, které zahrnuje město v hradbách a pozdější zástavbu vzniklou přibližně do roku 1960, než se započalo s výstavbou velkých sídlišť.

³² Sbírka zákonů ČSSR, 1961, č. 97, § 4 odst. 3 a 4.

³³ Sbírka zákonů ČR, 2000, č. 326.

³⁴ Sbírka zákonů ČR, 2000, č. 131, § 13 odst. 2.

č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), kde se ve výčtu pravomocí obcí objevuje právo „rozhodovat o zřízení a názvech částí obce, o názvech ulic a dalších veřejných prostranstvích.“³⁵

Zatímco zápisy ze schůzí městské rady z let 1918–1919, stejně jako Úřední list okresního hejtmanství nemají ani zmínku o přejmenování ulic po říjnovém převratu roku 1918³⁶, mnohem lépe jsme zpraveni o situaci po roce 1945³⁷.

Přestože roky 1918 a 1939 znamenaly nahrazení jedné státnosti druhou, nejednalo se o tak výrazné přeryvy v brodské urbanonymii, jako tomu bylo v letech po druhé světové válce a především po únorovém převratu.

Především roky 1945–1946 jsou poznamenány předvolebním politickým bojem, kdy každá ze stran Národní fronty usilovala i v oblasti uličních názvů prosadit jména osobností spjatých s její politikou. Tak např. 17. června 1945 Okresní sekretariát KSČ v Havlíčkově Brodě zaslal MNV dopis, v němž upozorňoval na to, že „byla v denním tisku v nedávných dnech uveřejněna výzva, aby byly přejmenovány ulice, nesoucí jména některých politiků fašistického smýšlení, orientovaných zejména proti dnešnímu Rusku. Některí z nich byli jmenovitě uvedeni a mezi nimi byl i Dr. Rašín, po němž je pojmenována jedna ulice v Havlíčkově Brodě.“³⁸ Komunistický návrh byl přejmenovat ulici na *Maršála Malinovského*. V listopadu následujícího roku pak Klub samosprávných činovníků při KSČ přichází s iniciativou (u příležitosti narozenin předsedy vlády) přejmenovat *Humpoleckou ulici* na *Gottwaldovu*. Proti tomu se ostře

³⁵ Sbírka zákonů ČR, 2000, č. 128, § 84 odst. 2 písm. r.

³⁶ SOKA Havlíčkův Brod; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 202, 203 (Kniha protokolů schůzí městské rady 1918–1919, 1919).

Úřední list c. k. okresního hejtmanství a c. k. okr. školní rady v Něm. Brodě. Německý Brod 1918.

Úřední list okr. hejtmanství, okresní politické správy a okresní školní rady v Něm. Brodě. Něm. Brod 1919.

³⁷ SOKA Havlíčkův Brod; MNV Havlíčkův Brod, k. č. 5 (Věci ústavní a správní).

³⁸ SOKA Havlíčkův Brod; MNV Havlíčkův Brod, k. č. 5 (Věci ústavní a správní).

ohradily bratrské strany v Národní frontě, argumentující, že „*jména starých ulic nemají být zásadně měněna*.“³⁹

Nicméně v poválečných letech řada historických názvů vzala za své. Např. v roce 1945 byla *Horní ulice* přejmenována na *třídu Presidenta T. G. Masaryka*, *Dolní* na *třídu Presidenta Dr. E. Beneše*, *Nádražní* na *ulici Generalissima Stalina*, *Jihlavská* na *Maršála Malinovského*. Prostranství v místech dnešního autobusového nádraží bylo pojmenováno *náměstí Klementa Gottwalda*.

Druhou velkou vlnou přejmenování potom přinesl přelom 40. a 50. let. Motivem byla většinou výročí, často ne kulatá. V dubnu 1949 byl vžitý historický název *Na Bělohradě* nahrazen urbanonymem *ulice V. I. Lenina* (25. výročí úmrtí), v roce 1950 bylo území mezi Sázavou a silnicí na Pardubice pojmenováno *Stalingrad* (7. výročí bitvy). Je zajímavé, že teprve v únoru roku 1953 MNV přistoupilo u ulic Masarykova a Benešova k ideologicky motivovanému návratu k původním jménům, tedy Horní a Dolní.

Není předmětem této kapitoly sledovat osudy jednotlivých uličních názvů. Zajímají nás tendence a proměny havlíckobrodského uličního názvosloví jako celku. Proto uvedené příklady jsou pouze dokreslením uvedených zobecnění a postulátů.

Koncem roku 1989 Občanské fórum vyzvalo občany, aby se na MěstNV obraceli s návrhy na přejmenování stávajících, ideologicky již přežitých a nevyhovujících názvů⁴⁰.

Jak se dozvídáme ze stránek Havlíckobrodského zpravodaje, největším problémem bylo jméno *Sídlíště Vítězného února* a také jména některých ulic v centru města, které nesly ideologicky nekorektní pojmenování (např. *Revoluční*, *náměstí ČSLA*, *Gottwaldovo náměstí*).

V široké diskusi se ukázalo, že nebude snadné vyhovět všem předloženým návrhům a požadavkům. Zatímco se všichni, kteří do diskuse vstoupili (politické strany KSČ a ČSL, výbor ZO ČSPB,

³⁹ SOKA Havlíčkův Brod; MNV Havlíčkův Brod, k. č. 5 (Věci ústavní a správní).

⁴⁰ B.a. Náměty důkladně rozmyslet. Havlíckobrodský zpravodaj, březen 1990, č. 3, s. 6–8.

Okresní muzeum) shodovali na nutnosti přejmenovat *náměstí ČSLA*⁴¹ a *Gottwaldovo náměstí*, v rozsahu a motivaci nových uličních názvů již tomu tak nebylo. Jednotlivé subjekty navrhovaly návrat k názvům před rokem 1948, rozšíření pojmenování po „*osobnostech trvalého významu*“⁴² nebo osobnostech regionálních (např. po významných premonstrátech působících na gymnáziu, po Janu Zrzavém, československých letcích apod.).

Až na jednotlivá přejmenování nejvýznamnější změnou bylo přejmenování *Sídlště Vítězného února* na *Pražskou* rozšířením rozsahu jednoho z nejstarších brodských hodonym. Okresní muzeum navrhovalo spojení *Leninovy ulice* a *Sídlště Vítězného února* pod jeden název – *Čáslavská ulice*. Ten ale neměl oporu ani v předchozí tradici, ani se jej neužívalo v běžné komunikaci jako podoby nestandardní. V případě *Gottwaldova náměstí*, které vlastním náměstím není (tvoří je autobusové nádraží a přilehlý kruhový objezd) byl nakonec název zrušen a prostranství bylo zahrnuto pod urbanonymum *Jihlavská*.

Havlíčkobrodská urbanonymie v současnosti

Po posledních změnách v uličním názvosloví, k nimž došlo počátkem 90. let 20. století, se na uličních názvech podílejí toponyma vytvořená na základě vztahového modelu Čí? 43 % (na celém katastru města je to 47 %). Současná situace koresponduje se situací tak, jak se ustálila na počátku 60. let 20. století (41 %) a také odpovídá obecné tendenci nepojmenovávat veřejná prostranství ve městech po žijících osobnostech společenského a politického života. Sledujeme-li havlíčkobrodskou urbanonymii z hlediska uličním názvoslovím vymezených areálů, pak se před námi objevují dvě velké skupiny – pojmenování ulic užšího města a uliční nomenklatura okrajových sídlšť (viz grafy č. 1 a č. 2).

Názvosloví ulic v města v hradbách, budeme-li pod tímto označením rozumět ta toponyma, která se objevují do konce

⁴¹ K přejmenování *náměstí ČSLA* na *Havlíčkovu náměstí* došlo již na shromáždění občanů 8. 1. 1990.

⁴² B.a. Náměty důkladně rozmyslet, Havlíčkobrodský zpravodaj, březen 1990, č. 3, s. 6.

19. století, z dnešního pohledu vykazuje téměř identický stav jako v předminulém století.

V částech města nově vzniklých až ve 20. letech, především dynamickou výstavbou panelových sídlišť od sklonku 50. let 20. století, se objevují dvě velké skupiny názvů. Názvy motivované pomístními jmény, např. *Nad Tunelem*, *U Topíren*, *U Šlapanky*, *Jirchářská*, *Občinská*, mají silné zastoupení v částech Vršovice (100 %), Poříč (67 %), Kokořín (64 %), Trhanov (48 %) a Vysočany (27 %). Zatímco sídliště Letná (85 %), Vysočany (73 %), část Okrouhlických Dvořáků pod letištěm (44 %) nebo Žižkov (52 %) představují vyhraněné soustavy uličních názvů podle VM Čí?.

Na sídlišti Letná se do uličních názvů prosadila jména spisovatelů, např. *Tylova*, *Nerudova*, *Haškovy sady*, *Vrchlického*, *Jahodova*, *Pujmanové*. Ve Vysočanech byla většina honorifikačních toponym motivována jmény míst spjatých s bojišti 2. světové války, kde se vyznamenali českoslovenští vojáci např. *Sokolovská*, *Dukelská*, *Zborovská*.

V části Okrouhliční Dvořáci převažují pojmenování po významných vojácích a důstojnících, účastnících odboje, např. *Tomanova*, *Kpt. Jaroše*, *Gen. Kutlvašra*, *Kpt. Nováka*, *Zimprichova*.

Nejpozoruhodnější postavení mezi těmito areály má nepochybně sídliště Žižkov. Ulice, která prochází při úpatí návrší, se ještě roku 1892 jmenovala *Pohledská*, ale již po velkém přejmenování je k roku 1894 uváděna jako *Žižkova*. A s rostoucí výstavbou se pro místní část nad silnicí ustaluje název *Žižkov*. Ale teprve v 60.–80. letech 20. století, kdy je urbanizace návrší systematicky završena vybudováním sídliště, se objevuje jednotná uliční nomenklatura motivicky spjatá především s osobnostmi české reformace, např. *Jeronymova*, *Trocnovská*, *Sudoměřická*, *Roháče z Dubé*, *Husitská* nebo *Bratříků*.

Havlíčkobrodský Žižkov je tak kopií Žižkova pražského. Jméno Žižkov bylo schváleno ještě jako pojmenování části Královských Vinohrad v roce 1869 na popud stavitele Karla Hartiga. Byl to také on, kdo navrhl pro několik ulic názvy, které se vztahovaly k husitství a protestantské tradici českých dějin. Stalo se tak roku 1872 a urbanonyma *Husova*, *Poděbradova*, *Prokopova*, *Chlumova*,

Roháčova, Vítkova a náměstí Prokopovo a Žižkovo položila základ tematicky specifického systému, který patří k nejstarším v Praze⁴³.

Mnohem skromnější jsou pak skupiny pojmenování v části Kokořín. Z tamní urbanonymie se vydělují názvy spjaté s proletářskou a budovatelskou tradicí např. *Dělnická, Stachanovská, Brigádnická*.

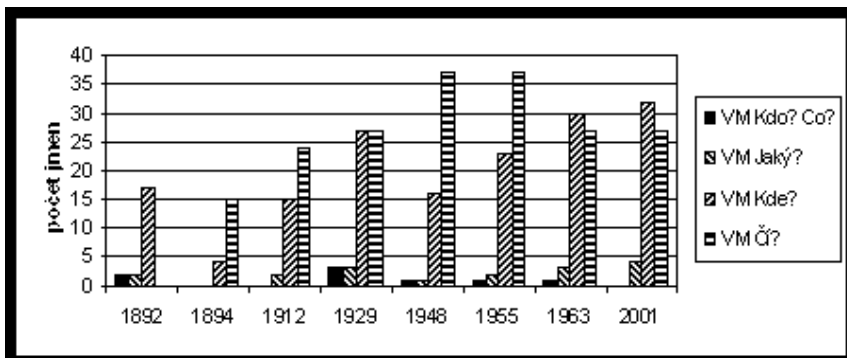
Závěrem

Autorovým záměrem bylo ukázat, že urbanonyma nejsou jen samostatně stojící vlastní jména, ale že především kvantitativní analýzou lze v jejich systému vysledovat určité vývojové, obecně platné tendence. Zároveň jsme však také nechtěli přistupovat k problému pouze z pozic lingvistických, spíše jsme byli vedeni záměrem skloubit obě hlediska, vlastivědně-historické a onomastické. Do jaké míry se nám to povedlo, to ať posoudí čtenáři sami.

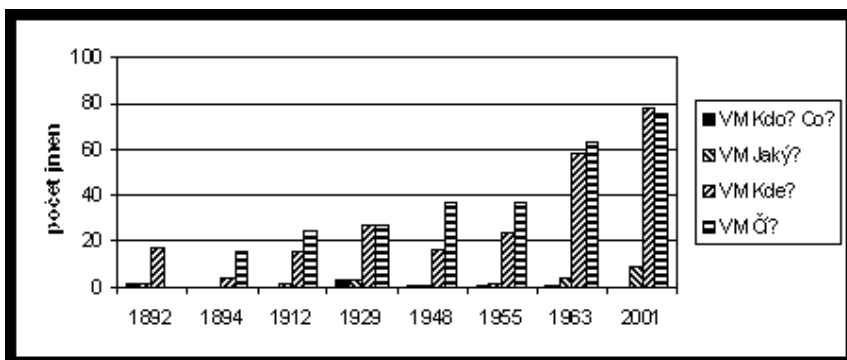
⁴³ LAŠŤOVKA, MAREK a kol. *Pražský uličník 2*. Praha 1998, s. 478–479.

Příloha 1: Grafy

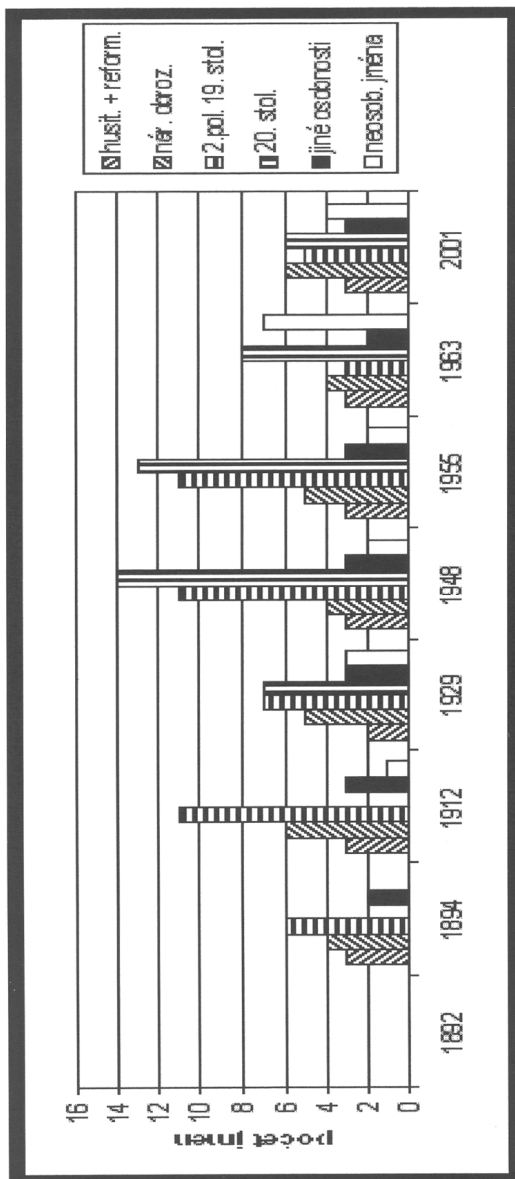
Graf č.1: Zastoupení jednotlivých VM v urbanonymii Havlíčkova Brodu (diachronně; bez sídlišť):

Graf č.2: Zastoupení jednotlivých VM v urbanonymii Havlíčkova Brodu (diachronně, včetně sídlišť):

Graf č.3: Struktura motivů ve VM Či? (diachronně; bez sídlišť):

Příloha 2:

Tabulkové přehledy vývoje uličních názvů města Havlíčkův Brod

Tabulky předložené ve druhé části našeho článku zachycují vývoj uličních názvů v jednotlivých částech města, jak jsme je vymezili v první části. Tabulka č. 1 představuje uliční názvy v centrální části města, tabulka č. 2 je věnována proměnám uličního názvosloví v obvodech, které vznikly až ve 2. polovině 20. století. Jsme si vědomi toho, že se nejedná o vyčerpávající přehled proměn havlíčkobrodské urbanonymie, naši studii chápeme spíše jako první pokus o zmapování uvedené problematiky. Na tomto místě je vhodné upozornit, že aktualizovaný přehled současných uličních názvů dle místních částí je k dispozici na stránkách Ministerstva vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/adresa/hb/havli001/havli.htm>. Na závěr jsme připojili výběrový slovník názvů s výklady jejich motivace.

Prameny a literatura, na jejichž základě byl přehled sestaven

14.-16. století:

Kniha gruntovní a přípovědí. SOkA Havlíčkův Brod; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 5.

Kniha gruntovní. SOkA Havlíčkův Brod; Archiv města Havl. Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 7.

SOCHR, Jiří. Havlíčkův Brod v době předhusitské. *Havlíčkobrodsko* č. 1. Havl. Brod 1988, s. 7–34.

Rok 1843:

Havlíčkův Brod (indikační skizza). SOkA Havlíčkův Brod; Sběrka katastrálních map a plánů - MP I, i. č. 1.

Roky 1892-1947:

Kniha protokolů schůzí městské rady 1917–1921. SOkA Havlíčkův Brod.; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 202, 203.

Pojmenování ulic. SOkA Havlíčkův Brod.; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), k.č. 290.

Soupis domů v r. 1910. SOkA Havlíčkův Brod.; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), kniha č. 303.

AMBROŽ, Engelbert. BLECHA, Dominik. *Úplný adresář, dějiny a památnosti královského města Německého Brodu*. Německý Brod 1892.

Rok 1948:

Pojmenování ulic. SOkA Havl. Brod.; Archiv města Havlíčkův Brod 1415–1945 (1952), k. č. 290.

Havlíčkův Brod, 1948. SOkA Havl. Brod; Sběrka katastrálních map a plánů – MP II, i. č. 16.

Rok 1955:

Havlíčkův Brod, 1955. SOkA Havlíčkův Brod; Sběrka katastrálních map a plánů – MP II, i. č. 19.

Rok 1963:

Havlíčkův Brod, 1963. SOkA Havlíčkův Brod; Sběrka katastrálních map a plánů – MP II, i. č. 22.

Rok 2001:

Havlíčkův Brod, 2001. Praha 2001.

<http://www.muhb.cz/mesto/demograf.htm> (10. 3. 2002)

<http://www.mvcr.cz/adresa/hb/havli001/havli.htm> (10. 3. 2002)

Tabulka č. 1: Centrální část města

14. stol.	circulus/ rynk	neexist.	Rosmark / forum equorum		
16. stol.	rynk	neexist.	rosmark		
1843	náměstí	neexist.	Rosmarkt		
1892	náměstí	Kostelní náměstí	Košský trh		
1894	Havlíčkovo nám.	Jirsíkovo nám.	Smetanovo nám.	Rubešova	
1908	Havlíčkovo nám.	Jirsíkovo nám.	Smetanovo nám.	Rubešova	
1912	Havlíčkovo nám.	Jirsíkovo nám.	Smetanovo nám.	Rubešova	
1916					
1918					
1929	Havlíčkovo nám.	Jirsíkovo nám.	Smetanovo nám.	Rubešova	Divadelní
1940					
1947	Havlíčkovo nám.	Jirsíkovo nám.	Smetanovo nám.	Rubešova	Divadelní
1948 pozn. č.1	Havlíčkovo nám.	Jirsíkovo nám.	Smetanovo nám.	Rubešova	nezjišť.
1955	Havlíčkovo nám.	Jirsíkovo nám.	Smetanovo nám.	Rubešova	Divadelní
1963	nám. ČSA	Rubešovo nám.	Smetanovo nám.		nezjišť.
2001	Havlíčkovo nám.	Rubešovo nám.	Smetanovo nám.		

14. stol.		platea inferior	platea superior
16. stol.		dolní ul./ dolejší ul.	horní ul./ hořejší ul.
1843		Untere Gasse	Ober Gasse
1892		Dolní ul.	Horní ul.
1894	Na Hradbách	Komenského	Palackého
1908	Na Valech	Komenského tř.	Palackého tř.
1912	Na Valech	Komenského tř.	Palackého tř.
1916			
1918			
1929	Na hradbách	Dolní	Horní
1940			
1947	Na hradbách	pres. Dr. E. Beneše	pres. T.G. Masaryka
1948 pozn. č.1	Na hradbách	Benešova	Masarykova
1955	Na hradbách	Benešova	Masarykova
1963	Na hradbách	Dolní ul.	Horní ul.
2001	Na hradbách	Dolní ul.	Horní ul.

14. stol.		platea s. Adalberti		vicus mortgassen	
16. stol.		pod rychtou/ blíže rychty	k fortně	ulice jdouc ke kostelu	
1843	Lange Gasse				
1892	Svatovojtěšská ul.				
1894	Svatovojtěšská				Zeleného
1908	Svatovojtěšská				Zeleného
1912	Svatovojtěšská				Zeleného
1916					
1918					
1929	Svatovojtěšská		Branka	Vrabčí trh	Zeleného
1940					
1947	Rašínova	Svatovojtěšská		nezjišť.	Zeleného
1948 pozn. č.1	Hulakovského	Svatovojtěšská		nezjišť.	Zeleného
1955	Hulakovského	Svatovojtěšská		Vrabčí trh	Zeleného
1963	Ledečská	Vojtěšská		nezjišť.	Příčná
2001	Ledečská	Svatovojtěšská		Vrabčí trh	Příčná

14. stol.			dlouhá		
16. stol.			u kytlofu		
1843	Kirchen Gasse				
1892	Kostelní ul.	Kozí ul.	Na louži		Nádražní ul.
1894	nezjišť.		Trčkova	nezjišť.	Sladkovského
1908	Školská	Kozí	Trčkova	nezjišť.	Sladkovského tř./ Nádražní
1912	Školská	Kozí	Trčkova	nezjišť.	Sladkovského tř.
1916	Karla Fr. Josefa				arcivév. Bedřicha
1918	Benešova				Sladkovského
1929	Benešova	Kozí	Trčkova	Na louži	Nádražní
1940	Školská				
1947	B. Pojezdného	Kozí	Trčkova		tř. maršála Stalina
1948 pozn. č.1	Pojezdného	Kozí	Trčkova		Stalinova
1955	Pojezdného	Kozí	Trčkova		Stalinova
1963	nezjišť.	Kozí	Trčkova		Nádražní
2001	B. Němcové	Kozí	Trčkova		Nádražní

14. stol.				
16. stol.				
1843		Spital Gasse		
1892				
1894	neexist.	Na Bělohradě		
1908	Riegrova	Špitálská	Na Bělohradě/ Bělohrad	Waldhauserova
1912	Riegrova	nezjišť.	Na Bělohradě	nezjišť.
1916				
1918				
1929	Riegrova	Špitálská	Bělohrad	Waldhauserova
1940				
1947	Riegrova	Špitálská	Na Bělohradě	Waldhauserova
1948 pozn. č.1	Riegrova	Špitálská	Na Bělohradě	Waldhauserova
1955	Riegrova	Špitálská	Leninova	Waldhauserova
1963	Bezručova	Mírová	Bělohradská	Waldhauserova
2001	Bezručova	Mírová	Bělohradská	Waldhauserova

14. stol.				
16. stol.				
1843				Wiener Gasse
1892				Jihlavská ul.
1894				Purkyňova
1908	Strážná	nezjišť.	nezjišť.	Purkyňova/ Jihlavská
1912	Strážná	Havířská	nezjišť.	Purkyňova
1916				
1918				
1929	Strážná	Havířská	neexist.	Jihlavská
1940				
1947	Strážná	Havířská	Gottwaldovo nám.	marš. Malinovského
1948 pozn. č.1	Strážná	Havířská	Gottwaldovo nám.	Malinovského
1955	Strážná	Havířská	Gottwaldovo nám.	Malinovského
1963	Strážná	Havířská	Gottwaldovo nám.	Jihlavská
2001	Strážná	Havířská	Jihlavská	

14. stol.				
16. stol.				
1843				
1892				
1894				
1908		Na Žabinci		Zahradníková
1912				
1916				
1918				
1929				Zahradníková
1940				
1947				Zahradníková
1948 pozn. č.1				Zahradníková
1955	neexist.			Zahradníková
1963	Lidická		Pobřežní	5. května
2001	Lidická	Na Žabinci	Pobřežní	5. května

14. stol.				
16. stol.				
1843				
1892	na Karlově	Pohledská ul.	na barvířském ostrově	
1894	Žižkova			
1908	Na Karlově	Žižkova	Na Ostrově	U Plovárny
1912	Žižkova			
1916				
1918				
1929			Ostrov	
1940				
1947	Žižkova		Ostrov	U Plovárny
1948 pozn. č.1	Žižkova			U Plovárny
1955	Žižkova			nezjišť.
1963	Žižkova		Na Ostrově	Plovárenská
2001	Žižkova		Na Ostrově	Plovárenská

14. stol.			
16. stol.			
1843	Feldgasse	Kloster Gasse	
1892	na zadkách		
1894	nezjišť.		Kobzinova (!)
1908	nezjišť.	Gymnazijní	Kobzinové
1912	nezjišť.	Gymnazijní	Kobzinové
1916		tř. císaře Fr. Josefa	
1918		Masarykova	
1929	Na Valech	Masarykova	Kobzinové
1940		Gymnazijní	
1947	Na Valech	Otakara Štáflo	Kobzinové
1948 pozn. č.1	Na Valech	Štáflova	Kobzinové
1955	Na Valech	Štáflova	Kobzinové
1963	Na Valech	Štáflova	Kobzinové
2001	Na Valech	Štáflova	Kobzinové

14. stol.					
16. stol.					
1843					
1892					
1894					
1908	Za Klášterem				
1912	Za Klášterem				
1916					
1918					
1929	Za Klášterem				
1940					
1947	Za Klášterem				
1948 pozn. č.1	Za Klášterem				
1955	Za Klášterem I	Za Klášterem II	Za Klášterem III	Za Klášterem IV	Za Klášterem V
1963	Za Klášterem	Klásterská	Nad Sady	Burešova	U Stadionu
2001	Za Klášterem	Klásterská	Nad Sady	Burešova	U Stadionu

14. stol.					
16. stol.					
1843		Pergnauer Gasse		Prager Gasse	
1892		Rozkošská		Pražská ul.	nezjišť.
1894			Husova	nezjišť.	Dobrovského
1908	Za Klásterem	Rozkošská	Husova	nezjišť.	Dobrovského
1912	Za Klásterem	Rozkošská	Husova	nezjišť.	Dobrovského
1916					
1918					
1929	Za Klásterem	Rozkošská	Husova	Pražská	Dobrovského
1940					
1947	P.F. Ledvinky	Rozkošská	Husova	Pražská	Dobrovského
1948 pozn. č.1	P.F. Ledvinky	Rozkošská	Husova	Pražská	Dobrovského
1955	P.F. Ledvinky	Rozkošská	Husova	Pražská	Dobrovského
1963	P.F. Ledvinky	Rozkošská	Husova	Pražská	Dobrovského
2001	P.F. Ledvinky	Rozkošská	Husova	Pražská	Dobrovského

14. stol.					
16. stol.					
1843					
1892	Sv. Trojice				
1894	U sv. Trojice				
1908	U sv. Trojice			Chotěbořská silnice	Beckovského
1912	U sv. Trojice		Cihelská	Chotěbořská	Beckovského
1916					
1918					
1929	U sv. Trojice	Vagónová kolonie	Cihelská	Chotěbořská	Beckovského
1940					
1947	Sv. Trojice	Vagonova kolonie	Cihelská	Chotěbořská	Beckovského
1948 pozn. č.1	nezjišť.	nezjišť.	Fučíkova	Chotěbořská	Beckovského
1955	U sv. Trojice	nezjišť.	Fučíkova	Chotěbořská	Beckovského
1963	U Trojice	Vagónová	Fučíkova	Chotěbořská	Revoluční
2001	U Trojice	Vagónova!	nezjišť.	Chotěbořská	Beckovského

14. stol.			
16. stol.			Prempír
1843			
1892			
1894			
1908	neexist.	Brzorádova	Na Prempíru
1912	neexist.	Brzorádova	
1916			
1918			
1929	neexist.	Brzorádova	nám. Na Prempíru
1940			
1947	neexist.	Brzorádova	Prempír
1948 pozn. č.1	neexist.	Brzorádova	sokolské hřiště
1955	neexist.	Brzorádova	sokolské hřiště
1963	Leninova		sokolské hřiště
2001	Masarykova		K Aleji

14. stol.				Vlnařská/ in tentoriis/ Remen	platea cerdonum
16. stol.					
1843					
1892					
1894					
1908	Tylova	Grégrova			Kalinovo nábř.
1912	Tylova	Grégrova	Máchova		Kalinovo nábř.
1916					
1918					
1929	Tylova	Sokolská	Máchova	V Rámech	Kalinovo nábř.
1940		Máchova			
1947	Tylova	Tyršova	Máchova	nezjišť.	Kalinovo nábřeží
1948 pozn. č.1	nezjišť.	Tyršova	Máchova	nezjišť.	Kalinovo nábř.
1955	Tylova	Tyršova	Máchova	V Rámech	Kalinovo nábř.
1963	nezjišť.	Havlíčková		V Rámech	nábř. Sovětské armády
2001	Havlíčková			V Rámech	Kalinovo nábř.

14. stol.				
16. stol.				
1843			Humpolecer Gasse	
1892			Humpolecká ul.	
1894			Jungmannova	
1908	neexist.	Kabeláčova	Jungmannova/ Humpolecká	
1912	neexist.	neexist.	Jungmannova	Na Bojišti
1916				
1918				
1929	Šubrtova	Kabeláčova	Humpolecká	Na Bojišti
1940				
1947	Šubrtova		Humpolecká	Na Bojišti
1948 pozn. č.1	Šubrtova	Kabeláčova	Humpolecká	Na Bojišti
1955	Šubrtova	Kabeláčova	Humpolecká	Na Bojišti
1963	Hakenova	Tylova	Humpolecká	Na Bojišti
2001	Šubrtova	Tylova	Humpolecká	Na Bojišti

14. stol.					
16. stol.					
1843					
1892					
1894					
1908	nezjišť.	neexist.	Sázavská	Nad Žabincem	neexist.
1912	Krátká		Sázavská	Nad Žabincem	Panská
1916					
1918					
1929	Vonkova / Na Losích	Legionářská	Sázavská	Nad Žabincem	Panská
1940		Prof. Fr. Petra			
1947	nezjišť.	Legionářská	prof. Fr. Petra	Nad Žabincem	Panská
1948 pozn. č.1	Vonkova	Legionářská	Petrova	Nad Žabincem	Panská
1955	Vonkova	Legionářská	Sázavská	Nad Žabincem	Panská
1963	Na Losích	Na Písku	Sázavská	Nad Žabincem	Švermova
2001	Na Losích	Na Písku	Sázavská	Nad Žabincem	Švermova

14. stol.				
16. stol.				
1843				
1892				
1894				
1908	neexist.	Čechova		
1912	neexist.	Čechova		
1916				
1918				
1929	Nad tratí	Čechova	Dvořácká	Klofáčova
1940				
1947	Švehlova	Čechova	Dvořácká	Klofáčova
1948 pozn. č.1	Švehlova	Čechova	Dvořácká	Klofáčova
1955	Nad Tratí	Čechova	Dvořácká	Klofáčova
1963	Nad Tratí	Čechova	Dvořácká	Tomanova
2001	Nad Tratí	Čechova	Dvořácká	Tomanova

Tabulka č. 2: Sídliště

	1955	1963	2001
POŘÍČ	Špitálská	Mírová	Mírová
	nezjišť.	U Topíren	U Topíren
	nezjišť.	Na Poříčí	Na Poříčí
	nezjišť.	Pod Náspem	Pod Náspem
	nezjišť.	U Šlapanky	U Šlapanky
	nezjišť.	Železničářská	Železničářská
	nezjišť.	Krátká	Krátká
VYSOČANY	Špitálská	Mírová	Mírová
	nezjišť.	Na Vyhlídce	Na Vyhlídce
	nezjišť.	Dukelská	Dukelská
	nezjišť.	Jaselská	Jaselská
	nezjišť.	Sokolovská	Sokolovská
	nezjišť.	Partyzánská	Partyzánská
	nezjišť.	Nad Tunelem	Nad Tunelem
	nezjišť.	nezjišť.	U Traplů
	nezjišť.	nezjišť.	Buzulucká
	nezjišť.	nezjišť.	Zborovská
	nezjišť.	nezjišť.	SNP
ŽIŽKOV	nezjišť.	nezjišť.	Koněvova
	Žižkova	Žižkova	Žižkova
	nezjišť.	Šantrochova	Bratříků
	nezjišť.	Jiskrova	Jiskrova
	nezjišť.	Prokopa Holého	Prokopa Holého
	nezjišť.	Trocnovská	Trocnovská
	nezjišť.	Chelčického	Chelčického
	nezjišť.	Jeronýmova	Jeronýmova
	nezjišť.	Jana Želivského	Jana Želivského
	nezjišť.	Roháče z Dubé	Roháče z Dubé
	nezjišť.	Na Spádu	Na Spádu
	nezjišť.	Olbrachtova	Olbrachtova
	nezjišť.	Staškova	Staškova
	nezjišť.	Máchova	Máchova
	nezjišť.	nezjišť.	Nad Kalvárií
	nezjišť.	nezjišť.	Nad Parkem
	nezjišť.	nezjišť.	Konečná

	1955	1963	2001
	nezjišť.	nezjišť.	Kyjovská
	nezjišť.	nezjišť.	Sudoměřická
	nezjišť.	nezjišť.	Polní
	nezjišť.	nezjišť.	Zelená
	nezjišť.	nezjišť.	Husitská
	nezjišť.	nezjišť.	U Pekárny
	nezjišť.	nezjišť.	Kamenická
	nezjišť.	nezjišť.	Luční
	nezjišť.	nezjišť.	Jižní
	nezjišť.	nezjišť.	Zahradní
	nezjišť.	nezjišť.	U sv. Jána
	nezjišť.	nezjišť.	Strojírenská
VÝŠINA + KOKOŘÍN	Chotěbořská	Chotěbořská	Chotěbořská
	Pražská	Pražská	Pražská
	neexistovala	Leninova	Masarykova
	nezjišť.	Sídl. Vítěz. Února	Sídl. Pražská
	Fučíkova I	Brigádnická	Brigádnická
	Fučíkova II	Machačova	Machačova
	Fučíkova III	Kokořínská	Kokořínská
	Fučíkova IV	Stachanovská	Stachanovská
	Fučíkova V	V Cihelnách	Dělnická
	nezjišť.	Nuselská	Nuselská
	nezjišť.	Nad Rybníkem	Nad Rybníkem
	nezjišť.	Vlkovská	Vlkovská
	nezjišť.	Na Výšině	Na Výšině
	nezjišť.	Na spravedlnosti	Na Spravedlnosti
	nezjišť.	Vagónová	Vagónova!
VRŠOVICE	nezjišť.	nezjišť.	Břevnická
	nezjišť.	Na Úpatí	Na úpatí
	nezjišť.	Nad Příhonem	Nad Příhonem
	nezjišť.	Pod Vodárnou	Pod Vodárnou
	nezjišť.	Jirchářská	Jirchářská
	nezjišť.	Občinská	Občinská
LETNÁ	neexistovala	Leninova	Masarykova
	Hulakovského	Ledečská	Ledečská
	Máchova	Havlíčková	Havlíčková
	Husova	Husova	Husova

	1955	1963	2001
	Rozkošská	Rozkošská	Rozkošská
	Šubrtova	Hakenova	Šubrtova
	Kabeláčova	Tylova	Tylova
	nezjišť.	Zahradnického	Zahradnického
	nezjišť.	Mahenova	Mahenova
	nezjišť.	bří Čapků	Bratří Čapků
	nezjišť.	Wolkerova	Wolkerova
	nezjišť.	Vančurova	Vančurova
	nezjišť.	Jahodova	Jahodova
	nezjišť.	Pujmanové	Pujmanové
	nezjišť.	Vrchlického	Vrchlického
	nezjišť.	Stamicova	Stamicova
	nezjišť.	Haškovy sady	Haškovy sady
	nezjišť.	Nerudova	Nerudova
	nezjišť.	Hrnčířská	Hrnčířská
	nezjišť.	Za Hrnčírnu	Za Hrnčírnu
TRHANOV + LIDICE	Humpolecká	Humpolecká	Humpolecká
	Lidice	Lidice	Lidická
	Havířská	Havířská	Havířská
	Panská	Švermova	Švermova
	Nad Tratí	Nad Tratí	Nad Tratí
	Strážná	Strážná	Strážná
	Malinovského	Jihlavská	Jihlavská
	Waldhauserova	Waldhauserova	Waldhauserova
	nezjišť.	Na Žabinci	Na Žabinci
	nezjišť.	U Borové	U Borové
	nezjišť.	Údolní	Údolní
	nezjišť.	Sekaninova	Sekaninova
	nezjišť.	Jirsákova (?)	Jiráskova
	nezjišť.	Budovatelská	Okružní
	nezjišť.	Nad Skalkou	Nad Skalkou
	nezjišť.	nezjišť.	Větrná
	nezjišť.	nezjišť.	Zrzavého
	Klofáčova	Tomanova	Tomanova
	Čechova I	Na Struži	Na Struži
	Čechova II	U Pily	U Pily
	Čechova III	Na Výšině (?)	Na Tišině

	1955	1963	2001
	Čechova IV	Kpt. Jaroše	Kpt. Jaroše
	Čechova V	Kpt. Nálepky	Kpt. Nálepky
	Dvořácká	Dvořácká	Dvořácká
	nezjišť.	nezjišť.	U Cihelny
	nezjišť.	nezjišť.	Gen. Kutlvašra
	nezjišť.	nezjišť.	Npor. Jana Lašky
	nezjišť.	nezjišť.	U Kasáren
	nezjišť.	nezjišť.	Kpt. Nováka
	nezjišť.	nezjišť.	Ing. Kašpara
	nezjišť.	nezjišť.	Pod Letištěm
	nezjišť.	nezjišť.	Gagarinova
	nezjišť.	nezjišť.	Zimprichova
	nezjišť.	nezjišť.	Lipnická
	nezjišť.	nezjišť.	U Panských

VÝBĚROVÝ SLOVNÍK ULIČNÍCH NÁZVŮ S VYSVĚTLENÍM MOTIVACE

Do slovníku jsme zařadili názvy, vysvětlení jejichž motivace může být obtížné, především jména honorifikační.

uliční název	motivace pojmenování
Beckovského	Jan František Beckovský (1658-1725) – člen řádu křižovníků s červenou hvězdou; barokní dějepisec (<i>Poselkyně starých příběhův českých</i>); narozen v NB
Bezručova	Petr Bezruč (1867-1958) – český básník
Brzorádova	Dr. Eduard Brzorád, starosta NB
Burešova	Josef Bureš, jeden z předních činovníků spolku Budoucnost, patřil k zakladatelům městských sadů
Buzulucká	podle míst spojených se vznikem a bojovými vystoupeními 1. československého armádního sboru vytvořeného v SSSR

Čechova	Svatopluk Čech (1846-1908) – český básník, prozaik a publicista, jedna z nejvýraznějších osobností kultury přelomu 19. a 20. století; častý motiv pojmenování v řadě měst
Dukelská	podle míst spojených se vznikem a bojovými vystoupeními 1. československého armádního sboru vytvořeného v SSSR
Dvořácká	nachází se v místní části, dříve označované Okrouhliční Dvořáci
Gen. Kutlvašra	Karel Kutlvašr (1895-1961) – ruský legionář, čs. generál, vojenský velitel pražského povstání v roce 1945; narozen v Michalovicích u NB, studoval v NB
Hakenova	Josef Haken (1880-1949) – politik, člen KSČ
Havířská	název souvisí s několika neúspěšnými pokusy o obnovu těžby stříbra v oblasti západně od města (Těžířstvo Sv. Jana Nepomuckého 1851-1853, v 70. letech 19. století podnik báňského inženýra Jana Hönigera)
Havlíčkovo náměstí	Karel Havlíček Borovský (1821-1856) – novinář a satirik, politik; v letech 1832-1838 studoval na NBG, v roce 1851 byl z NB deportován do Brixenu
Hulakovského	Jan Hulakovský (1804-1877) – archivář a spisovatel; narozen v NB, studoval na NBG
Chelčického	Petr Chelčický (1390?-1460?) – sociální a náboženský myslitel, na jeho učení navazuje jednota bratrská
Jahodova	Josef Jahoda (1872-1946) – novinář a spisovatel; narozen v NB, studoval na NBG, autor próz s motivy ze starého Německého Brodu (<i>Havlíčkův máj</i> , <i>Město 4000 obyvatelů</i> , <i>Starý student vypravuje</i>)

Jana Želivského	Jan Želivský (?-1422) – kazatel, představitel radikálního křídla husitského hnutí
Jaselská	podle míst spojených se vznikem a bojovými vystoupeními 1. československého armádního sboru vytvořeného v SSSR
Jeronýmova	Jeroným Pražský (1380?-1416) – náboženský reformátor, upálen v Kostnici
Jirchářská	podle PJ; poloha v místě zaniklého rybníka Jirchářský; jircháři se zabývali vyděláváním kůží
Jirsíkovo náměstí	Jan Valerián Jirsík (1798-1883) – pedagog, českobudějovický biskup
Jiskrova	Jan Jiskra z Brandýsa (?-1470) – velmož a vojevůdce, vůdce zbytků husitských vojsk v Uhrách
Kabeláčova	Václav Kabeláč, starosta NB
Kalinovo nábreží	Antonín Kalina (1870-1922) – politik a diplomat, první čs. vyslanec v Jugoslávii; narozen v NB, v letech 1879-1887 studoval na NBG
Klofáčova	Václav Jaroslav Klofáč (1868-1942) – politik a novinář, zakladatel české strany národně sociální; narozen v NB
Kobzinové	Kateřina Barbora Kobzinová (1673-1730) – narozena v NB, zakladatelka NBG
Kokořínská	dle PJ Na Kokoříně
Kpt. Jaroše	Otakar Jaroš (1912-1943) – čs. důstojník, účastník východního odboje, padl v bitvě u Sokolova, posmrtně Hrdina SSSR
Kpt. Nálepky	Ján Nálepka (1912-1943) – čs. důstojník, účastník partyzánského odboje na Slovensku a na Ukrajině, posmrtně Hrdina SSSR
Kyjevská	ulice směřuje k osadě Kyjov
Leninova	Vladimír Iljič Lenin (1870-1924) – ruský bolševický revolucionář, politik a státník

Mahenova	Jiří Mahen (1882-1939) – spisovatel, dramatik, novinář
Machačova	František Machač (1894-1944) – organizátor komunistické tělovýchovy (<i>Federace dělnických tělovýchovných jednot - FDTJ</i>), zahynul v Dachau; narozen v NB, náčelník FDTJ Německý Brod
Máchova	Karel Hynek Mácha (1810-1836) – básník a prozaik, představitel českého romantismu
Malinovského	Rodion Jakovlevič Malinovskij (1898-1967) – sovětský maršál, velitel 2. ukrajinského frontu, který osvobodil Československo
Masarykova	Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) – politik a filozof, 1. čs. prezident
Na Bojišti	podle PJ; snad souvisí s bitvou mezi Žižkou a Zikmundem, prchajícím od Kutné Hory, v lednu 1422
Na Losích	podle PJ; roku 1585 koupila obec louky od Františka z Thurnu, potom přidělovány měšťanům losem
Na Žabinci	podle potoka Žabinec
Nad Kalvárií	dle PJ návrší, původně zvaného Kyperk, později Pták a od 18. století Kalvárie
Nad Příhonem	podle PJ; poloha nad rybníkem Příhon
Nádražní	v roce 1870 bylo zahájeno vlakové spojení Německý Brod-Kolín, ulice směřuje k nádraží
Npor. Jana Lašky	Jan Laška (1914-1944) – čs. letec, účastník bitvy o Anglii, zahynul v boji; narozen v NB
Olbrachtova	Ivan Olbracht (1882-1952) – prozaik a novinář, syn Antala Staška
P. F. Ledvinky	P. Fulgent Ledvinka – ředitel NBG
U Panských	podle hostince U Panských, jehož jméno souviselo s pojmenováním osady Okrouhlicí Dvořáci, tj. sedláci patřící ke dvoru, panství Okrouhlice

Petrova	František Petr (1863-1938) středoškolský profesor a regionální historik; narozen v NB, působil na NBG
Pobřežní	nachází se nábřeží řeky Sázavy
Pojezdného	Bohuš Pojezný (1883-1944) – pedagog; dirigent pěveckého sboru Jasoň
Prokopa Holého	Prokop Holý (?-1434) – husitský politik a vojevůdce
Rašínova	Alois Rašín (1867-1923) – politik, jeden z tzv. „mužů 28. října“, 1. čs. ministr financí; 1923 zastřelen mladým německobrodským anarchistou Josefem Šoupalem
Riegrova	František Ladislav Rieger (1818-1903) – staročeský politik a novinář, 1862 zakoupil velkostatek Maleč
Roháče z Dubé	Jan Roháč z Dubé (?-1437) – husitský hejtman
Rubešovo náměstí	František Jaromír Rubeš (1814-1853) – prozaik (<i>Pan amanuensis na venku</i>) a básník, autor obrozeneckých deklamovánek; v letech 1826-1832 studoval na NBG
Sekaninova	Ivan Sekanina (1900-1940) – politik, publicista, právník, člen KSČ, umučen v koncentračním táboře
Sladkovského	Karel Sladkovský (1823-1880) – mladočeský politik a novinář
Smetanovo náměstí	Bedřich Smetana (1824-1884) – hudební skladatel, zakladatel národní opery; v letech 1836-1839 studoval na NBG
Sokolovská	podle míst spojených se vznikem a bojovými vystoupeními 1. československého armádního sboru vytvořeného v SSSR

Stalinova	Josif Vissarionovič Stalin (1879-1953) – sovětský státník a diktátor
Stamicova	Jan Václav Stamic (1717-1757) – hudební skladatel, působil v Mannheimu; narozen v NB
Staškova	Antal Stašek (1843-1931) – básník a prozaik, otec Ivana Olbrachta
Strážná	podle směru ke Strážnému vrchu
Šantrochova	Vratislav Šantroch-Hart (1910-1941) – komunistický novinář, člen 1. ilegálního ÚV KSČ, popraven nacisty; žil v NB, studoval na NBG - vyloučen
Špitálská	podle PJ; pozemky patří k městskému špitálu u kostela sv. Kateřiny
Štáflova	Otakar Štáfl (1884-1945) – malíř a ilustrátor dětských knih, filmový režisér; narozen v NB
Šubrtova	Dr. Eduard Šubrt (1868-1926), starosta NB
Švehlova	Antonín Švehla (1873-1933) – politik a vůdce agrární strany, jeden z tzv. „mužů 28. října“, předseda několika vlád ČSR
Švermova	Jan Šverma (1901-1944) – komunistický politik a novinář, zahynul ve Slovenském národním povstání; vedle Julia Fučíka ideologicky nejvíce protežovaný představitel komunistického odboje
Tomanova	Josef Toman (1909-1937) – španělský interbrigadista, padl nedaleko města Valsequilla; narozen v NB
Trčkova	v 15. a 16. století Německý Brod náležel jako poddanské město rodu Trčků z Lípy
Trocnovská	Trocnov-rodíště husitského hejtmana Jana Žižky
Tylova	Josef Kajetán Tyl (1808-1856)- obrozenecký spisovatel a dramatik
U Borové	podle PJ
U Pekárny	poblíž je objekt pekárny

U sv. Jána	podle PJ; v místě stojí socha sv. Jana Nepomuckého
U Traplů	podle PJ; dle příjmení majitelů přádelny v Rosendorfském mlýně
Vančurova	Vladislav Vančura (1891-1942) – spisovatel, dramatik; medik Vančura v německobrodské nemocnici vykonal dvě prázdninové praxe
Vonkova	Zřejmě podle J.E. Vonky, případně F.E. Vonky, majitelů škrobáren v Německém Brodě
Vrabčí trh	malá prostranství obvykle pojmenována jako „vrabčí“, popř. též „kozí“
Waldhauserova	Antonín Waldhauser (1835-1913) – malíř-krajinář; v tvorbě motivy z NB, zemřel v NB
Zahradníková	Bohdan Zahradník (1864-1926) – politik, 1. čs. ministr železnic; narozen v Hostačově u Čáslavi, studoval na NBG
Zborovská	podle míst spojených se vznikem a bojovými vystoupeními 1. československého armádního sboru vytvořeného v SSSR
Zeleného	Václav Zelený (1825-1875) – literární historik a překladatel; studoval na NBG, 1. editor Spisů Karla Havlíčka
Zimprichova	Stanislav Zimprich (1916-1942) – čs. letec, účastník bitvy o Anglii, zahynul v boji; narozen v NB

Použité zkratky:

NB – Německý Brod

NBG – německobrodské gymnázium

PJ – pomístní jméno

PŘÍPAD MARIE PYTLÍKOVÉ - POZDNÍ OHLAS HILSNERIÁDY

Jaroslav David

„Český národ byl roztrpčen tím, jak Židovstvu bylo v Československu nadržováno. Projevy této roztrpčenosti byly úřady stíhány a potlačovány; původci obranných akcí českého národa proti židovské nadvládě byli šikanováni a žalářováni.“

Jan Rys. Hilsneriáda a TGM; ke čtyřicátému výročí vražd polenských. Praha 1939

Neklidná doba po první světové válce a po rozpadu Rakousko-Uherska přinesla národnostní a sociální konflikty, politické a hospodářské napětí, jejichž ventilem se stávaly protižidovské nálady a v přenesené podobě i násilné akce. Ani vzniknuvší Československá republika nebyla protižidovských nepokojů ušetřena. V prosinci 1918 došlo v Holešově k velkým národnostně motivovaným protižidovským bouřím.¹ Také v květnových pražských protidrahotných nepokojích roku 1919 se objevila protižidovská hesla.²

V Československé republice se židé³ stali rovnoprávnými občany mladého státu, který jako jediná evropská země uznával židovskou entitu a její menšinová práva.⁴ Ačkoliv židé neměli výrazné procentuální zastoupení mezi národnostmi (při sčítání lidu v roce 1921

¹ FIŠER 1996.

² GROSSNER. HALPERIN 1983, s. 248. Tato monografie pražské nepokoje označuje jako protižidovské bouře, s čímž nelze souhlasit. Šlo o protidrahotní demonstrace, které přerostly v násilnosti a rabování. A právě při těchto vzrušených událostech se mnohde objevila hesla obviňující židovské obchodníky z lichvy a keřasení, např. *Židé ven!, Pověste keřasy!, Poslední výstraha lichvářům!*.

Srovnej: Projev proti lichvě v Praze. *Lidové noviny* 23. 5. 1919, s. 5.; PEROUTKA 1991, s. 611-620.

³ V textu práce používáme označení „židovský, žid“ (psáno s malým počátečním písmenem) ve smyslu označení příslušníka určité společenské skupiny, jejímž určujícím rysem je po našem soudu především náboženská a kulturní tradice, a teprve až na druhém místě etnická příslušnost.

⁴ Na křižovatce 1990, s. 107.

a 1930 se k židovské národnosti přihlásilo 1 % obyvatelstva, podle náboženské příslušnosti židé představovali 2,5 % věřících, to jest asi 350 000 obyvatel),⁵ hráli důležitou roli v československé ekonomice a kultuře. Loajálním židovským spoluobčanům československý stát uděloval velkou míru porozumění a tolerance (například v letech 1921, 1923 a 1933 se u nás konaly mezinárodní sionistické kongresy), v části židovské komunity nacházelo odezvu česko-židovské hnutí (týdeník *Rozvoj*).⁶

I přes zdárně rozvíjející se vztahy mezi Čechy a židovskou menšinou čas od času antisemitismus vystupoval se svými útoky. Antisemitismus se objevoval ve dvou podobách, buď jako jev vyrůstající z národnostní nesnášenlivosti, nebo se projevoval v rovině intolerance náboženské (křesťanský antijudaismus). V našem prostředí hrál významnější roli antisemitismus nacionální, motivovaný německým charakterem židovské kultury, k němuž se družily důvody sociální. Vždy to bylo v obdobích politických a ekonomických potíží, pro něž bylo zapotřebí najít „pravého“ viníka.⁷ Znovu tak přicházelo ke slovu klišé „o odraných Židech škodících lidem a stojících ještě ke všemu na straně národnostních protivníků.“⁸ V podání antisemitsky naladěných pamfletů, brožur a novinových článků hospodářské těžkosti způsobovaly intriky mezinárodního židovského kapitálu a bolševická revoluce nebyla ničím jiným než spiknutím mezinárodního židovstva, které mělo zničit slovanské Rusko. Pro český antisemitismus po první světové válce byl vážným argumentem fakt, že židé v českých zemích nebyli ve válce oblíbeni, protože po zkušenostech svých ruských souvěrců nedokázali sdílet dobové proslovanské a proruské nadšení.⁹

Ani argument opírající se o pověru rituální vraždy, který je možno označit jako primitivní, nábožensky motivovaný antisemitismus, zcela

⁵ Haumann 1997, s. 170-171.

⁶ JEWS I, s. 524-525.

⁷ K problematice antisemitismu v české literatuře a otázce stereotypu viz např. DONATH 1930; MIKULÁŠEK 2000; OBRAZ 1997; VESELÁ-PRUDKOVÁ 2003.

⁸ HAUMANN 1997, s. 170.

⁹ Tamtéž, s. 170.

nezapadl. Například v roce 1920 Slovanská strana protižidovská oživila případ úmrtí Růženy Michalcové z Kostelce nad Orlicí. Dívka byla nalezena 2. září 1915 v městském lomu v bezvědomí a po převozu do nemocnice v Rychnově nad Kněžnou téhož dne zraněním podlehlá. Podle lékařského nálezu šlo o smrt způsobenou pádem do hlubokého lomu, avšak noviny *Štít národa* (tiskový orgán Slovanské strany protižidovské) tvrdily, že byl přítomen rituální motiv a že případ zůstal záměrně nedořešen.¹⁰

Výraznou posilou pro meziválečný antisemitismus bylo ve 30. letech sílící fašistické hnutí, které dokonce neváhalo znovu „osvětlit“ polenský případ. Jde o knihu Jana Rysa-Rozsévače nazvanou *Hilsneriáda a TGM; ke čtyřicátému výročí vražd polenských*.¹¹

Lze konstatovat, že v meziválečném období veškeré projevy nesnášenlivosti vůči židovské menšině byly omezeny na minimum, na rozdíl od řady zemí střední a východní Evropy se v československé demokracii nesetkáváme s pogromy a se státem podporovaným antisemitismem. Naopak můžeme hovořit o vzácné symbióze dvou etnik, která přinesla četné plody v oblasti kultury, vzdělanosti a hospodářství.

Samostatným problémem však zůstává lidový antisemitismus, přežívající ve společnosti v podobě pověr, který představuje trvalé latentní nebezpečí.¹²

„Nález mrtvolý.

Lesní správce Buta našel minulou neděli v lese mezi Břeclavou a Pernitalem mrtvolu neznámé, asi 20leté dívky už ve stavu pokročilého rozkladu. Mrtvola měla na sobě jen košili, polobotky a bílé punčochy ležely u nohou zavražděné. Jedná se asi o loupežnou

¹⁰ ČERNÝ 1990, s. 103.

Rituální vražda opět umlčena? *Štít národa* 1. 8. 1920, s. 1.

¹¹ RYS 1939.

¹² Srovnej: ČERNÝ 1968 b, s. 213-214; HRABAL 1994 a, s. 39; HRABAL 1994 b; KREJČOVÁ 1997, s. 25; MASARYK 1900, s. 58-61; SCHNEIDER 1997.

Autor textu se také při terénním výzkumu na Polensku v roce 1997 několikrát setkal s názorem, že „Hrůzovou zavraždil Hilsner“. Ovšem jedná se spíše o projev neznalosti než o vědomý antisemitismus.

vraždu. Mrtvola byla nalezena na území rakouském, proto budou případ vyšetřovat rakouské úřady.“

Den, 26. července 1922.

Případ Marie Pytlíkové

Nález mrtvoly

Ve zprávách černých kronik novin¹³ z první republiky najdeme řadu podobných oznámení nálezů mrtvol neznámých dívek, většinou služebných či dělnic, které se staly obětí loupežně či sexuálně motivovaných zločinů. I případ Marie Pytlíkové by patrně zapadl, kdyby... Kdyby se udál jinde a za jiných okolností.

Dne 10. července 1922 mezi 20.¹⁴ a 21.¹⁵ hodinou na hranici obcí Německý Šicndorf (5 km západně od Polné)¹⁶ a Ždírec¹⁷ (5 km jihozápadně od Polné) domkář Josef Ganzwohler našel mrtvolu neznámé dívky (viz příloha č. 1 a č. 2). Hranici obou obcí tvoří potok, v létě vysychající, obklopený loukami, které na jihozápadě ohraničuje les zvaný Cíp a na severovýchodě pole.

V tůni byla nalezena nahá mrtvola ženy ležící naznak; tělo bylo přikryto chvojím. Nohy měla nataženy, pravou ruku podle těla s dlaní sevřenou v pěst, prsty levé ruky se dotýkaly břicha. V ústech měla vecpaný bílý šátek.¹⁸

¹³ Veškeré citace z dobového tisku a pramenů necháváme bez jazykové úpravy.

¹⁴ Státní Oblastní archiv Praha (dále jen SObA Praha); KS KH, Vr 1922, Z $\frac{67}{2}$ $\frac{22}{2}$, k. 770.

¹⁵ Státní okresní archiv Havlíčkův Brod (dále jen SOkA HB); OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, hlášení čet. stanice NŠ ze 12. 7. 1922.

¹⁶ Německý Šicndorf (Deutsch Schützendorf), dnešní Dobronín. Obec Dobronín vznikla spojením Německého Šicndorfu s osadou Dobronín (Dobrenz).

¹⁷ Ždírec (Seelenz).

¹⁸ SObA Praha; KS KH, Vr 1922, Z $\frac{67}{2}$ $\frac{22}{2}$, k. 770.

SOkA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, hlášení čet. stanice NŠ ze 12. 7. 1922.

Tělo mrtvé bylo dobře vyvinuté, věk odhadován na 18-22 let. Dle pěstěných nehtů bylo usuzováno na dívku z lepší rodiny.¹⁹

Citujme ze zprávy četnické stanice: „Zavražděná byla asi 152 až 155 vysoká... podlouhlého obličeje, špičaté brady a nosu, tmavokaštanových, skoro černých vlasů na drdol česaných, zuby zdravé, bílé a přední horní nápadně široké...“²⁰ „Na levé straně krku v místě hlavní krční tepny jest viděti hlubokou a široce zející /řez/ ránu“²¹ - 7 cm dlouhá a 4 cm široká²² - a „na levém spánku ránu od tupého nástroje.“²³ Přímo pod mrtvolou se nacházela kalužina krve odpovídající asi 1/4 litru. Tělo se již nalézalo v pokročilém stadiu rozkladu (viz příloha č. 3).²⁴

Dvanáctého července 1922 byla v márnici hřbitova ve Ždírci provedena soudní komisí ze Štoků pitva za účasti pp. rady dr. Prosa, okresního lékaře z Německého Brodu²⁵ dr. Blocha a okresního soudce Kozielka.²⁶ Pitevní zpráva konstatovala: „Neznámá pitvaná zemřela smrtí násilnou a byla uhozena za živa nějakým předmětem tvrdým tupohraným do levého spánku“, a tak jí přivozeno bezvědomí a nato „nejspíše nožem - rána bodnutá a řezná...Poranění toto na krku bylo smrtelné.“ Sexuální motiv byl vyloučen.²⁷ Zavražděná byla pochována na ždíreckém hřbitově (viz příloha č. 4).

Okolnosti nálezu Anežky Hrůzové

Než se budeme věnovat dalšímu průběhu případu, bylo by vhodné připomenout popis nálezu mrtvoly Anežky Hrůzové z Věžničky (viz příloha č. 1). Je to o to důležitější, že zatím neznámá mrtvá byla

¹⁹ SOKA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, hlášení čet. stanice NŠ ze 12. 7. 1922.

²⁰ Tamtéž.

²¹ SOBA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₂ ²², k. 770.

²² SOKA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, hlášení čet. stanice NŠ ze 12. 7. 1922.

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Německý Brod (Deutsch Brod), dnešní Havlíčkův Brod.

²⁶ Záhadná vražda dívky. *Jihlavské listy* 15. 7. 1922, s. 3.

²⁷ SOBA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₃ ²², k. 770.

nalezena jen několik kilometrů od Polné u Jihlavy a řada okolností obou případů vykazovala společné rysy.

Na Bílou sobotu 1. dubna 1899 byla v lese Březina u Polné (viz příloha č. 1) nalezena mrtvola pohřešované Anežky Hrůzové (narozena 1879), která pomáhala jako švadlena v Polné.

Protokol uvádí, že zavražděná ležela na dobře ukrytém místě na břiše, obličejem k zemi, s hlavou položenou mezi zkříženými rukama. Nohy měla ohnuty v kolenou nahoru v ostrém úhlu, tělo bylo zkřiveno do oblouku. Byla přikryta stromky vysokými metr až tři metry. Celý trup a levá hýždě byly obnaženy, a od pasu dolů byla zabítá zčásti přikryta kalhotami. Na nohou měla punčochy i boty. Na různých místech kolem mrtvoly až do vzdálenosti 30 metrů se našly poházené nebo poskládané části oděvu zavražděné.²⁸ Zde připomeňme, že na místě nálezu Marie Pytlíkové se nenašly žádné šaty ani osobní věci zavražděné.²⁹

Pitevní zpráva v případě Hrůzové zmiňuje ránu na krku vedenou zprava zdola šikmo nalevo nahoru směrem k uchu. Rána pronikla „*veškeré měkké součásti až k páteři*“. Na krku byla také strangulační rýha táhnoucí se napříč krkem až dozadu k páteři. Vrah způsobil Hrůzové četná brutální zranění na hlavě.³⁰

Marie Pytlíková

Vraťme se k případu Marie Pytlíkové. Až 5 dnů po nálezu těla, 15. července 1922, byla zjištěna totožnost zavražděné.³¹ Ale objevily se také různé dohady a falesné zprávy. Dle Hlasů z Posázaví prý jistá starší žena s dcerou v mrtvé poznaly „*jistou Růžičkovou*“ z Polné. Bylo tedy posláno pro sestru domněle zavražděné, ale dostavila se sama Růžičková.³² Lidové noviny, Den i zpráva Venkova citovaná Hlasy z Posázaví se zmiňují o „*záhadné dámě*“.³³ „*Dle výpovědi*

²⁸ KOVTUN 1994, s. 33.

²⁹ SOKA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, hlášení čet. stanice NŠ ze 12. 7. 1922.

³⁰ KOVTUN 1994, s. 35.

³¹ SObA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₁₁ ²²/₂₂, k. 770.

³² Ku zprávě pod nápisem „*Příšerný nález*“. *Hlasy z Posázaví* 21. 7. 1922, s. 5.

³³ *Příšerný nález. Hlasy z Posázaví* 14. 7. 1922, s. 5.

jistého občana z Německého Šicendorfu, viděn byl v sobotu v poledne na stanici Polná-Štoky elegantně oblečený muž, as 30letý, který vybranou němčinou vyptával se na cestu k osadě Chaloupkám. Den poté v neděli přijela společnost dvou pánů a jedné dámy za poledního křížování vlaků do jmenované stanice, a byla nápadna tím, že oba muži snažili se vesele bavit dámu, jež byla očividně zaražena a smutna. Jiná opět žena z osady Chaloupek domnívá se poznávati se vší určitostí, že zavražděná dívka je totožna s onou ze jmenované společnosti.³⁴ Později se zjistilo, že to byli Václav Michálek, Romold Rošták a Marie Hovorková z Polné, kteří marně čekali na automobil Michálkova otce, a tak se nakonec do Polné vydali pěšky.³⁵

V pátek se na šicndorfské stanici objevil bratr zavražděné a „projevil obavu, že zavražděná jest jeho sestrou, jež se stala před několika dny nezvěstnou.“ Konfrontací s fotografiemi byla v zavražděné poznána Marie Pytlíková z Filipovských Chaloupek³⁶ (2 km jihozápadně od Polné; viz příloha č. 1).³⁷

Kdo byla Marie Pytlíková? Narodila se 3. září 1903 jako dcera domkáře z čp. 57 ve Filipovských Chaloupkách; byla německé národnosti. Pytlíková sloužila u vrchního inspektora československých drah dr. Mezníka v Brně.³⁸ Bratr Marie Pytlíkové na četnické stanici sdělil, že jeho sestra „jevila velikou plachost vůči mužům a neměla nikdy milence“. Dle Jihlavských listů byla Pytlíková „vylíčena jako dívka jemná a rádná, ode všech spolubydlících chvály požívající.“³⁹

Na počátku léta měla Marie Pytlíková volno, neboť Mezníkovi odjeli do Piešťan. V období mezi 23. červnem a 4. červencem⁴⁰ pobývala v Hradci Králové u své sestry Terezie, jejíž manžel, holič

Vražda mladé dívky v Polné. *Den* 14. 7. 1922, s. 3.

Záhadná vražda u Polné. *Lidové noviny* 14. 7. 1922 - odpoledne, s. 2.

³⁴ Příšerný nález. *Hlasy z Posázaví* 14. 7. 1922, s. 5.

³⁵ SObA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₁₂ ²²/₁₂, k. 770.

³⁶ Filipovské Chaloupky (Philippsdorf).

³⁷ Vražda dívky u Polné. *Jihlavské listy* 22. 7. 1922, s. 3-4.

³⁸ Vražda dívky u Polné. *Jihlavské listy* 22. 7. 1922, s. 3-4.

Vražda u Polné. *Lidové noviny* 17. 7. 1922 - ráno, s. 3.

³⁹ Vražda dívky u Polné. *Jihlavské listy* 22. 7. 1922, s. 3-4.

⁴⁰ SObA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₁₁ ²²/₁₁, k. 770.

Alois Schlesinger, jí před odjezdem „šlechtí“ nehty.⁴¹ Proto také protokol o nálezů mrtvoly zmiňuje upravené ruce a z toho vyvozuje na původ z lepší rodiny.

Motiv činu

Odpověď na otázku, kdo byl či byli pachatelé a jaký motiv je vedl k činu, je dodnes zahalena rouškou tajemství.

V případě zavraždění Marie Pytlíkové nešlo o vraždu loupežnou, neboť četníci zjistili, že neměla při sobě cennosti. „*Stejně jsou skoro vyloučeny motivy erotické, neboť Pytlíková byla velmi nábožensky založená a nikdy nevynechala pobožnosti nebo zpovědi.*“⁴²

Záhy po zjištění totožnosti mrtvé byl 17. července 1922 úředně otevřen brněnský byt Mezníkových, neboť bylo podezření, že byl vykraden. Tato hypotéza se ale nepotvrdila, stejně jako podezření, že Pytlíková mohla se zloději spolupracovat, avšak nakonec odmítla, a proto byla zavražděna.⁴³

Záhadou zůstalo, kam se poděly šaty zavražděné. Vyšetřováním se zjistilo, že Pytlíková při odjezdu z Brna s sebou měla proutěný košík, který se také nepodařilo nalézt.

Dne 28. července byl z okolí Štoků brněnské policii hlášen nález bílé dámské noční košile s monogramem „MP“. Paní Mezníková ale nemohla potvrdit, zda košile patřila Marii Pytlíkové.⁴⁴

Vyšetřování pouze potvrdilo, že Pytlíková byla zavražděna 4. července večer, když šla domů do Filipovských Chaloupek od vlaku, kterým přijela z Hradce Králové do stanice Polná-Štoky (viz příloha č. 2).

Otázka podezřelých

V průběhu vyšetřování se vyskytlo několik podezřelých, ale pouhé dohady či nepřesvědčivé důkazy záhy ukázaly svou vratkost.

⁴¹ Záhada služky u Polné. *Lidové noviny* 21. 7. 1922-ráno, s. 5.

⁴² Vražda u Polné. *Lidové noviny* 17. 7. 1922-ráno, s. 5.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Ještě vražda v Polné. *Lidové noviny* 5. 8. 1922-odpoledne, s. 2.
Vražda v Polné. *Jihlavské listy* 12. 8. 1922, s. 2.

V četnickém hlášení se objevuje odhad, že pachatelé byli dva a dobře znali okolí.⁴⁵

Josef Šmehlík

Josef Šmehlík z Rozstání u Prostějova, řeznický pomocník nevalné pověsti, opilec, podvodník a rváč, od listopadu 1921 do 15. října 1922 pracoval u šicndorfského řezníka Hintenause.

Šmehlíkův pobyt na Polensku byl provázen stálými konflikty a výtržnostmi. V četnické zprávě je jako podezřelá uvedena okolnost, že 5. července 1922 v šicndorfském hostinci zaplatil a nebyl dlužen jako obvykle. Často také chodil do Polné a vracel se pozdě v noci.

Dne 11. srpna 1922 byl v souvislosti s případem Pytlíkové zadržen v Rozstání a vyslýchán, ale vše popřel. Při domovní prohlídce byla nalezena hůl, s níž chodil, a ulomená ocelka, obou mohlo být použito k omráčení oběti. Dle četnické zprávy, když mu byla předložena fotografie Pytlíkové, rozčílil se a křičel. Téhož dne byl předán k Okresnímu soudu v Plumlově do vazby.⁴⁶ U plumlovského soudu stopy mizí.

Ve Státním okresním archivu v Prostějově, kde je uložen fond bývalého Okresního soudu Plumlov, v soupisu spisů za léta 1922-1923 najdeme dva případy vedené pod jménem Josef Šmehlík. Jedná se o spisy značek Z 68/23 a Hs 303/23, ale dle sdělení archivních pracovníků se samotné spisy nedochovaly.

Václav Eigl, Anna Eiglová

Dalším podezřelým byl řeznický pomocník Václav Eigl. I v tomto případě sehrál svoji roli způsob, jakým byla Pytlíková zavražděna. Nasvědčoval totiž tomu, že pachatelem byl člověk zručný v používání nože, snad řezník.

⁴⁵ SOKA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, hlášení čet. stanice NŠ ze 12. 7. 1922.

⁴⁶ SOKA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, opis udání na Josefa Šmehlíka od Okresního četnic. velitelství v Německém Brodě z 11. 8. 1922.

Dne 15. července 1922 byl devatenáctiletý Eigl zatčen.⁴⁷ Václav Eigl byl německé národnosti a pocházel z Filipovských Chaloupek. Lidové noviny o něm napsaly: „*Je prostřední štíhlé, avšak svalnaté postavy, tmavý brunet...hlavu má nepravidelnou, uši silně odstávající... Obviněný Eigl se chová klidně, je zřejmě ztísněn, ale nepřestává tvrditi, že je nevinný.*“⁴⁸

Eigl se vyučil v Jihlavě u řezníka Straky a „*byl jím vylíčen jako řádný a hodný hoch, na kterého nebylo nikdy stížností.*“⁴⁹ Krátce před svým zatčením ukončil pracovní poměr u Straky. Při hledání nové práce navštívil i Schlesingerovy, příbuzné Pytlíkové a své známé. V této návštěvě byla z počátku vyšetřování viděna závažná, pro Eigla přitěžující okolnost. V Hradci Králové se údajně snažil vyzvědět, zda a kdy pojede Marie Pytlíková k rodičům. Ale ani domovní prohlídka u Eigla a u jeho bratra Františka, stejně jako šetření v Hradci nic nového nepřinesly.⁵⁰

Udání správce úřednické nemocenské pokladny v Jihlavě Jana Dubového, že Eigl byl v kontaktu s jihlavským židem a sklenářem Grafem, který má „*styky s košeráky*“ jihlavské židovské obce, a že Eigl spáchal vraždu „*z příkazu lidí, kterým záleží na získání lidské krve*“, se neprokázalo.⁵¹ Proto 7. listopadu 1922 bylo řízení proti Václavu Eiglovi zastaveno.⁵²

V souvislosti s vyšetřováním Václava Eigla padlo podezření také na jeho sestru Annu Eiglovou.

Čtvrtého září 1922 bylo zastaveno trestní řízení proti Eiglovi. Ale již 1. října dostalo Státní zastupitelství v Kutné Hoře z četnické stanice v Německém Šicndorfu zprávu, že se v okolí vypravuje, že věci a šaty zavražděné Pytlíkové byly dány do rakve Eiglovy sestry Kateřiny, zesnulé 8. července a pohřbené 10. července ve Ždírci. Eigl prý také

⁴⁷ SOBA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₁₁ ²²/₂₂, k. 770.

⁴⁸ Vražda u Polné. *Lidové noviny* 17. 7. 1922-ráno, s. 3-4.

⁴⁹ Vražda dívky u Polné. *Jihlavské listy* 22. 7. 1922, s. 3-4.

⁵⁰ SOBA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₁₅ ²²/₂₂, k. 770.

⁵¹ SOBA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ²²⁶⁷/₁₄ ²²/₂₂, k. 62.

⁵² SOBA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ³³⁸²/₁₂ ²²/₂₂, k. 62.

tvrdil, že sice vraždu nespáchal „a kdo spáchal, že nepoví i kdyby měl býti zavřen po celý život.“⁵³

Bylo vysloveno podezření, že vražda byla připravena rodinou Eiglových, a proto byli sourozenci Václav a Anna, i jejich otec Josef zatčeni. Současně byl podán návrh na exhumaci ostatků Kateřiny Eiglové.⁵⁴

Exhumace Eiglovy sestry, „*kteřá prý byla zaškrvena*“, prokázala, že dotyčná zemřela na tuberkulózu, a ani věci Pytlíkové nebyly v hrobě nalezeny. Všechna obvinění byla tedy vyvrácena.

Počátkem listopadu 1922 bylo trestní řízení proti rodině zastaveno s tím, že Eiglovým nepřísluší náhrada, ač se jí Václav Eigl vehementně dožadoval. Vyšetřování rodiny Eiglovy tak bylo definitivně uzavřeno, ovšem s dodatkem, že „*Proti neznámým pachatelům vraždy Marie Pytlíkové se vede vyhledávání dále.*“⁵⁵

Josef Zatřepálek

Čtrnáctého července 1922 dostaly vyšetřovací orgány anonym podepsaný „*KAPITÁN POVONDRA*“, který upozorňoval na Josefa Zatřepálka: „*Dle mého náhledu nebyl daleko od zavraždění Anežky Hrušové a té druhé ženštiny [míněna Marie Klímová - pozn. JD]. Čin nynější jest stejný.*“⁵⁶

Jméno řeznického pomocníka Josefa Zatřepálka se objevilo už v souvislosti s hilsneriádou, neboť Zatřepálek byl několikrát trestán (např. 1895, 1897, 1898, 1908, 1910), mimo jiné i pro řadu sexuálně motivovaných deliktů.⁵⁷

Posledním Zatřepálkovým deliktem bylo přepadení Laštovičkové, Hubkové a Žákové, které se pokusil znásilnit (při útoku své oběti ohrožoval nožem), za což byl 11. května 1911 Krajským soudem v Kutné Hoře odsouzen ke dvanácti letům těžkého žaláře.⁵⁸

⁵³ SObA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ²²⁶⁷/₁₈ ^{/22}, k. 62.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ SObA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ³³⁸²/₈ ^{/22}, k. 62.

⁵⁶ SObA Praha; KS KH, Vr 1922, Z ⁶⁷/₁₉ ^{/22}, k. 770.

⁵⁷ KOVTUN 1994, s. 526-539.

Národní archiv Praha (dále jen NA Praha); PŘ 1921-1930, Z 489/1, k. 4236.

⁵⁸ NA Praha; PŘ 1921-1930, Z 489/1, k. 4236.

Prohlídka u Zatřepálka nic nového nepřinesla. I zpráva Zatřepálkova zaměstnavatele jej hodnotila jako klidného člověka, a proto 4. září 1922 bylo vyhledávání zastaveno.⁵⁹

Liguriáš Havlíček a Emil Šůra

Pro podezření z účasti na vraždě Marie Pytlíkové byli zatčeni také Liguriáš Havlíček a Emil Šůra. Havlíček na základě udání tuláka Matějčicka, že se prý veřejně k činu doznal. Avšak při konfrontaci Matějčick nedokázal říct své obvinění Havlíčkovi do očí.⁶⁰

Šůra se údajně vyjádřil v tom smyslu, že nesmí na Polensko kvůli „nějakým ženským šatům“, ale záhy se ukázalo, že je mimo podezření, neboť 3. července 1922 byl zatčen v Trstěnici a až do 6. července byl zadržován ve vazbě Okresního soudu v Litomyšli.⁶¹

Čeněk Brázda

Poslední podezřelý v celém případě, čeledín Čeněk Brázda z Ledče nad Sázavou, již pětadvacetkrát trestaný, znásilnil několik dní před nalezením mrtvé Pytlíkové jedenáctileté děvče.⁶²

V době vyšetřování případu vraždy Marie Pytlíkové bylo u Krajského soudu v Chrudimi proti Brázdovi vedeno přípravné šetření „pro více případů pokusů násilných smilstev.“

Skvrny na Brázdově kabátě se soudním znalcům nepodařilo prokázat jako skvrny krevní. Ani stopa, že v září 1922 v Kolíně prodával proutěný koš (Pytlíková cestovala k rodičům s proutěným košem, který na místě činu nebyl nalezen), nikam nevedla. Ukázalo se, že Brázdou prodávaný koš nebyl totožný s košem zavražděné.⁶³

Štocký četnický strážmistr František Zdražil koncem roku 1922 na fotografii přiložené k přípisu od Poznávacího úřadu Policejního ředitelství v Praze poznal muže, s nímž se setkal mezi 19. červnem a 13. červencem 1922 u šicndorfského železničního mostu. Neznámý Zdražilovi sdělil, „že je šafář a jde do Stríteže (která obec sousedí

⁵⁹ SobA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ²²⁶⁷/₁₄ /22, k. 62.

⁶⁰ SobA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ²²⁶⁷/₁₃ /22, k. 62.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² ČERNÝ 1990, s. 104.

⁶³ SobA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ³³⁸²/₁₂ /22, k. 62.

s Ném. Šicendorfem) hledat místo.“ Při konfrontaci u Krajského soudu v Chrudimi, kde byl Brázda ve vazbě, Zdražil Brázdu poznal.

Další svědectví o Brázdově přítomnosti na Polensku počátkem léta 1922 podala Klára Laurová, manželka nájemce střítežského dvora. Laurová udala, že muž, který se počátkem července u nich ucházel o místo šafáře, byl Brázdovi velice podobný.⁶⁴ Šetřením ovšem bylo zjištěno, že 4. července 1922 Čeněk Brázda nocoval poblíž Kutné Hory, téže noci byla Marie Pytlíková zavražděna, těžko by se tedy mohl tak rychle přesunout na místo činu.⁶⁵

Až do 26. ledna 1923 bylo vedeno vyhledávání proti neznámým pachatelům, ale bezvysledně.⁶⁶ Případ vraždy Marie Pytlíkové z Filipovských Chaloupek nebyl nikdy objasněn.

„...uvidí-li v parku ještě jednou oslovovat tyto židy jeho panenskou dceru, pak se Masaryk už její krve nenapije, jelikož ho zastřelím jako prašivou svini.“

Anonymní dopis Krajskému soudu v Kutné Hoře ze 13. 7. 1923.

Rituální pověra žije?

Případ Marie Pytlíkové se odehrál téměř čtvrt století po hilsneriádě, přesto u současníků vyvolal četné asociace, které jej spojovaly s případem vraždy Anežky Hružové, jejíž pachatel byl hledán uvnitř židovského společenství.

Anonymní dopisy

Nejvýrazněji, a také v nejnevýbíravější podobě, se projevilo veřejné mínění v anonymních dopisech. Ty byly adresovány úřadům státní správy různých úrovní (např. Krajskému soudu v Kutné Hoře, Nejvyššímu soudu v Brně, Ministerstvu spravedlnosti nebo Kanceláři Prezidenta republiky). Anonymy hrubě napadaly průběh vyšetřování, poukazovaly na „nové a podezřelé“ skutečnosti (např. dopis podepsaný „KAPITÁN POVONDRA“), dokládaly souvislosti případu Pytlíkové

⁶⁴ NA Praha; ZČV, č.j. 201/23, k. 329.

⁶⁵ SOBA Praha; SZ KH, St 3382/22, St ³³⁸²/₁₂ /22, k. 62.

⁶⁶ Tamtéž.

s hilsneriádou a vyjadřovaly lidový antisemitismus nejhrubšího zrna (viz příloha č. 5).

Často útočily na prezidenta Masaryka, který byl titulován jako „náčelník dalmatinsko potutelných hulvátů, tvořících „stát“ Čechoslovopoláků“, jenž prý „dostal prostřednictvím Maxe Broda žádost Alliance Israelite o povolení dalších čtyř zabíjaček po úspěchu prvních třech u Polné.“⁶⁷ Pisatel téhož dopisu vyhrožoval prezidentu Masarykovi, stejně tak i soudci, zastřelením, pokud se vše nevyšetří.⁶⁸

Případ Pytlíková v tisku

Důležitou úlohu ve vytváření veřejného mínění o celém případě sehrál tisk, a to jak regionální (Jihlavské listy, Hlasy z Posázaví), tak i celostátní (Čech, Den, Lidové noviny, Rudé právo, Štít národa, Venkov). Zde musíme zmínit jednu nápadnou odlišnost českého a německého tisku. Zatímco v titulcích českých novin se objevuje Polná, spojená v obecném povědomí s hilsneriádou (např. *Vražda dívky u Polné, Záhadná vražda u Polné, Zase nová „rituelní“ vražda v Polné, Rituelní vražda opět umlčena?*), německé noviny v titulcích odkazují k Dobronínu a vůbec neupozorňují na rituální motiv, a to ani tehdy, pokud s ním polemizují (např. *Der Mord bei Dobrenz-ein Raubmord, Der Mord bei Iglau aufgeklärt?, Lustmord od. Raubmord?, Zum Mord bei Dobrenz*).

Rudé právo ostře napadlo agrárnický Venkov za to, že svými zprávami, „velmi romanticky a tendenčně“ líčenými, „ponechává soukromému zpravodajství šířiti různé fantastické zprávy o nové...rituelní vraždě v Polné.“⁶⁹ Při hodnocení zpravodajství Venkova si Rudé právo neodpustilo ani uštěpačnou, politicky zabarvenou výtku adresovanou agrární straně: Zpráva byla „tak tendenčně psána, že bylo hned na první pohled patrné, že se agrárikům velmi stýská po nějaké velké senzaci, zapáchající krví.

⁶⁷ NA Praha; PŘ-pres, 1921-1930, sign. A 9/1, č.j. 16647/23, k. 363.

⁶⁸ Srovnej též: HERBEN 1936, s. 643.

⁶⁹ Zase nová „rituelní“ vražda v Polné. *Rudé právo* Večerník 13. 7. 1922, s. 3.

*Jejich předáci sice drží s bohatými židy, ale nějaký špás na účet malých židů si rádi dovolí.“*⁷⁰

Co vlastně přinesl Venkov 13. července 1922? V článku nazvaném Záhadná vražda u Polné jsou zmiňovány podezřelé okolnosti nálezu Marie Pytlíkové (tělo bylo „úplně zbaveno krve“), k němuž došlo nedaleko Polné, v povědomí veřejnosti spjaté s hilsneriádou. Ale v textu nenacházíme přímý poukaz na možnou souvislost s případem Anežky Hružové.⁷¹

Mnohem tendenčněji působí zpráva v katolickém Dni, uveřejněná již čtvrtý den po nálezu zavražděné: „V kraji, kde byla zavražděna svého času Anežka Hružova, byla nalezena zohavená mrtvola mladé dívky...Nejnápadnější je okolnost, že tělo dívky je bílé a úplně zbaveno krve...V Polné nastalo velké vzrušení a došlo k vyhrožování židům.“⁷² A o dva dny později Den píše: „Při pitvě bylo také přihlíženo k různým pověstem, které hned po nalezení mrtvoly počaly se o motivech vraždy rozšiřovati. Shledáno, že nemají nejmenšího podkladu. Bezduvodna je zejména pověst, že krev z těla zavražděné byla úmyslně odstraněna.“⁷³

Již citované Lidové noviny přinášely o celém případě nejpodrobnější, a také nejobjektivnější zpravodajství.

Německobrodské Hlasy z Posázaví dne 14. 7. 1922 otiskly zprávu převzatou z Venkova, která „píše se Venkovu z Jihlavy“. „Je samozřejmé, že v okolí Polné, proslulé vraždou Anežky Hružové, zavražděné Hilsnerem, vzbudil tento děsný nález úžasné vzrušení a ze všech stran sjíždějí se spousty lidu k místu záhadného nálezu. V městě Polné pak došlo během včerejšího dne k jítření lidu, který ohrožoval místní židovské občany.“⁷⁴ Na výtky, že se otištěním takové zprávy přičiňují o šíření rituální pověry, reagovaly Hlasy vysvětlením, že

⁷⁰ Venkov si zase jednou vystřelil. *Rudé právo* Večerník 15. 7. 1922, s. 3.

Srovnej: Der Mord bei Iglau aufgeklärt. *Mährischer Grenzboten* 16. Juli 1922, s. 3. (článek odsuzuje bulvární tisk spojující případ s rituálním motivem)

⁷¹ Záhadná vražda u Polné (Pův. zpráva). *Venkov* 13. 7. 1922, s. 5.

⁷² Vražda mladé dívky v Polné. *Den* 14. 7. 1922, s. 3.

⁷³ K záhadnému nalezení dívky zavražděné u Polné. *Den* 16. 7. 1922, s. 2-3.

⁷⁴ Příšerný nález. *Hlasy z Posázaví* 14. 7. 1922, s. 5.

článek uveřejnily „pouze jako ukázkou o tom, jak pracuje v takových případech fantasie lidu.“⁷⁵

Novinové zprávy ukazují, že zkušenost hilsneriády byla stále živá, ať zprávy souvislosti popírají nebo na ně naopak upozorňují. Zajímavý je i fakt, že dle těchto zpráv v Polné došlo k nějakým protižidovským nepokojům,⁷⁶ o nichž ale polenská kronika mlčí.⁷⁷

Jeden z nejradikálnějších názorů na případ přinesl 7. října 1922 konzervativní Čech v článku nazvaném *Co se nevyšetří a co se vyšetří v republice československé: „U Polné zavražděna byla dívka křesťanská, pachatel není dosud vypátrán, poněvadž se vlastně po něm nepátrá... Což pak také záleží na životě jedné křesťanské dívky. Ach, kdyby to byl žid! To byste viděli ten shon... Zkrátka židé a Němci požívají zvláštních výsad.“*

Autor článku apeluje na poslance Národního shromáždění, aby na celou věc upozornili nejvyšší státní moc, a také poukazuje na to, že zavraždění Marie Pytlíkové se událo „zvláštním způsobem a za zvláštních okolností. Tělo její nalezeno úplně bez krve, nahé, na místě činu ani kapka krve.“⁷⁸

⁷⁵ Ku zprávě pod nápisem „Příšerný nález“. *Hlasy z Posázaví* 21. 7. 1922, s. 5.

⁷⁶ Vražda mladé dívky v Polné. *Den* 14. 7. 1922, s. 3.

Příšerný nález. *Hlasy z Posázaví* 14. 7. 1922, s. 5.

Záhadná vražda u Polné. *Lidové noviny* 14. 7. 1922-odpoledne, s. 2.

Ein rätselhafter Mord. *Mährisches Tagblatt* 14 Juli 1922, s. 3.

⁷⁷ Státní okresní archiv Jihlava (dále jen SOKA Jihlava); Městská správa Polná. Pamětní kniha města Polné (1914-1934), kronikář Břetislav Rérych, s. 182.

Polenská kronika, uložená v SOKA Jihlava protižidovské nepokoje nezmiňuje. Údaj nebylo možno ověřit ani v kronice obcí Ždírec (u Polné) a Dobronín. Dle informace pracovníků SOKA Jihlava Dobronínská kronika v době případu nebyla vedena, a ždírecká kronika se ve fondech archivu nenachází. Zjistili jsme, že kronika obce Ždírec není uložena ani na Obecním úřadě ve Ždírci. Patrně zmizela ve víru událostí II. světové války. Ždírec i Filipovské Chaloupky byly většinou německé obce (Ždírec 1900: 362 Němců, 67 Čechů; Filipovské Chaloupky 1890: 64 Němců, 6 Čechů); po válce byli jejich obyvatelé odsunuti.

⁷⁸ Co se nevyšetří a co se vyšetří v republice československé. *Čech* 7.10. 1922, s. 4.

Otevřeně antisemitský Štít národa, spojený se Slovanskou stranou protižidovskou, už ve svých člancích v prvních dvou ročnících (vycházel od roku 1920) uváděl „nové“ poznatky o hilsneriádě a dával do souvislosti různé kriminální případy, za nimiž vždy viděl židovské zločince.⁷⁹ Mottem Štítu národa, stavícího proti rudému prapor červenobílý, bylo: *„Co říci tomu svobodnému lidu, jenž dobrovolně dá se ve vlek židů!“*

Štít národa se ani v případě Pytlíkové nezpronevěřil svým zvulgarizovaným interpretacím, ovšemže podaným s patřičným patosem (viz příloha č. 6), a s důrazným připomenutím, že se vše odehrálo nedaleko Polné *„smutně proslulé rituelní vraždou, spáchanou na Anežce Hružové Leopoldem Hilsnerem a dvěma neznámými židy.“*⁸⁰ V obdobném tónu je laděna i další část článku: *„Nyní zavražděná neznámá dívka byla rovněž úplně zbavena krve - jako oběť Hilsnerova. Nechceme předčasně usuzovati, jedná-li se i v tomto případě o vraždu rituelní, ač naprosté zmizení krve z mrtvolý zavražděné mluví pro vraždu rituelní.“*

*My jsme o vraždách rituelních přesvědčeni, neboť máme pro ně nevyvratitelné důkazy ze soudních přelíčení - vlastní doznání židovských vrahů.“*⁸¹

Úřední zprávy

Státní orgány si byly vědomy možných nepřátelských nálad a výtržností vyvolaných antisemitskými náladami. V dopise ze 14. července 1923 prezident Zemské správy politické v Praze místodržitelskému radovi v Německém Brodě píše: *„Situaci následkem této věci se vyvíjející buď věnována pozornost a učiněna opatření, aby se předešlo případným poruchám veřejného klidu“*

⁷⁹ Hilsner nosil košerácký nůž. Štít národa 1. 6. 1920, s. 3.

Vzrušující nález a podezřelé zmizení. Štít národa 1. 6. 1920, s. 3.

Řeč, kterou pronesl dr. Karel Baxa před porotou kutnohorskou v senačním procesu rituelní vraždy v Polné. Štít národa 15. 6. 1920, s. 2.

Rituelní vražda opět umlčena? Štít národa 1. 8. 1920, s. 1.

⁸⁰ Záhadné vraždy. Štít národa 15. 7. 1922, s. 2.

⁸¹ Tamtéž.

*a pořádku. Proti činům protizákonným (event. § 302 tr. z.) bylo by ihned zakročiti.*⁸²

Zajímavější je ale zpráva dr. Prosa o pitvě Marie Pytlíkové, jejíž autor dal v poznámce nahlédnout, jak hluboko byla zakořeněna lidová pověra o vině Leopolda Hilsnera: „*Dle úsudku úř. lékaře nelze vraždu rituální dokázati, ježto zde chybí pitevní podklad... Připomenouti dlužno, že obec Ždírec jest asi 20 minut vzdálena od Malé Věžnice u Polné, odkudž pocházela Anežka Hrůzová zavražděná Leopoldem Hilsnerem.*“⁸³

I přes tento doklad naivní víry v Hilsnerovu vinu, tak, jak se ukazuje ve zprávě lékaře Prosa, nenacházíme v úředních materiálech, ať jde o korespondenci, četnická hlášení nebo vyšetřovací spisy, ani sebemenší náznak antisemitismu.

„Ale náš venkovský člověk, i když ze zoufalství nebo z neuvědomělosti chodí do židovských obchodů, hospod a kořalen, přece chová se k nim chladně, ba nepřátelsky.“

Jan Rys. Hilsneriáda a TGM; ke čtyřicátému výročí vražd polenských. Praha 1939.

Polenský strojopis „Děje židovské obce v Polné“

Nesmírně zajímavým pramenem dokládajícím, že i po půlstoletí od Hilsnerova procesu byla celá záležitost předmětem účelových a zkreslujících interpretací a že tu byla snaha dokázat souvislost mezi případy Hrůzová, Klímová⁸⁴ a Pytlíková, je strojopis uložený pod signaturou PO FS 38 939 v polenském muzeu.

⁸² SOKA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, dopis prez. ZSP OÚ NB ze 14. 7. 1922.

⁸³ SOKA HB; OÚ NB, Pres. spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, zpráva okres. úř. lékaře z NB ze 12. 7. 1922.

⁸⁴ Ostatky zavražděné děvečky Marie Klímové, narozené roku 1875 v Horní Věžnici, byly nalezeny v lese Mršník u Polné v říjnu 1898, tedy necelý půlrok před nálezem Hrůzové. Vyšetřování obou případů bylo spojeno a ve druhém soudním procesu v Písku na podzim roku 1900 byl Leopold Hilsner uznán vinným z vraždy obou dívek.

Jedná se o práci ředitele polenských měšťanských škol Břetislava Rérycha nazvanou *Děje židovské obce v Polné*,⁸⁵ kterou v letech 1952-1953 přepsal „z různých poznámek zemřelého pana ředitele“ a „ze svých vlastních poznámek, které mu přímo do pera říkali 75 až 83 starí svědkové“ neznámý autor.⁸⁶ Dle tvrzení pracovníků polenského muzea i pana Bohuslava Hladíka, polenského historika, oním anonymem byl úředník Amylonu a amatérský historik Rudolf Radouš.⁸⁷

Autor přepisu také práci doplnil o 47 stran dodatku nazvaného *Hilsneriáda a ohlas, jaký způsobila v městě a okolí dle poznámek pana řed. Břetislava Rérycha. Ukončení, dle očitých svědků roku 1953 ještě žijících, které sebral pisatel*.⁸⁸

„Radoušovův dodatek“

„Jsme příliš zblízka a dobře informovaní a víme dobře, že dostávají i dnes dolní orgány úřední obrovské nosy, jestliže se příliš horlivě ženou pravdu vyšetřiti...Modernímu člověku musí býti přímo nemožná myšlenka, že existují vraždy, kde chybí všechny motivy.“⁸⁹

Autor chce sdělit „věci, o kterých neví svět, ale ví o nich Polná.“; má na mysli případ Anežky Hružové a Marie Klímové, kdy „S obecnstvem v Polné bylo takovým sprostým a posměšným způsobem zahráváno.“⁹⁰ Projevuje přání poznat a zvěstovat pravdu: „Rád bych konečně znal toho upýra, který mezi námi smí žíti, poskvrněn hrůzou prolité krve, ať je to kdokoliv,“ chce, aby vrah byl nalezen a „ta strašná středověká, nemožná báhorka navždy uklizena.“⁹¹ Avšak přání je pouze předstírané. Snad jenom u velmi prostého čtenáře mohou předchozí věty vyvolat zdání autorovy snahy poznat pravdu a vyřknout objektivní závěry.

⁸⁵ Muzeum Polná; PO FS 38 939, strojopis *Děje židovské obce v Polné*.

⁸⁶ Tamtéž, s. 303 (dle stránkování dodatku s. 46).

Dle článku Bohuslava Hladíka (HLADÍK 1995) se Rudolf Radouš zasloužil o přepis Rérychovy práce.

⁸⁷ Viz též HLADÍK 1995.

⁸⁸ Tamtéž, s. 257-303 (str. dodatku s. 1-46).

⁸⁹ Tamtéž, s. 298 (str. dodatku s. 41).

⁹⁰ Tamtéž, s. 299 (str. dodatku s. 42).

⁹¹ Tamtéž, s. 299 (str. dodatku s. 42).

V další části strojopisného textu je nastíněn případ Pytlíkové s poukazem na židy, kteří dle autora dodatku stáli v jeho pozadí. „Polenská lidová masa od prvního okamžiku neměla za jiné, než že se opět jedná o novou rituelní vraždu židovskou, byla však celkem zklamána, když došly zprávy, že byla totožnost již zjištěna... Jakási holka potkala u Šicndorfa dva černé židy, z nichž jeden chvatně do žita skočil. Lékaři prý pravé dobrozdání musí tajit, a podobně. Židé byli neobvykle sklíčení a měli obavy, ale ve městě zůstal naprostý klid... Tentokrát jaksi neprávem rozlétna se světem zpráva o nové, třetí vraždě v Polné.“⁹² A tu již přichází otevřený antisemitský výpad: „Jedno jest dnes jisté, že polenské dívky byly vždy barbarsky podřezávány, a to snad bez motivu? Nebo snad s hlubokým náboženským motivem? To vše záleží, jak kdo si po přečtení všech řádků vybere. Ale jedno jisté jest, že u všech tří vražd byla jedna osoba, jedna rasa, střídajíc snad své společníky. Prachsproští vrahové a hrdlořezi, a ještě větší lumpárna, to jest celé ck. rakouské vládní kruhy, které byly vždy nápomocni, aby těmto kejklířům, košerákům a obchodníkům s kostmi, starými hadry a železem, se nikdy nic nestalo.“⁹³

Autor potom, „dle výpovědí svědků“, popisuje, jak byla připravena a provedena vražda Marie Pytlíkové. Polenský vetešník, žid Graf, prý před vraždou často navštěvoval rodiče Pytlíkové a vyptával se na jejich dceru. „Mezi lidem byla pověst, že tento Graf vše plánovitě provedl se svými společníky.“⁹⁴ Vrazi prý vyčkali Marii Pytlíkovou u vlaku a po cestě ji přepadli. Samotné přepadení a zločin líčí autor následovně: „zatáhli [ji - pozn. JD] do hospody „Na Švábce“ u Heroltic [viz příloha č. 1], stojící přímo u silnice, kterou měl hospodský Haupt, také žid a zde se odehrálo vše, co se s ubohou dívkou odehráti mělo. Tento však obchod s lidským tělem byl již trochu chytřejší, rafinovanější, než předešlé. A to tím, že dívka byla zavražděna v tiché místnosti, kde pachatelé měli dosti času na rozmyšlení celého plánu.“ Nebohou dívku podřezali, zachytili její krev

⁹² Tamtéž, s. 300 (str. dodatku s. 43).

⁹³ Tamtéž, s. 301 (str. dodatku s. 44).

⁹⁴ Tamtéž, s. 301 (str. dodatku s. 44).

pro rituální účel, okradli ji o „6000 Kčs“ a posléze ji na dvoukolové kárce odvezli na místo nálezu.⁹⁵

I přesto, že se autor dodatku dopouští řady věcných nepřesností (v roce 1922 nebyla měna označována Kčs, ale Kč; hospoda Na Švábce je od Dobronína vzdálena vzdušnou čarou 5,5 km a nelze tedy předpokládat, že by domnělí židovští vrazi převáželi tělo zavražděné na takovou vzdálenost), a veškeré jeho závěry jsou spíše velmi obrazné, než fakty podložené konstrukce, o svém úsudku nepochybuje. „Ve všech třech případech plná vina kladena na židy a zda je to pravda, to každý čtenář usud' sám, dle řádků, kterých je dost a dost zajímavých.“⁹⁶ Při vzniku polenského dodatku sehrála svou roli i dobová protizidovská atmosféra, podporovaná státní mocí. Jestliže vezmeme rok 1953 jako rok vzniku textu, pak měl autor ještě v živé paměti zinscenovaný monstrproces s tzv. protistátním spikleneckým centrem, tvořeným bývalým generálním tajemníkem KSČ Rudolfem Slánským a jeho třinácti spolupracovníky, podle obžaloby většinou „židovského původu“.⁹⁷

Vůbec nejhrůznější je autorovo závěrečné konstatování: „Jedno jest jisté... židy v ČSR stihl veliký trest. Z „Hitlerovských pochodů smrti“ se jich z celé vlasti navrátilo velice málo, ba do Polné, kdysi židy tak osídlené, ani jeden.“⁹⁸

„Národ, který tak bezmyšlenkovitě podléhá klerikální pověře rituelní, podléhá přirozeně pověrám všem. Ale opakuji: v případě polenském nesmí se vinit národ, lid, nýbrž jeho vůdcové, lékaři, právníci, duchovní, žurnalistika.“

Tomáš Garrigue Masaryk. Význam procesu polenského pro pověru rituelní. Berlín 1900.

⁹⁵ Tamtéž, s. 302 (str. dodatku s. 45).

⁹⁶ Tamtéž, s. 302 (str. dodatku s. 45).

⁹⁷ ČERNÝ 1990, s. 103. Srovnej též BROD 1997; PROCES 1953.

⁹⁸ Muzeum Polná; PO FS 38 939, strojopis Děje židovské obce v Polné, s. 303 (str. dodatku s. 46).

Závěrem

Cílem studie nazvané *Případ Marie Pytlíkové - pozdní ohlas hilsneriády* bylo poukázat na jeden z projevů českého antisemitismu mezi světovými válkami.

Podařilo se nám dokázat, a to na poměrně širokém spektru dokladů, že rituální pověra, a vůbec primitivní antisemitismus, ať už záměrně živený či nevědomý, vystupoval v případě Marie Pytlíkové už ne jako masový jev, ale že byl spíše omezen na jednotlivé projevy, především v publicistice.

Ačkoliv práce konstatuje jednoznačné odmítnutí protižidovských nálad ze strany státní správy, otázkou zůstává, do jaké míry v myslích jejích vykonavatelů, četníků, soudních lékařů a úředníků, byly takové postoje živé, jak aktuální byla vzpomínka na hilsneriádu v kraji kolem Polné. I když materiál rozkrývající myšlenkový svět současníků případu Marie Pytlíkové je sporý, pozdější doba nám zachovala cenné svědectví. Je to dodatek práce Děje židovské obce v Polné, který svým vznikem je od událostí případu Pytlíkové vzdálen třicet let. Jeho cena je v zachycení toho, jak byly sledované události vnímány současníky a současně zprostředkovány pozdější tradicí. Studované prameny (především tisk) také potvrdily, že v povědomí veřejnosti existovala jistá schémata, odvozená především z doby hilsneriády, která znovu, za působení určitého iniciačního podnětu, byla naplňována.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Muzeum Polná; PO FS 38 939, Děje židovské obce v Polné.

SOBA Praha; KS Kutná Hora, Vr 1922, Vr 1084/22 (Čeněk Brázda), Z 67/22 (Václav Eigl), k. 770.

SOBA Praha; SZ Kutná Hora, St 3382/22, k. 62, Deník v trestní věci 1. Václav Eigl, 2. Josef Zatřepálek, 3. Anna Eiglová, 4. Josef Zatřepálek, 5. Brázda Čeněk.

SOkA Havlíčkův Brod; OÚ Německý Brod, Presidiální spisy 1920-1940, období 1920-1925, spis. zn. VI-V-2/390, k. 2, korespondence ZSP s OÚ, četnické hlášení, korespondence OÚ s KS Kutná Hora, zpráva okresního úředního lékaře v Německém Brodě.

SOkA Jihlava; Městská správa Polná, Pamětní kniha města Polné (1914-1934).

SOkA Prostějov; Okresní soud Plumlov, Z 68/23, Hs 303/23.

NA Praha; MV-pres., 1919-1924, IV. P/199; 225-165-4.

NA Praha; PŘ 1921-1930, Z 489/1, k. 4236.

NA Praha; ZČV, č.j. 201/23, k. 329.

Tištěné prameny

HERBEN 1936: HERBEN, Jan. *Kniha vzpomínek*. Praha 1936.

HRABAL 1994 a: HRABAL, Bohumil. Taneční hodiny pro starší a pokročilé.

Kafkárna. Sebrané spisy Bohumila Hrabala sv. 5. Praha 1994, s. 7-56.

HRABAL 1994 b: HRABAL, Bohumil. Morytát o zavraždění Anežky Hrůzové. *Kafkárna. Sebrané spisy Bohumila Hrabala sv. 5*. Praha 1994, s. 366-375.

KASAL 1899: KASAL, Edvard. *Profesor T. G. Masaryk a revise Polenského procesu*. Polná 1899.

MASARYK 1900: MASARYK, Tomáš Garrigue. *Význam procesu polenského pro pověru rituální*. Berlín 1900.

PEROUTKA 1991: PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu II*. 1919. Praha 1991.

RYS 1939: RYS-ROZSÉVAČ, Jan. *Hilsneriáda a TGM; ke čtyřicátému výročí vražd polenských*. Praha 1939.

VRBA 1899: VRBA, Rudolf. *Vražda v Polné a židovská otázka v rakouském parlamentě*. Praha 1899.

Noviny (období červenec - září 1922)

Čech. Ročník 47/1922.

Den. Ročník XI/1922.

Hlas z Posázaví. Neodvislý týdeník věnovaný zájmům českého jihovýchodu. Ročník XIV/1922.

Jihlavské listy. Menšinový týdeník pro okresy: Jihlava, Štoky, Jindř. Hradec, Dačice, Mor. Budějovice, Mor. Krumlov, Znojmo, Mikulov a Valčice. Ročník XVII/1922.

Lidové noviny. Ročník 30/1922.

Mährischer Grenzboten. 75. Jahrgang/1922.

Mährisches Tagblatt. 43. Jahrgang/1922.

Rudé právo. Ročník III/1922.

Štít národa. Ročník 1/1922; 3/1922.

Venkov. Ústřední list Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Ročník XVII/1922.

Literatura

BROD 1997: BROD, Petr. *Židé v poválečném Československu. Židé v novodobých dějinách*. Uspořádal Václav Veber. Praha 1997, s. 147-162.

- ČERNÝ 1968 a: ČERNÝ, Bohumil: Bejlisův proces a Čechy. *Dějiny a současnost* X, 1968, č. 9, s. 42-43.
- ČERNÝ 1968 b: ČERNÝ, Bohumil: *Vražda v Polné*. Praha 1968.
- ČERNÝ 1990: ČERNÝ, Bohumil: *Justiční omyl (Hilsneriáda)*. Praha 1990.
- DONATH 1930: DONATH, Oskar. *Židé a židovství v české literatuře 19. století I-II*. Praha 1930.
- FIEDLER 1992: FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992.
- FIŠER 1996: FIŠER, Zdeněk. *Poslední pogrom*. Kroměříž 1996.
- GROSSER. HALPERIN 1983: GROSSER, Paul E. HALPERIN, Edwin G. *Anti-Semitism: Causes and Effects*. New York 1983.
- HAUMANN 1997: HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Olomouc 1997.
- HLADÍK 1995: HLADÍK, Bohuslav. Za Rudolfem Radoušem (1920-1994). *Vlastivědný sborník Vysočiny*. Oddíl věd společenských, sv. IX. Jihlava 1995, s. 305.
- JAROŠ 1989: JAROŠ, Zdeněk. *Polná - kulturně historický průvodce*. Jihlava 1989.
- JEWS I-II: *The Jews of Czechoslovakia. Historical studies and surveys*. Volume I. Philadelphia, New York 1968. Volume II. Philadelphia, New York 1971.
- KOVTUN 1994: KOVTUN, Jiří. *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Praha 1994.
- KREJČOVÁ 1992: KREJČOVÁ, Helena. Hilsneriáda. *Dějiny a současnost* 14, 1992, č. 3, s. 20-24.
- KREJČOVÁ 1997: KREJČOVÁ, Helena. Židovská komunita v moderní české společnosti. *Židé v novodobých dějinách*. Uspořádal Václav Veber. Praha 1997, s. 17-28.
- MIKULÁŠEK 2000: MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století*. Praha 2000.
- NA KŘÍŽOVATCE 1990: kol.: *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. Praha 1990.
- OBRAZ 1997: *Obraz druhého v historické perspektivě. Acta Universitatis Carolinae-Philosophica et historica* 1995. *Studia historica* 41. Praha 1997.
- PĚKNÝ 1993: PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 1993.
- PROCES 1953: *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Praha 1953.

- SCHNEIDER 1997: SCHNEIDER, Jiří. Židé a Češi, Izrael a Česká republika. *Nová Přítomnost* 10, 1997, s. 2-5.
- ŠOLLE 1968: ŠOLLE, Zdeněk. Malá česká dreyfusiáda. *Dějiny a současnost* X, 1968, č. 5, s. 20-23.
- VESELÁ-PRUDKOVÁ 2003: VESELÁ-PRUDKOVÁ, Lenka. *Židé a česká společnost v zrcadle literatury*. Praha 2003.

Seznam zkratek

č. - číslo

čet. stanice - četnická stanice

č.j. - číslo jednací

k.- krabice

KS KH - Krajský soud Kutná Hora

MV-pres. - prezidium Ministerstva vnitra

NA Praha - Národní archiv Praha

NB - Německý Brod (dnes Havlíčkův Brod)

NŠ - Německý Šicndorf (dnes součást obce Dobronín)

OÚ NB - Okresní úřad Německý Brod

PŘ - Policejní ředitelství

prez. ZSP - prezidium Zemské správy politické

s. - strana

sign. - signatura

SObA Praha - Státní oblastní archiv Praha

SOkA HB - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod

SOkA Jihlava - Státní okresní archiv Jihlava

SOkA Prostějov - Státní okresní archiv Prostějov

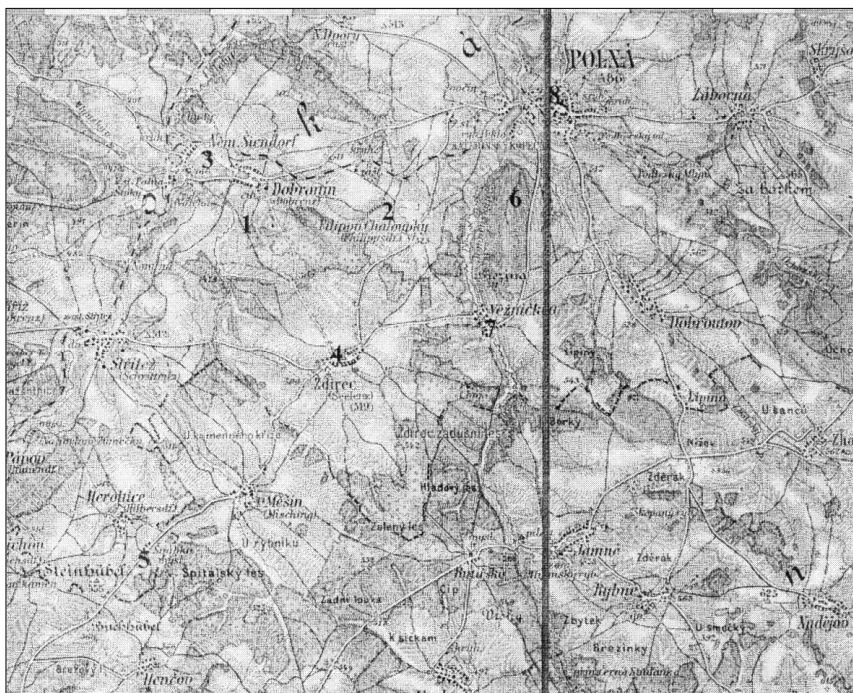
spis. zn. - spisová značka

SZ KH - Státní zastupitelství Kutná Hora

ZČV - Zemské četnické velitelství

Příloha č. 1 - Polná a okolí.

Jihlavsko. 1 : 75 000. (výřez z mapy)

- 1 Místo nálezu mrtvoly Marie Pytlíkové.
- 2 Filipovské Chaloupky. Bydliště Marie Pytlíkové.
- 3 Dobronín, Německý Šicndorf a železniční stanice Polná-Štoky.
- 4 Ždírec. Místo, kde je Marie Pytlíková pohřbena.
- 5 Hostinec Na Švábce u Heroltic, kde měla být údajně provedena rituální vražda Marie Pytlíkové.
- 6 Les Březina, kde bylo nalezeno tělo zavražděné Anežky Hrůzové.
- 7 Věžnička. Vesnice, odkud pocházela Anežka Hrůzová.
- 8 Polná.

Příloha č. 4 - Pomník Marie Pytlíkové na hřbitově ve Ždírci.
Současný stav (2006). Foto Jaroslav David.

Příloha č. 5 - Anonymní dopis z roku 1923

Anonymní dopis, který obdržel švagr Marie Pytlíkové Alois Schlesinger, byl poté zaslán Kanceláři Prezidenta republiky, a ta jej 16. 7. 1923 postoupila Ministerstvu vnitra.

NA Praha; MV - pres., 1914-1924, IV. P/199, 225-165-4.

„V Praze, dne 11. 7. 1923

Velectěný pane!

Sděluje se Vám, že soukromým pátráním bylo nezvratně zjištěno, že Marie Pytlíková byla zavražděna židovskými košeráky z rozkazu Aliance Israelité, jež vyžádala si od Masaryka svolení po úspěchu prvních třech vražd v okolí Polné... Jenom příslovečné dobytčí povaze českého lidu, jež by si snad nechala od židů udělat nevím co, může se děkovati, že židé konají přípravy ku dalším dvěma zabíječkám, k nimž Masaryk ve Francii dal povolení a které z rozkazu Aliance Israélité budou opět na půdě republiky. S tímto zvířecím ksindlem bude možno zatočiti jen tehdy, když okamžitě budou lidé, kteří mají panenské dcery neodbytně a veřejně žádati, aby vyšetřování bylo v příp. Pytlíkové provedeno.“

Pisatel dále vyzývá Schlesingra, aby se spolu se svými příbuznými začal více zajímat o průběh vyšetřování.

Pod dopisem byly podepsáni:

*„Slovan. strana protižid.
Štít národa
Der Hammer v Lipsku*

*Exekuční komitét taj. strany
protižidovské
Výk. výbor lid. strany“*

Příloha č. 6 - Báseň „In Memoriam Marie Pytlíkové“

Báseň „In Memoriam Marie Pytlíkové“ z pera Karla Kasandry, zodpovědného redaktora Štítu národa, je typickým dokladem příležitostné poezie nepříliš valné úrovně.

In Memoriam Marie Pytlíkové. Štít národa 15. 10. 1922, s. 1.

„In Memoriam Marie Pytlíkové“

*Ty's netušila světice,
když spěla's k matce s touhy snem,
že krvelačná lítice
tě přičte k dvěma obětem.
Že křivorohá harpyje
tě zmučí, k smrti ubije -
zahnutým zobcem hnusný pták
že zhasne nevinný tvůj zrak.*

*Nám symbolem jsi obětí,
jichž nevolá o pomstu krev.
Ty vraždy v každém století
děsivě stejný mají zjev.
Však něčím přec rok od roku
mění se v záři pokroku.
Proč beztrestně běs - harpyje
krev obětí svých vypije?*

*Ty's netušila, nikdy víc
že nevkočíš pod rodný krov,
že nezlíbáš svých drahých líc.
Ó, pro tu bolest není slov!
Kdo tušit moh', že zkázy běs
Tvé tělo skryje v rodný les,
že křivorohá harpyje
krev z tvého těla vypije?*

*Bud' jista - běsná harpyje,
že odplaty tvé svitne den,
že lid tvé hnízdo odkryje -
pak tvůj rod padne smrti
v plen.
Jak po tmách nočních vzchází
den
vítězným světlem opojen,
tak pravdy svatý - zářný pel
tě navždy smete do pekel!*

Karel Kasandra“

NÁBOŽENSKÉ POMĚRY A REKATOLIZACE NA PANSTVÍ LEDEČSKÉM¹

Tomáš Zdechovský

O samotném provádění rekatolizace, ve smyslu přesvědčování obyvatelstva ke změně svého náboženského vyznání z protestantského na katolické, můžeme na Leděčsku hovořit až po roce 1625. Do této doby se obyvatelstvo Ledče a okolí i zdejší šlechta hlásili k přijímání podobojí a později k luteránství. Jak je zřejmé i z dochovaných listin, knih a spisů, žádná protireformační a náboženská opatření prováděná v průběhu 16. století se zdejšího regionu nikterak nedotkla.

Na začátku je třeba uvést, že zkoumanou oblastí ledečského panství je myšleno přibližně území uvedené v Berní rule v letech 1653/54. Tehdejší rozloha ledečského panství zahrnovala město Leděč nad Sázavou a jeho okolí přibližně do vzdálenosti dvaceti kilometrů od města. Administrativně panství spadalo do Čáslavského kraje a samotné město Leděč bylo v té době nejvýznamnějším střediskem kulturně–nábožensko–politického dění ve středním Posázaví.

Pro pochopení rekatolizace na ledečském panství považuji za klíčové seznámit se s vývojem událostí a změn v oblasti náboženského života od dob husitských. Na Leděčsku se konalo v roce 1420 husitské shromáždění, které neúspěšně přijelo potlačit Zikmundovo vojsko. Po skončení husitských válek se pak obyvatelstvo města Leděč a okolí i zdejší majitelé panství hlásili k přijímání podobojí (utrakvismu).

Velmi pozoruhodným materiálem z hlediska představy o duchu doby a tehdejších náboženských poměrech je *náboženská instrukce Ladislava staršího z Lobkovic a na Ledči* z roku 1599, které věnuji v práci zvláštní podkapitolu v rámci kapitoly věnující se situaci na ledečském panství v době předbělohorské.

Se samotnou rekatolizací je pak úzce spojeno jméno Jana Rudolfa Trčky z Lípy, který vlastnil ledečské panství od roku 1616. Během

¹ Příspěvek vychází z diplomové práce „Průběh rekatolizace v havlíčkobrodském regionu se zvláštním přihlédnutím k panství ledečskému“, která byla obhájena na Teologické fakultě JU v Českých Budějovicích v červnu 2004.

doby, kdy byl majitelem zdejšího panství, začíná probíhat na Leděcku pozvolná rekatolizace. Ta dále pokračuje bez jakýchkoliv větších problémů i po konfiskaci Trčkova majetku a následném převzetí panství Adriánem z Enkefurtu. O jejím rámcovém dokončení můžeme hovořit v polovině 17. století, kdy se podle *Soupisu poddaných podle víry z roku 1651* obyvatelstvo téměř stoprocentně hlásí ke katolické víře.

Ledečské panství v době předbělohorské

Z hlediska náboženského vývoje doby předbělohorské a pobělohorské je velmi důležité zjištění, že město Ledec nad Sázavou se již v předvečer a na počátku husitských válek hlásilo k přijímání podobojí. V roce 1415 majitelé zdejšího panství, bratraci Mikuláš starší (Pešíkův)² a Mikuláš mladší (Václavův),³ vladykové (rytíři) z Ledče, připojili své pečete pod stížný list české šlechty proti upálení Jana Husa.⁴

Autor A. N. Vlasák a konstatuje, že se jak oni, tak obyvatelstvo Ledče a okolí hlásilo k husitství, o čemž by svědčila i zmínka v *Kronice husitské* Vavřince z Březové.⁵

V této kronice je Ledec a okolí zmiňována v souvislosti s husitským shromážděním v roce 1420 na hoře Melechov,⁶ které se

² Pešíkův znamená Petrův.

³ Označení (přízviska) Pešíkův a Václavův je odvozeno od otců obou šlechticů. V případě Mikuláše (staršího) se otec jmenoval Petr. Ten měl dva bratry Václava (odvození - Mikuláš Václavův) a Divíše. Oba bratraci jsou připomínáni jako majitelé zdejšího panství na listinách AML L II/1, AML L I/1, 2.

⁴ srov. Vlasák A. N., *Ledec nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), 136. Též literatura nejspíše z tohoto článku vycházející:

srov. Doubek E., *Ledec nad Sázavou v dějinách*, In *Naše cesty*. K celostátnímu sjezdu evangelického studentstva v Ledči nad Sázavou, Ustředí čs. evangelických akademiků (ÚČSEA) 1947, s. 13-14.

srov. - *Stručné dějiny města*, In *Inventář Archivu města Ledec nad Sázavou* (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. I. – XII.

⁵ srov. Vavřinec z Březové, *Husitská kronika, Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha: Nakladatelství Svoboda 1979, s. 61, 62, 273, 274, 339, 367.

sešlo na popud ledečského kněze Petra.⁷ Naproti tomu podle J.F. Beckovského a V. Hájka z Libočan byl však farář Petr povolán (prosili ho), což je v rozporu s předchozím tvrzením.⁸ Otázka úlohy ledečského kněze Petra při vzniku shromáždění tak zůstává nezdopovězena.

Král Zikmund proti tomuto shromáždění vyslal z Kutné Hory vojsko, které ale bylo lidem odraženo. Při střetu byl těžce zraněn právě kněz Petr, jenž na následky zranění brzo zemřel. Zbytky shromážděného lidu pak odvedl zahrádecký rychtář Vávra až do Tábora. O místě tehdejšího střetu dodnes vypovídá název obce Bojiště.⁹

O celé události najdeme zmínku v *Pamětní knize děkanství ledečského*¹⁰, která se objevuje s drobnými úpravami i v práci A.N. Vlasáka. Obě pravděpodobně vychází z dřívějších informací obsažených v *Husitské kronice* Vavřince z Březové, v *Kronice univerzity pražské*, v *Kronice české* Václava Hájka z Libočan a *Poselkyni* J. F. Beckovského.¹¹

⁶ Hora Melechov (709 m n. m.) bývá též označována jako Nelechov. Václav Hájek z Libočan ji ve své *Kronice české* označuje jménem Oreb, podle kterého se shromáždění husité začali nazývat Orebští, což zde předkládám s ohledem na Hájkovu věrohodnost jako zajímavost, která se neobjevuje v žádné jiné zmnince o události.

⁷ srov. - , *Stručné dějiny města*, In *Inventář Archivu města Ledec nad Sázavou (AML)*, Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. I. – XII.

též. srov. Doubek E., *Ledeč nad Sázavou v dějinách*, In *Naše cesty*. K celostátnímu sjezdu evangelického studentstva v Ledči nad Sázavou, Ustředí čs. evangelických akademiků (ÚČSEA) 1947, s. 13-14.

⁸ Rous P., *Bitva u Melechova roce 1420, Havlíčkobrodsko* č. 10 (vlastivědný sborník) – Havlíčkův Brod: Okres. vlas. Muzeum a SOkA v Havlíčkově Brodě, 1994, s. 7.

⁹ Problematice lokalizace místa střetu se věnuje ve svém příspěvku P. Rous (viz předchozí poznámka č. 7), s. 9.

¹⁰ srov. *Pamětní kniha děkanství ledečského* (*Pamětní kniha děkanství města Ledec nad Sázavou*), Archiv Římskokatolického farního úřadu v Ledči nad Sázavou.

¹¹ srov. Rous P., *Bitva u Melechova roce 1420, Havlíčkobrodsko* č. 10 (vlastivědný sborník) – Havlíčkův Brod: Okres. vlas. Muzeum a SOkA v Havlíčkově Brodě, 1994, s. 5.

V prosinci roku 1421 táhlo Zikmundovo vojsko přes Humpolec a Ledec ke Kutné Hoře proti vojsku Jana Žižky.¹² V Ledči a okolí se toto tažení vepsalo do dějin svou neskutečnou krutostí.¹³

O dalším náboženském směřování Leděčska nemáme mnoho zpráv. Nicméně lze se na základě mnoha indicií domnívat, že je platné tvrzení E. Doubka o tom, že se od husitských válek město a okolí hlásilo k přijímání podobojí (sub utraque).¹⁴ O samotných majitelích ledečského panství A. N. Vlasák tvrdí, že byli známí svou tolerancí v oblasti náboženského smýšlení.¹⁵

K významným datům týkajícím se náboženské historie Ledče, patří rok 1509, kdy Burián Leděčský z Říčan položil v sobotu před Svatou Trojicí základ k postavení lodi děkanského kostela sv. Petra a Pavla. Ten patří svou klenbou z pálené hrnčířské hlíny mezi evropské unikáty. Loď kostela dokončil až o třicet let později (asi kolem roku 1554) zeť Zdeňka Meziříčského z Lomnice,¹⁶ majitele ledečského panství.

V roce 1578 byl ledečský děkan zmíněn mezi novoutrakvistickými faráři, kteří byli do svého úřadu jmenováni městskou radou, která odmítala jakoukoliv jejich příslušnost ke konzistoři.¹⁷ Město Ledec je

¹² srov. Vlasák A. N., *Ledec nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), 136.

¹³ srov. Vlasák A. N., *Ledec nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), 136.

Též. srov. Novotná E., *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*, <http://www.historia.cz/index.php?text=ledec>, 21. června 2001.

¹⁴ srov. Doubek E., *Z historie města Ledec nad Sázavou*, Jihlava: Nákladem MNV Ledec n. Sázavou 1957, s. 36.

¹⁵ srov. Vlasák A. N., *Ledec nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s.136-137.

¹⁶ srov. Vlasák A. N., *Ledec nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 137.

¹⁷ srov. Novotná E., *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*, <http://www.historia.cz/index.php?text=ledec>, 21. června 2001.

tak uváděno mezi městy úplně protestantskými bez menšin katolických a staroutravistických.¹⁸

V roce 1585 povolil ledečským měšťanů majitel zdejšího panství Jaroslav Trčka z Lípy na jižním okraji města stavbu kostela Nejsvětější Trojice, kam byl postupem času přesunut i hřbitov. Hlavními důvody jeho výstavby a přesunu hřbitova od děkanského kostela sv. Petra a Pavla, byly nejspíše stále opakující se morové epidemie, které město postihly v 15. a 16. století.¹⁹ Kostel byl vystavěn na náklady několika měšťanů.²⁰ V práci E Doubka se dozvídáme, že ve štítě tohoto kostela byl kalich.²¹

A. Sedláček uvádí, ve svém *místopisném slovníku historickém*, že jde o znovupostavení kostela, který je již v roce 1553 označován jako kostel hořejší.²² Tato zmínka se nenachází v žádném jiném pramenu či literatuře.

V roce 1598 se zmiňuje Magdaléna Lobkovicová ze Salmu a na Ledči ve své závěti o náboženských otázkách. Jasně zde dává najevo, že se svým manželem patřili k protestantskému vyznání přijímajícímu podobojí způsob. Velmi pozoruhodný postoj má ke kalvínské konfesi. Pokud by někdo z jejich dětí přijal kalvínskou či jinou víru, má být pro své rozhodnutí z práva na majetek vyděděn.

„Co se týče náboženství, aby synové i dcery její při náboženství vedle nařízení samého Krista Pána pod obojí způsobou Tělo a krev přijímajících, jakž jsou od ní i od otce vyučeni, setrvali. Jest-li žeby pak některý ze synů od poznané víry odstoupil, a v které odchován jest se svěsti dal, buď kalvínskou, neb nějakou jinou víru přijal, a tak

¹⁸ srov. Doubek E., *Z historie města Leděč nad Sázavou*, Jihlava: Nákladem MNV Leděč n. Sázavou 1957, s. 36.

¹⁹ srov. Hraše J. K., Pana Ladislava staršího z Lobkovic a na Ledči nad Sázavou instrukcí svým poddaným z r. 1599, In *Památky archeologické* 16 (1898), s. 153-154.

²⁰ srov. Vlasák A. N., *Ledeč nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 137.

²¹ srov. Doubek E., *Z historie města Leděč nad Sázavou*, Jihlava: Nákladem MNV Leděč n. Sázavou 1957, s. 36.

²² srov. Sedláček A.: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha: Bursík a Kohout (1908), s. 502.

nezůstal, jak sám Kristus Pán naříditi a ustanoviti ráčil, tedy nemá žádného dílu v tom statku jejím míti, než který by bratr stále v té víře zůstal, ten má druhému bratru vydávati každého roku tolik po 600 kop míšen, pakliby oba přestoupili, tedy má veškerý statek na obě dcery připadnout, které bratřím po 600 kopách m. vyplácti mají.“²³

Náboženská instrukce Ladislava staršího z Lobkovic a na Ledči

Mezi pozoruhodné dokumenty vypovídající o duchu tehdejší doby patří *instrukce svým poddaným* vydaná panem Ladislavem starším z Lobkovic a na Ledči nad Sázavou, týkající se náboženských otázek.²⁴ Tento dokument ze dne 2. září 1599 obsahuje osm článků pojednávajících o modlení v rodině, návštěvách kostela, o přijímání a kázání atd., o návštěvách hospod v čas bohoslužeb, o nestřídmosti, o „lehkých ženách“ a o lání a zlořečení.

Hned v úvodu k dokumentu, který vydal v *Památkách archeologických*, editor J. K. Hraše vyslovil domněnku, že pan Ladislav starší z Lobkovic patřil ke straně katolické a okázale nenáviděl protestanty. Což by bylo v rozporu se závětí jeho ženy Magdalény uvádějící výchovu v náboženství přijímající podobojí způsobem a i samotnými instrukcemi, kdy se ve článku tři uvádí: „*Těž ku požívání večeře Páně a přijímání svátosti těla a krve Pána Ježíše Krista k vyznání víry a absolucí častokrát...*“²⁵

Vzhledem k tomu, že se již z výše zmíněných materiálů lze domnívat, že Leděč a okolí patřilo k novoutrakvistům, později ovlivněným luteránstvím, považují takový výklad za neadekvátní historickým skutečností. V textu instrukce není žádná zmínka o katolictví, která by vzhledem k převažujícímu protestantství na Leděcku měla v případě platnosti Hrašeho tvrzení zaznít, ale jde výhradně o instrukce týkající se zbožného života.

²³ Vlasák A. N., *Ledeč nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 138.

²⁴ srov. Hraše J. K., *Pana Ladislava staršího z Lobkovic a na Ledči nad Sázavou instrukcí svým poddaným z r. 1599*, In *Památky archeologické* 16 (1898), s. 153-158.

²⁵ srov. Hraše J. K., *Pana Ladislava staršího z Lobkovic a na Ledči nad Sázavou instrukcí svým poddaným z r. 1599*, In *Památky archeologické* 16 (1898), s. 156.

Osobně zastávám názor, že je možné na základě výše napsaných skutečností jednoznačně říci, že Ladislav starší z Lobkovic nebyl katolíkem, ale protestantem. Nedomnívám se ale, že toto lze tvrdit na základě slovního spojení „*rozhršení svatě*“ uvedeného v instrukcích, jak ukazuje ve své práci E. Novotná.²⁶ Jedná se o problém spíše lingvistický, než-li faktický či věroučný.

Na druhou stranu je třeba ocenit v práci E. Novotné výsledky bádání upozorňující na možný původ mýlky ve vyznání pána Ladislava staršího z Lobkovic a na Ledči, spočívající v záměně dvou šlechticů stejného jména - Ladislav z Lobkovic²⁷.

Jistou pozoruhodností je v citované instrukci v *sedmém* článku zmínka o ženách „*lehkých, z chlípnosti, z smilstva, neb z cizoložství podezřelých*“. Jako poslední možnost jejich nápravy se uvádí, že je možné tyto ženy, pokud samy neopustí města a vesnice panství, dovoleno k příkladu ostatním trestat. To by případně dotvrzovalo možnost používání kostelního pranýře, o jehož existenci jsem psal do *Sborníku Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí*.²⁸

Situace pobělohorská a rekatolizace na ledečském panství

Z hlediska dění v oblasti náboženské je velmi významný rok 1616. Tehdy totiž podle A. N. Vlasáka připadlo město společně s celým ledečským statkem Magdaléně Trčkové, manželce Jana Rudolfa Trčky z Lípy, na Světlé nad Sázavou, Lipnici, Chotěboři, Smiřicích, Opočně, Veleši, Frimburce a Kopidlně.²⁹ V jiných pramenech a literatuře

²⁶ srov. Novotná E., *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*, <http://www.historia.cz/index.php?text=ledec>, 21. června 2001.

²⁷ srov. Novotná E., *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*, <http://www.historia.cz/index.php?text=ledec>, 21. června 2001.

²⁸ srov. Zdechovský T., *Zajímavé architektonické detaily ledeč. děkanského kostela*, In *Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí č.1*, Havlíčkův Brod: SOKA HB, OkVM HB, 2001, s. 35.

²⁹ srov. Vlasák A. N., *Ledeč nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 138.

najdeme zmínku o prodeji panství kvůli velké zadluženosti Lobkoviců.³⁰

Tak nebo tak, majitelem ledečského panství se stává Jan Rudolf Trčka z Lípy, který bývá v literatuře označován jako protestant (umírněný utrakvista), který v době stavovského povstání zůstal věrný císaři Ferdinandovi II.³¹ Přesto byl na základě nařčení o podpoře povstání v únoru roku 1621 na rozkaz Karla z Lichtenštejna ve svém domě v Německém Brodě zatčen a uvězněn.³² Díky vlivným stykům jeho manželky Marie Magdalény, rozené Lobkovicové, byl ale brzo propuštěn a na statcích ponechán, což je připisováno jeho rychlému přestupu na katolickou víru.

Podle skutků Jana Rudolfa Trčky můžeme usuzovat na to, že byl v otázce náboženského vyznání dosti tolerantní, protože až do roku 1625 nepodnikl žádné razantní kroky proti nekatolíkům. Dne 13. května 1624 byl dokonce napomenut přípisem knížete Karla z Lichtenštejna, aby na svém panství neponechával protestantské predikanty a hned je odtud vyhnal. Podobné upozornění dali Janu Rudolfovi Trčkově z Lípy také hejtmani Čáslavského kraje Václav Heralt Libštejnský z Kolovrat a na Janovičkách, Žišově a Zhoři a Ondřej Hornatecký z Dobrojovic na Zbraslavicích, Dobřeni a Ratboři přípisem daným dne 8. září 1624.³³

Přípisem královských místodržících daným dne 3. listopadu 1625 na Pražské hradě mu bylo znovu nařízeno, aby ihned vypudil všechny

³⁰ srov. - , *Stručné dějiny města*, In Inventář Archivu města Ledec nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. V.

srov. Novotná E., *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*, <http://www.historia.cz/index.php?text=ledec>, 21. června 2001.

³¹ srov. Vlasák A. N., *Ledeč nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 225.

srov. Doubek E., *Ledeč nad Sázavou v dějinách*, In Naše cesty. K celostátnímu sjezdu evangelického studentstva v Ledči nad Sázavou, Ustředí čs. evangelických akademiků (ÚČSEA) 1947, s. 13-14.

³² srov. - , *Stručné dějiny města*, In Inventář Archivu města Ledec nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. V.

³³ srov. Vlasák A. N., *Ledeč nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 225.

predikanty³⁴, kteří se na jeho panství zdržují. Trčka pak tento rozkaz dne 9. listopadu 1625 v Náchodě předal svým správcům panství, kterým nařídil, aby učinili tak, jak královští místodržící nařizují.³⁵

V důsledku těchto nařízení odchází z Ledčska mnoho nekatolických duchovních a fary zůstávají bez kněží. Duchovní správa osad Kožlí, Sačany, Bohdaneč, Chřenovice, Číhošť, Třebetín a Michalovice tak přechází na ledečského děkana.³⁶

Zatímco z okolních obcí byli nekatoličtí duchovní nuceni odcházet, v samotné Ledči nebyla rekatolizační nařízení příliš horlivě dodržována. O tom svědčí vzácně dochovaný dopis³⁷ z roku 1627 protestantského duchovního Tobíáše Fabera Teleckého, faráře v městyse Holice, ve kterém odpovídá na nabídku ledečských měšťanů být knězem v Ledči a okolí:³⁸

Zdraví a jiného našeho dobrého pane kmotře se všemi našimi domácími na Pánu Bohu Všemohoucím Vám vinšuji. Podle toho ku paměti vám připomínám (přivazuji), kterak na onen čas by vše u vás v městě Ledči, za nějakou příčinou, dostavši se domu Jiříka D., pana kmotra mého s panem ouředníkem a s vámi na místě a v ouřad a vaší obce se mnou mluveno bylo, byla-li by vůle má od času sv. Havla, již minulého mezi vámi za správce církevního zůstatí. Odpověď jest Vám přisedícím s panem ouředníkem ode mne dána. Že toho od téhož času, sv. Havla, učiniti nemohu, ale byla-li by vůle Boží, od času sv. Jiří teď příštího, že bych neodepřel, tolika aby jeho pána urozeného „milostpána“ pana arcibiskupa nebo u pana diciála hradu pražského o tom mluvil a na tom zůstáno byl. Že skrze psaním ne a od úřadu vašeho odesláno býti mělo. A až posavad očekáváje na Váš netoliko ne osadní, ale i jiný od Českého Brodu nářků držím a jim odpověď ještě

³⁴ nekatolické duchovní.

³⁵ srov. Vlasák A. N., *Ledeč nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 225.

srov. Doubek E., *Z historie města Leděč nad Sázavou*, Jihlava: Nákladem MNV Leděč n. Sázavou 1957, s. 37.

³⁶ Zatímco v některých obcích jako Číhošť a Chřenovice byly farní správy v 18. století obnoveny, obce Kožlí a Sačany se již nikdy vlastního duchovního správce nedočkaly.

³⁷ Originál dopisu SOKA

³⁸ Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě - AML 1627 1/302.

nedávám. Poněvadž čas přichází již, že jak říkám (sv. Jiří zahumny jest) a já sám o stáří mém na místě jistém nevím, Vás za to žádám, abych na sté míly s povozem, i s těmi, kteří m+ žádají, býti mohl a mě naschválním (zvláštním) poslu v známost uvedete, na toto ještě dosti činé přípovědi své ten tejden očekávati budu. Pakli byste nic z té věci býti, pakli by posel daremně pryč od nemoci, tím bych se ujistili mohl.

S tím milosti Boží s námi rač býti (datum) na ?? Holic. Leta 1627.

Váš vždycky volný - kněz Tobiáš Fáber – Holický farář v městis Holic, kmotr Váš

(Přepis archivního dokumentu z AML, uloženého v SOkA Havl. Brod)

Teprve v roce 1631 nastupuje do Ledče katolický kněz Jeremiáš Albín z Hrušovan (podepisovaný Jeremias Hieronimi), který měl provést rekatolizaci. Za jeho duchovní správy silnější rekatolizace nejspíše teprve začíná, což lze odvodit i ze žádosti hrnčířského cechu k Janu Rudolfovi Trčkovi, ve které si cechmistrů stěžují, že někteří mistři nesvěti dosud katolické svátky a navrhuji, aby každý mistr, který bude o těchto svátcích pracovat, byl pokutován 10 a tovaryš 5 gr. č.³⁹

Jeremiáš Albín z Hrušovan založil v roce 1634 matriku narozených a o rok později matriku zemřelých, které jsou uchovány v archivu v Zámrsku⁴⁰. Z tohoto roku také pochází kniha *Morální teologie* vydaná roku 1634 Tovaryšstvem Ježíšovým (Jezuity), která patří do inventáře vzácné knihovny Děkanského úřadu v Ledči nad Sázavou.

Dne 8. srpna 1633 potvrzuje majitel ledečského panství Jan Rudolf Trčka městu Ledec nad Sázavou dřívější privilegia a přidává k tomu další výsady, které jsou 9. listopadu 1635 potvrzeny císařem Ferdinandem II. za předpokladu rekatolizace obyvatel.⁴¹ Platnost

³⁹ srov. Doubek E., *Z historie města Ledec nad Sázavou*, Jihlava: Nákladem MNV Ledec n. Sázavou 1957, s. 38.

⁴⁰ Státní oblastní archiv v Zámrsku – *Matrika narozených (1634-1676)* č.inv. 2516.

Matrika oddaných a zemřelých (1635-1745) č.inv. 2527.

⁴¹ Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě - AML 1627, L I/23.

těchto privilegií je doslovně podmíněna příslušností ke katolické církvi:

K jimžto ponížené a poddané prosbě milostivě nakloněný jsouce a pohlídaje, ze jsou oni Ledečtí k víře svaté katolické římské přistoupili a chtějí, aby se tak prodloužilých a vyvstalých obtížnostech vojenských tím snázejí zase živiti a zrůst bráti mohli s dobrým rozmyslem, naším jistým vědomím, s radou věrných našich milých a mocí královskou v Čechách již jmenovaná privilegia⁴² obdarování, majestáty, svobody a výsady jich jsme schválili, obnovili a potvrditi ráčili...

Konečný osud Jana Rudolfa Trčky a jeho majetku je úzce spojen s jeho synem Adamem Erdmanem Trčkou z Lípy, který byl v Chebu dne 25. února 1634 společně se svým švagrem Vilémem Kinským a Albrechtem z Valdštejna zavražděn. Jan Rudolf Trčka byl kvůli podezření ze spiknutí proti císaři několikrát vyšetřován a po jeho smrti 29. září 1634 nebyla uznána jeho závěť.⁴³

Celý Trčkův majetek v hodnotě 4 miliony zlatých byl na základě rozhodnutí císaře Ferdinanda II. konfiskován a darován nebo prodán císařovi oddaným šlechticům a generálům.⁴⁴

Opatření prováděná za pánů z Enkefurtu a Thunu

Od roku 1636 se stal majitelem ledečského panství Adrián, svobodný pán z Enknfurtu⁴⁵ (Enkenvörtu)⁴⁶. Ten zdejší panství a statek Hamr v hodnotě 162 536 zlatých rýnských dostává dědičně na základě

⁴² srov. Novotná E., *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*, <http://www.historia.cz/index.php?text=ledec>, 21. června 2001.

⁴³ srov. - , *Stručné dějiny města*, In Inventář Archivu města Ledec nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. VI.

⁴⁴ srov. - , *Stručné dějiny města*, In Inventář Archivu města Ledec nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. VI.

⁴⁵ srov. Bílek T.: *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 (2.část)*, Praha: V kommissi u Fr. Řivnáče 1883, str. 696.

⁴⁶ též Enkefurthu či Enkefurtu – poslední označení se nejčastěji používá v novodobých historických pramenech a nejlépe asi odpovídá současnému českému názvosloví.

císařské rezoluce ze dne 5. června 1635 za věrné válečné služby rakouskému císaři Ferdinandovi II.⁴⁷

Nový majitel ledečského panství byl podle všech dochovaných písemností ve věci rekatolizace již přísnější nežli jeho předchůdce. To můžeme odvodit z toho, že podobně jako císař roku 1635 potvrdil dne 29. července 1636 městu Ledec všechna dřívější privilegia s platností pouze pro příslušníky katolické církve⁴⁸.

Po smrti císaře Ferdinanda II. nastoupivší císař Ferdinand III. potvrzuje dne 24. srpna 1637 ve Vídni purkmistrovi a konšelům města Ledec dříve udělená privilegia a to pouze pro příslušníky katolické církve⁴⁹.

Za Adriána z Enkefurtu bylo ledečské panství ve 30. a 40. letech několikrát postiženo drancováním švédských i císařských vojsk a došlo zde k velkým škodám na majetku.⁵⁰ V roce 1643 došlo po příchodu císařského vojska k obrovskému požáru, při němž byla zničena část města a kostel sv. Petra a Pavla.⁵¹ Nejsou dochovány žádné zmínky o tom, že by se tak stalo z důvodu rekatolizačních, tj., že by šlo o tzv. *dragonádu*. Pokud by tomu tak bylo, byla by tato skutečnost u tak významného města, jakým Ledec tehdy byla, určitě někde zaznamenána.

Lze tedy předpokládat, že na ledečském panství dochází k postupné rekatolizace, kdy lidé přecházejí ke katolické víře na základě absence nekatolických kněží a určitých výhod pro katolíky, které byly uváděny v privilegiích – právo mýtného, jarmarku, právo sladovnické a várečnické atd.

V soupisu poddaných podle víry ze 4. dubna 1651 se tak na celém ledečském panství všichni obyvatelé hlásí k víře katolické. Výjimku tvoří jen tři poddaní, kteří se přihlásili k luteránství.

⁴⁷ srov. Bílek T.V., *Dějiny konfiskací v Čechách pro roce 1618* (2.část), Praha: V kommissi u Fr. Řivnáče 1883, s. 696.

⁴⁸ Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě - AML L I/25.

⁴⁹ Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě - AML L I/27.

⁵⁰ Pamětní kniha děkanství ledečského (Pamětní kniha děkanství města Ledec nad Sázavou), Archiv Římskokatolického farního úřadu v Ledči nad Sázavou.

⁵¹ srov. - , *Stručné dějiny města*, In *Inventář Archivu města Ledec nad Sázavou* (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. VII.

Po Adriánovi přebírá ledečské panství jeho syn, pozdější hrabě, Jan Ferdinand z Enkefurtu. Ten prodal zdejší panství dne 18. ledna 1677 hraběti Michalovi Osvaldovi z Thunu, který si Ledec zvolil jako své sídlo.⁵²

Z dochovaných písemností víme, že 1. září 1688 hrabě Michal Osvald z Thunu potvrzuje purkmistru, radě a celé obci města Ledec, dříve daná privilegia a nadání, pokud jejich uživatelé patří ke katolické církvi a pokud zmíněná privilegia neodporují zemskému řádu.⁵³ Další privilegia pro katolíky jsou městu Ledec udělena 13. února 1700 a 24. března 1730.

Případ čarodějnictví

V souvislosti s rekatolizačním obdobím na Leděcku jsem pátral v archivních fondech také po nějakých záznamech o čarodějnických procesech. V archivu města Ledec nad Sázavou existuje soudní zápis ze 17. století, z něhož vyplývá, že Anna Kostecká byla obviněna z čarodějnictví a travičství.⁵⁴

V zápisu se uvádí, že se chtěla údajně zbavit svého manžela Jiřího, což bylo prozrazeno díky jeho příteli. O celé věci bylo provedeno podrobné šetření, ze kterého nevyplývá, že by měl případ jakoukoliv spojitost s rekatolizací či obecně katolickou církví.

Výsledky rekatolizace na panství ledečském

Hlavním pramenem pro zhodnocení výsledků rekatolizace nejen na ledečském panství je *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*, který měl za hlavní úkol zmapovat náboženskou situaci v zemích Koruny české.⁵⁵ Z něho jsou patrné nejen informace týkající se stavu příslušnosti k náboženství, ale i informace o sociokulturním stavu tehdejší společnosti. Souběžně s *Berní rulou z roku 1654* představuje

⁵² srov. Vlasák A. N., Ledec nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), s. 227.

⁵³ Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě - AML L I/29.

⁵⁴ Státní okresní archiv v Havlíčkově Brodě - AML F1 – Soudní právo.

⁵⁵ srov. kol. autorů, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651* (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999.

velmi dobrý přehled o lidech a jejich povoláních, postavení a majetku.⁵⁶

Na ledečském panství žilo v době soupisu poddaných podle víry 2777 obyvatel, z nichž u pouhých tří nacházíme značku „l“ jako luterán. Všichni tři jsou muži, z nichž dva bydleli v Ledči a jeden v nedaleké obci Kožlí. Ostatní obyvatelé se v soupisu přihlásili ke katolické víře.⁵⁷

Po zbytek 17. století nenacházíme žádné zprávy o tom, že by docházelo v Ledči a okolí kvůli víře k nějakým sporům, bouřím nebo soudním procesům. Ty pochází až z konce první poloviny 18. století, kdy dochází k oživení protestantských myšlenek a k šíření nekatolické literatury.⁵⁸

Během svého dlouholetého bádání jsem nenašel žádnou zmínku, která by naznačovala, že by obyvatelstvo z Ledče a okolí odcházelo kvůli své víře ze zdejšího panství. Ve dvacátých letech 17. století můžeme hovořit pouze o odchodu nekatolických kněží, o jejichž dalším osudu se ani v pramenech, ani v literatuře nenachází žádné další připomenutí.

Geograficko-sociologický pohled na Leděčsko s ohledem na průběh rekatolizace

K objektivnímu pochopení poměrně hladného průběhu rekatolizace je třeba dodat, že zde tu sehrálo velkou roli geografické umístění ledečského panství a sociologické složení tohoto regionu. Město Leděč nad Sázavou a jeho okolí rozhodně nepatřilo k bohatým regionům. Poměrně kopcovitý terén, který byl v této době ještě velmi zalesněn a nepřítliší úrodná půda, dávali velmi těžké podmínky pro přežití. V oblasti ledečského panství se také nenacházelo žádné velké naleziště nerostných surovin.

⁵⁶ srov. Beneš F., *Berní rula 10* (Kraj Čáslavský I), Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953.

⁵⁷ srov. kol. autorů, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651* (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 242-297.

⁵⁸ Hájek J., *Z historie evangelíků na Leděčsku*, In Naše cesty. K celostátnímu sjezdu evangelického studentstva v Ledči nad Sázavou, Ustředí čs. evangelických akademiků (ÚČSEA) 1947, s. 14-15.

Tomu také odpovídala nejčastější řemesla, která se na Leděcku vyskytovala. Ze soupisu poddaných podle víry a z Berní ruly se dozvídáme, že se obyvatelstvo ledečského panství zabývalo rozsáhlou řemeslnickou a zemědělskou výrobou, která sloužila především pro místní spotřebu.⁵⁹

Z toho se vymykala pouze cechovní výroba místních hrnčírů, která patřila v 16. a 17. století mezi vyhlášenou v širokém okolí a patřila i k hlavním zdrojům finančních prostředků pro město. V Ledči se vyráběly především okenní kružby, římsy, figurální ozdoby, ozdobné kachle aj.⁶⁰ Nejznámější prací ledečských hrnčírských mistrů je vytvoření křížové klenby z pálené hrnčírské hlíny v lodi ledečského chrámu sv. Petra a Pavla v první polovině 16. století, která je považována za evropský unikát.

Z dalších můžeme na Leděcku jmenovat cechy soukeníků, krejčí, tkalců, kovářů, ševců, pekařů, řezníků, zedníků, kloboučníků nebo mydlářů. Ve městě také velmi dobře fungoval zdejší pivovar.⁶¹

K situaci na ledečském panství je třeba také uvést, že již v 16. století existovala v Ledči partikulární škola při zdejším děkanském (vikariátním) kostele sv. Petra a Pavla. Podle dochovaných listin byla tato škola na velmi vysoké úrovni, na čemž měl hlavní podíl Jaroslav Trčka z Lípy, který si díky svému vlivu vymohl, aby učitelská místa byla obsazována pražskou universitou.⁶² Za jeho působení zde byli učitelé podřízeni rektorovi pražské Karlovy university. V soupisu poddaných se uvádí, že v roce 1651 byli v Ledči již 4 učitelé.⁶³

⁵⁹ srov. - , *Stručné dějiny města*, In Inventář Archivu města Leděč nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. IX.

⁶⁰ srov. - , *tamtéž*

⁶¹ srov. kol. autorů, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651* (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 242-297.

⁶² srov. - , *Stručné dějiny města*, In Inventář Archivu města Leděč nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. XI.

⁶³ srov. kol. autorů, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651* (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 242-297.

Výsledky rekatolizace v Kožlí

Pro názornou ukázkou výsledků rekatolizace na panství ledečském jsem si vybral podrobnou analýzu soupisu poddaných pro obec Kožlí, kde je vidět, do jakých podrobností byl celý soupis vytvořen.

V roce 1651, kdy byl prováděn soupis poddaných podle víry⁶⁴, je v Kožlí uváděno 108 obyvatel, kteří jsou všichni až na jednu výjimku vyznání katolického.⁶⁵ Touto jedinou výjimkou je Mathes N.,⁶⁶ kterému bylo asi dvacet šest let, bydlel na statku rodiny Petra Brambury a hlásil se k vyznání luterskému.⁶⁷

Z tohoto soupisu vyplývá, že v obci tehdy žilo 19 velkých rodin. Rodina Baudnikh,⁶⁸ Brambura,⁶⁹ Drahovzal,⁷⁰ Smeykal,⁷¹ Czermakh,⁷² Mareš,⁷³ Padaurekh,⁷⁴ Dorasska,⁷⁵ Fogelfanger,⁷⁶

⁶⁴ Pozn. autora: Při bádání v tomto soupisu, určování obyvatel a jejich příjmení bylo použito srovnávací metody s Berní rulou z let 1653-1654, která byla zpracována Dr.F. Benešem a vydána SPN v roce 1953. Tato rula byla napsána česky.

⁶⁵ srov. kol. autorů, Soupis poddaných podle víry z roku 1651 (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 246.

⁶⁶ Příjmení dotyčného bohužel neznáme. V Soupise poddaných podle víry je velmi obvyklé uvádění u osob, které nepatří do rodiny, písmeno N. Též věk 26 let může být zavádějící důvodu, že mnohdy byl při sepisování soupisu odhadován.

⁶⁷ srov. Zdechovský T., Poznámky k dějinám zaniklé farnosti Kožlí, Havlíčkobrodsko č. 16 (vlastivědný sborník) – Havlíčkův Brod: Okres. vlas. Muzeum a SOKA v Havlíčkově Brodě, 2001, s. 198-214.

⁶⁸ Boudníkova.

⁶⁹ Bramburova (později nejspíše Bramborova) srov. Beneš F, Berní Rula 10, (Čáslavsko I), str. 191.

⁷⁰ Drahovzalova (později nejspíše Drahozalova) srov. Beneš F, Berní Rula 10, (Čáslavsko I), str. 191.

⁷¹ Smejkalova.

⁷² Čermákova.

⁷³ Marešova.

⁷⁴ Paďourkova.

⁷⁵ Dorážkova

⁷⁶ zde se jedná s největší pravděpodobností o německý překlad jména Ptáčník (Pačník), srov. jméno Jacob Fogelfanger obsaženo v Soupisu

Krczmarz,⁷⁷ Zeman,⁷⁸ Picha,⁷⁹ Malimanekh,⁸⁰ Zabieliczky,⁸¹ Kolomaznikh,⁸² Nawratil,⁸³ Cziapek,⁸⁴ Placziekh,⁸⁵ a Hurt.⁸⁶

Pro ledečské panství, kam patřilo i Kožlí, je tento soupis napsán německy a tak byla při zápisu většina jmen značně zkomolena⁸⁷. V soupisu je i napsáno, že tehdejší rychtářem byl Vít Boudník. Rod Boudníků měl v obci největší grunt⁸⁸. Zajímavým poznatkem je to, že některá příjmení tehdejších obyvatel Kožlí jsou zde dodnes a většinu dalších nacházíme v okolních obcích.

V soupisu se také uvádí, že kostelu patřil na tehdejší dobu nemalý majetek.⁸⁹ Text o počtu krav, pozemků a peněz je psán německy:

Kühe befinden sich 60 hier vom jährlichen Zuenss von jeden zu 11 kr. 4 d., gerechnet bringt 11 fl. 40 kr. Aus den Acren und Wiessen jährlich 2fl. 5 kr. 3 d. Ahn Schulden verblebet 58 fl.24 kr. 3d. Mehr des Dorf Koschli verblebet schuldig, so ihnen vorgestreckt worden, 18

poddaných podle víry 1651 a jméno Jakub Ptáčník (Pačník) uvedeno v Berní rule z roku 1654.

⁷⁷ Krčmářova

⁷⁸ Zemanova

⁷⁹ Pechova, srov. jméno Waczlaw Picha obsaženo v Soupisu poddaných podle víry 1651 a Václav Pech Berní rula 1654. Nikdo se jménem Pícha v obci Kožlí uveden není.

⁸⁰ Malymánkova (Malimánkova)

⁸¹ Zábělických - v přiznávací tabelle z r. 1713 pro panství ledečské je uvedeno Záběhlicský, srov. Beneš F, Berní rula 10 (Kraj Čáslavský I), str.190-192

⁸² Kolomazníková

⁸³ Navrátilova

⁸⁴ Čapkova

⁸⁵ Pačkova (Plačkova),

srov. Beneš F.: Berní rula 10 (Kraj Čáslavský I), str. 190-192.

⁸⁶ Hurtova

⁸⁷ Bylo to nejspíše z důvodu, že písař byl německého původu a zapisoval je tak, jak je slyšel. Srov. kol. autorů, Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 4

⁸⁸ srov. Beneš F., Berní rula 10 (Kraj Čáslavský I), str. 190-192.

⁸⁹ kol. autorů, Soupis poddaných podle víry z roku 1651 (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 273.

fl. Mathasu Smeykal zu Kozli absonderlich 14 fl. Bahres Geld sich befindet 6 fl.

*Summa 110 fl. 10 kr.*⁹⁰

Celkový obnos v penězích ukazuje na to, že zdejší kostel byl jeden z nejbohatších v širokém okolí.⁹¹

V soupisu je dále zmínka o administraci zdejší farnosti ledečským děkanem⁹²:

*In diesen Dorf wirdt kein Pfarherr gehalten, wessen dan der Ledetscher Dechant aldort administirt, demselben wirdt jährlich bezalt 5 fl. 50 kr., des übrige zu den kirchen Gebäu angewendet wirdt.*⁹³

Resumé

Z hlediska dlouhodobého vývoje náboženské situace v oblasti města Ledec nad Sázavou a okolí by se dalo předpokládat, že postup rekatolizace bude v tomto regionu velice pomalý a nesnadný. Tomu by nasvědčovala i skutečnost, že zdejší oblast byla poměrně kopcovitá a lesnatá, což by dávalo za pravdu úvahám o pomalém a nesnadném postupu rekatolizace. Proto lze zcela jistě označit za překvapující historický fakt, že opak této premisy, je nakonec pravdou.

Podle dochovaných zmínek se již na začátku 15. století zdejší obyvatelstvo přihlásilo k přijímání podobojí. Od poloviny 16. století se postupně odklání od katolicismu k protestantství. Koncem 16. století, začátkem 17. století lze Ledec a okolí jednoznačně zařadit mezi protestantské oblasti, jež jsou majetkem převažující protestantské šlechty.

⁹⁰ Překlad (kontextuální): Ke kostelu patří 60 krav, z nichž z každého kusu se ročně odvede 11 kr. 4 d., což dohromady vynáší 11 fl. 40 kr. Z luk a polí je ročně 2 fl. 5 kr. 3 d. Staré dluhy obce Kožlí činí 58 fl. 24 kr. 3 d., která byl založená 18 fl. Matyáš Smejkal z Kožlí je dlužen navíc 14 fl. Peněz za pohřební obřady 6 fl. Suma dohromady činí 110 fl. (zlatých) 10 kr.

⁹¹ srov. kol. autorů, Soupis poddaných podle víry z roku 1651 (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 273.

⁹² kol. autorů, Soupis poddaných podle víry z roku 1651 (edice), Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999, str. 273.

⁹³ srov. Beneš F., Berní rula 10 (Kraj Čáslavský I), Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953, str. 191.

Po bitvě na Bílé hoře měl největší problémy se svou protestantskou vírou tehdejší majitel ledečského panství Jan Rudolf Trčka z Lípy, jenž začátkem 20. let 17. století přešel k víře katolické. U svých poddaných pak nadále toleroval protestantské vyznání. Až v roce 1625 dal průchod opatření, na jehož základě měli správci jeho panství vypovědět nekatolické duchovní. Že toto nařízení nebylo nikterak dodržováno, svědčí i fakt, že je protestantský kněz Tobiáš Fáber Telecký a jeho žena Ludmila se uvádějí v kupních smlouvách města Ledec nad Sázavou ještě v roce 1631.

Přes dlouhodobé působení protestantských duchovních i přes velkou nekatolickou tradici v této oblasti vše nasvědčuje tomu, že v Ledči a okolí probíhala rekatolizace plynule a bez jakýchkoliv větších problémů. Jedním z možných vysvětlení je absence nekatolických duchovních na tomto panství v přímé souvislosti s výhodami vyplývajících z privilegií a udělených práv pro příslušníky katolické církve.⁹⁴ Nicméně je třeba podotknout, že samotná příslušnost ke katolické církvi nevypovídá nic o vnitřním smýšlení tehdejšího obyvatelstva. Z první poloviny 18. století jsou známy na ledečském panství některé případy nekatolíků.

Je možné konstatovat, že se nedochovala jakákoliv historická zmínka o tom, že by se na Leděčsku poddaní výrazněji bránili či bouřili proti zavádění katolického vyznání, jak tomu bylo například v nedalekém okolí města Čáslavi. Ozbrojený odpor ve třicátých a čtyřicátých letech 17. století byl na Leděčsku zaznamenán pouze proti přítomnosti a počínání si švédských vojsk.⁹⁵ V případě ledečského panství není také dochována jakákoliv zpráva o pobělohorské emigraci v důsledku provádění rekatolizačních opatření.

Pro konečné hodnocení rekatolizace jsem použil *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. V něm se z celkového počtu 2777 osob

⁹⁴ Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, AML L I/25, 27, 29, 30, 33.

⁹⁵ Šlo o malou vojenskou šarvátku mezi švédskými vojáky a místním obyvatelstvem u obce Prosička. Srov. zápis pocházející z 19. století, In. *Pamětní kniha děkanství ledečského (Pamětní kniha děkanství města Ledec nad Sázavou)*, Archiv Římskokatolického farního úřadu v Ledči nad Sázavou.

nacházejících se na území ledečského panství hlásili pouze 3 k luteránství.⁹⁶

BIBLIOGRAFIE:

Primární prameny

- Archiv farního úřadu církve římskokatolické Číhošť (1686 – 1949), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Archiv farního úřadu církve římskokatolické v Ledči n/S (1498 – 1948), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Archiv města Havlíčkův Brod, Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, inv. č. 444 - 460
- Archiv města Ledec nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod
- Archiv města Světlá nad Sázavou, Státní okresní archiv Havlíčkův Brod
- Cacák F., Úvod k fondu farního úřadu církve římskokatolické v Ledči nad Sázavou (1498 – 1949), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod 1961
- Macek L., Stručné dějiny města, In: Inventář fondu Archiv města Ledec nad Sázavou (AML), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, s. I. – XII.
- Kronika obce Kožlí (p. Hálek)
- Pamětní kniha děkanství ledečského (Pamětní kniha děkanství města Ledec nad Sázavou), Archiv Římskokatolického farního úřadu v Ledči nad Sázavou
- Národní archiv v Praze – jednotlivé listiny

Sekundární prameny

- Archiv děkanského úřadu v Havlíčkově Brodě (1626 - 1956), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Archiv farního úřadu církve římskokatolické Hněvkovice (1782 - 1950), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Archiv farního úřadu církve Římskokatolické v Chřenovicích, Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Archiv farního úřadu církve římskokatolické Lipnice nad Sázavou (1720 - 1949), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Archiv farního úřadu církve římskokatolické Světlá nad Sázavou (1711 - 1941), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Archiv farního úřadu církve římskokatolické Zahrádka (1836 - 1953), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.

⁹⁶ V celkovém počtu poddaných není započtena vrchnost.

Archiv vikariátu Havlíčkův Brod, Ledec nad Sázavou a Lipnice, Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.

Annales nostrí, (I. díl), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Sbírka rukopisů Josefský katastr z r. 1787, Státní oblastní archiv Zámorsk, ve fondu Vs Ledec, inv. č. 449, č. kart. 290.

Libri fundationum (Fundační kniha) 1498 - 1916, In: Archiv farního úřadu církve Římskokatolické v Ledči n/S (1498 - 1948), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, inv. č. 2.

Matrika narozených (1634 - 1676), Státní oblastní archiv Zámorsk, inv. č. 2516.

Matrika oddaných a zemřelých (1635 - 1745), Státní oblastní archiv Zámorsk, inv. č. 2527.

„Matrix Tento Brodensis aneb Kniha mateřní“ farního kostela v Německém Brodě založená 1641, Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.

Pozemkové knihy, Státní oblastní archiv Zámorsk, ve fondu Vs Ledec, č. kart. 202.

Registrum kostelů, (záduší, desátky, jmění) z r. 1622 pro pět pozdějších vikariátů Německý Brod, Ledec n. S., Lipnice n. S., Polná, Dolní Kralovice Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Sbírka jednotlivin, nesign. Fondy velkostatků/panství).

Primární literatura

Beckovský J., *Poselkyně příběhů dávných časů (díl II.)*, Praha: Knihotiskárny B. Stýblo 1880.

Beneš Fr., *Berní rula 10 (Kraj Čáslavský I.)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1953.

Bílek T., *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 (2. část)*, Praha: V kommissi u Fr. Řivnáče 1883.

Doubek E., *Ledec nad Sázavou v dějinách*, In Naše cesty. K celostátnímu sjezdu evangelického studentstva v Ledči nad Sázavou, Ustředí čs. evangelických akademiků (ÚČSEA) 1947, s. 13-14.

Doubek E., *Z historie města Ledec n.S.*, Ledec n/S: MNV Ledec n/S. 1957, str. 37.

Hájek J., *Z historie evangeliků na Leděcku*, In Naše cesty. K celostátnímu sjezdu evangelického studentstva v Ledči nad Sázavou, Ustředí čs. evangelických akademiků (ÚČSEA) 1947, s. 14-15.

Hraše J.K., *Pana Ladislava staršího z Lobkovic a na Ledči nad Sázavou instrukcí svým poddaným z r. 1599*, In Památky archeologické 16 (1898), s. 153-154.

kol. autorů, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*, Čáslavsko 1, Praha: SÚA v Praze 1999.

- Novotná E., *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*, <http://www.historia.cz/index.php?text=ledec>, 21. června 2001.
- Rous P., *Bitva u Melechova roce 1420, Havlíčkobrodsko* č. 10 (vlastivědný sborník) – Havlíčkův Brod: Okres. vlas. Muzeum a SOKA v Havlíčkově Brodě, 1994, s. 3-23.
- Sedláček A.: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha: Bursík a Kohout (1908), s. 502.
- Vlasák A. N., *Ledeč nad Sázavou a jeho okolí v kraji Čáslavském*, Praha: Památky archeologické, roč. V, (1863), 136.
- Z Březové Vavřinec, *Husitská kronika, Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha: Nakladatelství Svoboda 1979, s. 61, 62, 273, 274, 339, 367.
- Zdechovský T., *Poznámky k dějinám zaniklé farnosti Kožlí, Havlíčkobrodsko* č. 16 (vlastivědný sborník) – Havlíčkův Brod: Okres. vlas. Muzeum a SOKA v Havlíčkově Brodě, 2001, s. 198-214.
- Zdechovský T., *Příspěvek k průběhu a výsledků pobělohorské rekatolizace v havlíčkobrodském regionu, Havlíčkobrodsko* č. 19 (vlastivědný sborník) – Havlíčkův Brod: Okres. vlas. Muzeum a SOKA v Havlíčkově Brodě, 2005, s. 37-55.
- Zdechovský T., *Zajímavé architektonické detaily ledeč. děkanského kostela*, In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně-historického povědomí č. 1, Havlíčkův Brod: SOKA HB, OkVM HB, 2001, s. 35.

Sekundární literatura

- Bačkovský R., *Bývalá česká šlechta předbělohorská i pobělohorská na svých sídlech v Čechách a na Moravě a ve svých znacích*, Praha 1948.
- Borovička J., *Stav děkanství Německého na začátku XVIII. století*, Zprávy Městského muzea v Německém Brodě VI., 61-67.
- Čapka F., *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: nakladatelství Libri 1999, s. 260-307.
- Čapka F., *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
- Dolenský J.: *Obrazové dějiny národu českého*. Praha: Nakladatel Josef Vilímek 1902.
- Dvorský F., *Historické zprávy o lidnatosti království Českého*, Památky archeologické X. (1878), s. 671-690.
- Fiedler F., *400 let města Ledec nad Sázavou*, Havlíčkův Brod 1962.
- Hanzal J., *Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam*, Sborník historický č. 37, 1990, s. 37-91.

- Haas A., *Soupis privilegií měst a městeček ve východočeském kraji od r. 1526*, (sv. 2), Sborník prací východočeských archivů, 1972.
- Klučina P.: *Tricetiletá válka. Obraz doby 1618 – 1648*. Praha, Litomyšl: Paseka 2000, s. 211-411.
- Kostecký A.: *Průvodce po Ledči a okolí*. Ledec n. Sáz: Okresní osvětový sbor v Ledči nad Sázavou 1929.
- Lenzenweger J., Stockmeier P., Amon K., I Zinneboller R., *Geschichte der Katholischen Kirche, Ein Grundkurz*. Leipzig: St.Benno-Verlag 1989, s. 373-392.
- Lorenz J., *Geschichte der Kirche*. Münster: Aschendorfsche Verlagsbuchhandlung 1953, s. 306-308.
- Opočenský H., *Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé Hoře*. Praha 1921.
- Palacký F., *Dějiny národu českého (díl III.)*. Praha: Nakladatelé Kvasnička a Hampl 1939, s. 431-432.
- Pekař J., *Z duchovních dějin českých*. Praha: Melantrich 1941, s. 114-119.
- Rezek A., *Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách I*. Praha 1887.
- Růžička J., *Emigranti z Německého Brodu za reformace pobělohorské*, Časopis společnosti Přátel starožitností českých v Praze XVI. (1908), s. 96-99.
- Tieftrunk K., *Příspěvek k dějinám exulantů českých*, Památky archeologické V., 1863, s. 26-33.
- Valchář J., *Droby historické a místopisné, Sačany - kostelní poklad 1672*, In: I. ročenka Muzejního spolku pro politický okres ledečský (1909-1911). Ledec n. S. 1911, tisk Fr. Riedl (Německý Brod), s. 19-20.
- Valchář J., *Inventář a důchody kostelů na panství Ledeckém I. 1676*, Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze XXVIII. 1920, s. 49-51.
- Valchář J., *Inventář děkanského chrámu sv. Petra a Pavla v Ledči nad Sázavou v 16. a 17.století*, Památky archeologické a místopisné XXII. (1908), s. 110-114.
- Valchář J., *Ledečsko*. Praha 1912.
- Valchář J., *Trhová Zahrádka a její privilegia*, Věstník Českoslovanských museí a spolků archeologických 3, 1899, str. 85 a násl.
- Valchář J., *Zaniklé osady na panství Ledeckém*, In: I. Ročenka muzejního spolku pro politický okres ledečský (1909 - 1911). Ledec n.S. 1911, tisk Fr. Riedl (Německý Brod) s. 3-8.
- Wolf M., *Popis městských archivů v Čechách*. Zvláštní otisk ze Zpráv českého zemského archivu., sv. XI. Praha 1947.

ZANIKLÁ CIHELNA A HYPOTETICKÁ SKLÁRNA U OBCE STŘÍBRNÉ HORY

Jaroslav Havlíček

Tento příspěvek se zabývá doklady, resp. indiciemi dvou novověkých nehornických výrobních aktivit v okolí Stříbrných Hor. Ve zdejší krajině, jak známo, probíhala ve vrcholném středověku a v raném novověku intenzivní těžba a zpracování stříbrné rudy.

Panská cihelna u Dolního dvora

Přestože Dolní Dvůr, u kterého se pojednává cihelna nacházela, spadá do katastrálního území obce Žižkovo Pole, je historie této lokality úzce spjata s obcí Stříbrné Hory, nacházející se v jejím bezprostředním sousedství.

Panská cihelna je zakreslena na mapě takzvaného prvního vojenského mapování z let 1764 - 1768¹. Tehdy byly zdejší pozemky v držení Ferdinanda Josefa knížete z Dietrichsteinu. Na této mapě jsou při tehdejší cestě z Dolního Dvora do Kečkova patrné dva výrobní objekty této cihelny.

Další informaci, z níž lze vyvozovat asi významné postavení cihelny u Dolního Dvora, se nachází v rukopise Františka Půži, nazvaném „Drobnosti z dějin panství polensko-přibyslavského“ a datovaném rokem 1921. Prozatím pouze jedna část tohoto rukopisu byla otištěna v Přibyslavském čtvrtletníku². Týkala se požáru, který 5. srpna 1767 poničil velkou část Přibyslavi. Po této nešťastné události majitel panství kníže Karel z Dietrichsteinu nabídl pohořelým, kteří se ještě v onom nešťastném roce rozhodli stavět, 110 tisíc hotových cihel za mírnější cenu. Musely být ale použity výhradně na stavbu komínů, kuchyní a pecí. Místo výroby těchto cihel není v zápise uvedeno. Na ostatní vyzdívání si stavějící byli povinni vypomoci kamenem, kterého je v okolí dostatek. Dále se ve zmíněné knížeci nabídce uvádělo: „Bude-li kdo chtíti klenouti své příbytky a komory, musí počkati

¹ www.oldmaps.geolab.cz

² Málek, O. 2005: „O velkém ohni v Přibyslavi“, Přibyslavský čtvrtletník, č. 1/ 2005, str. 6; originální rukopis je uložen v SOkA Havlíčkův Brod, Půža František, MUDr., Přibyslav (osobní písemná pozůstalost)

*později, až se mu cihly vypálí v panské cihelně u Dolního dvora.*³ Můžeme se tedy právem domnívat, že mnoho domů v postižené části Přibyslavi je vystavěno nebo opraveno právě z cihel dovezených od Dolního dvora. Možná by se o tom ještě v archivních pramenech dochovaly podrobnější záznamy.

O čtyři roky později při úředním číslování domů, je pod číslem popisným 47 příslušným k Žižkovu Poli uvedeno „*Panský dvůr, cihelna a okolní placy, kde se hlína kope*“.⁴ Z toho je zřejmé, jakým pracovním postupem byla v hliníku u cihelny získávána výchozí výrobní surovina.

Oba objekty cihelny, ve stejné poloze a uskupení jako na výše uvedené mapě z 18. století, jsou zakresleny ještě na mapě stabilního katastru z roku 1838 (Obr. 1, parc. č. 82 a 83).⁵ Zde jsou také symbolicky znázorněny hromady nakopané cihlářské hlíny, připravené k dalšímu zpracování (Obr. 1, parc. č. 2089).

O tom, kdy a z jakého důvodu došlo k zániku či ukončení výroby, nejsou k dispozici informace. Je možné, že se nacházejí v Zemském archivu v Brně ve fondu Panství Polná. Také není známo nic bližšího o výrobním sortimentu. Mohlo jít nejen o cihly, ale i o další cihelné stavební prvky, například dlaždice.

V rámci povrchového archeologického průzkumu okolí Dolního Dvora, kde je dochována řada stop po raně novověké těžbě a zpracování stříbrné rudy, se havlíčkobrodské Muzeum Vysočiny zaměřilo 21. 3. 2004 také na stanoviště zaniklé cihelny. Průzkumu parcely zaniklé cihelny a příslušejícího hliníku pomocí vpichové sondáže pedologickou tyčí se zúčastnil také autor tohoto příspěvku. Ve vyjmutých půdních profilech byla zachycena 0,5 - 0,7 m mocná vrstva písčité až jílovité hlíny, v níž se v hloubce 0,3 - 0,5 vyskytovaly ojediněle cihlové červené shluky až zrna cihloviny. Přechod do

³ Málek 2005, tamtéž; F. Půža, Drobnosti z dějin panství polensko-přibyslavského, 1921, nepublikovaný rukopis uložený v SOKA Havlíčkův Brod

⁴ Sixta, J.: Z historie Dolního Dvora, nedatovaný rukopis - záznam vyprávění kronikáře Jaroslava Špačka, uloženo u autora tohoto příspěvku

⁵ SOKA Havlíčkův Brod, Sběrka map a plánů, vodní katastrální mapy, obec Žižkovo Pole

intaktního podloží nebyl rozlišitelný a nebyla zachycena žádná stopa výraznější kulturní vrstvy.⁶

Ještě dnes můžeme pozorovat na okraji klínovitého výběžku louky směřujícího k blízkému Dolnímu Dvoru mohutný terénní zářez vzniklý nepochybně odtěžením velkého množství cihlářské hlíny. U paty zářezu se stále nachází splavený poměrně kvalitní jíl, jak prokázal zmíněný průzkum. S terénním zářezem sousedí nápadná plošina, na níž kdysi podle mapy stabilního katastru z roku 1838 stály zmíněné dva výrobní objekty (Obr. 1), zřejmě cihlářské pece. Vpichovou sondáží se však nepodařilo narazit na jejich předpokládané základy.

Existovala u Stříbrných Hor ve 2. polovině 17. století sklárna?

Existují nepřímé doklady, které naznačují provoz sklárny někde v okolí Stříbrných Hor. Nejdůležitějším z nich je do dnešních dnů dochovaný nápis na interiérové straně vstupních dveří v kostele sv. Kateřiny (Obr. 2). Německý nápis má následující znění:⁷

*Dieße thür sambt dem angehefften
newen geßchloßz hatt der Ehrbare Martin
Rab Glaßser zuffordertten Gott dan auch der
heiligen Katharina zů ehren und ßeiner
gedechtnüß machen laßsen Anno 1652.*

V překladu nápis sděluje:

Tyto dveře i s přidělaným (přibitým) novým zámkem nechal zhotovit v roce 1652 ctihodný (počestný) Martin Rab, sklář (sklenář), ku podpoře Boha (k Božímu prospěchu) a též na počest svaté Kateřiny a na svou paměť (ke své památce).⁸

⁶ Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, Archeologický deník, zápis o arch. akci č. 2004/7

⁷ Wirth, Z.: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu chotěbořském. Praha 1906, str. 99-100

⁸ Za překlad tohoto i níže citovaného druhého nápisu děkuji Mgr. Andree Zápotočné. V překladech jsou v oblých závorkách uvedeny možné významové varianty, v hranatých závorkách pak části nápisu buď doplněné podle významového kontextu, nebo zatím nepřeložitelné.

Stejného dobrodince, Martina Raba z Jáchymova, připomínal i druhý nápis umístěný snad na zábradlí kazatelny nebo na mřížích (údaje v překladech z německých originálů se rozcházejí), který se však do dnešních dnů nedochoval:

*Martin Rab aus Joachimsthal hat dieses Gütter der Hl. Katharina zu Ehren machen lassen zu einem Gedechnüss umb sein eigen Glett 1661 IH MAR Bitte. Jesum dein liebs Kind ... mich an meiner letzten Stunde o Jesu mein ..*⁹

Překlad tohoto nápisu je mnohem obtížnější vzhledem k jeho neúplnosti:

*Martin Rab z Jáchymova nechť zhotovit tuto mříž na počest (ke cti) sv. Kateřiny, na paměť a jako prosbu o doprovod [na svou poslední cestu] [v roce] 1661 [...]. Ježíši, tvé milé dítě, [opatruj (ochraňuj, provázěj)] mě v mé poslední hodince, o Ježíši můj ...*¹⁰

Ke dvěma uvedeným nápisům lze připojit ještě informaci nalézající se v nepublikované stati „Kostelík sv. Kateřiny na Stříbrných Horách“ od F. Půži. V dostupném opisu, který pořídil kronikář B. Dočekal ze Stříbrných Hor¹¹, se uvádí zaprvé, že jmění kostelíka sv. Kateřiny spravoval v letech 1686 - 1720 kostelník či zádušní hospodář „*sklenář Jan Rob na Stříbrných Horách*“ (je možné, že při přepisu z pramenného textu bylo příjmení Rab zkresleno) a zadruhé, že tento Jan Rob zemřel v r. 1721. A jen pro zajímavost, jak se ze stejného zdroje dozvídáme, Jan Rob zůstal záduší dlužen 12 zlatých a 51 krejcarů, které byly ukradeny kostelními lupiči.

Podle údajů publikovaných zejména v knize Františka Půži *Kronika přibyslavská*¹² se v písemných pramenech z uvedené doby nacházejí další náznaky vztahu Stříbrných Hor ke sklářství. Jsou spojeny s Františkem Maxmiliánem Kratzerem ze Šensperka, sklářským podnikatelem a majitelem novoměstského panství (od 14.8. 1660 až do

⁹ Sedláček, A.: *Kostel sv. Kateřiny na Bukové Hoře*, Method. Časopis věnovaný umění křesťanskému, roč. IV, 1878, str. 53.

¹⁰ Druhá část nápisu podle laskavého sdělení Mgr. Andrey Zápotočné představuje patrně začátek modlitby, která by mohla odkazovat na smuteční průvod.

¹¹ rukopis je uložen v pozůstalosti Bohumila Dočekala, Stříbrné Hory (soukromý archiv)

¹² Půža, F. 1914: *Kronika přibyslavská*. Přibyslav, str. 233-234

své smrti 8. 6. 1679). Kratzer toto panství zdědil značně zadlužený a hledal proto východisko v průmyslovém podnikání. Mezi jeho největší věřitele patřil kníže František Maxmilián z Dietrichsteinu, majitel polenského (polensko-přibyslavského) panství. V roce 1651 se F. M. Kratzer pokusil pronajmout stříbrnohorské stříbrné doly. Na tomto místě je nyní potřebné provést malou rekapitulaci Kratzerových aktivit ve sklářství.

Citovaný F. Půža zmiňuje Františka Maxmiliána Kratzera ze Šensperka jako majitele sklárny v Novém Městě na Moravě.¹³ Zde se však žádná huť nenacházela (mohlo se, ale jednat o huť Fryšavskou, která spadala správou pod Nové Město na Moravě). Pátráním v literatuře zabývající se novoměstským panstvím se podařilo zjistit, že František Maxmilián Kratzer ze Šensperka byl po jistou dobu majitelem celkem tří skelných hutí.¹⁴

Fryšavskou sklárnu, založenou před rokem 1560 a trvající do roku 1730, Kratzer koupil v roce 1654 a odhodlal se provozovat ji ve vlastní režii. Připomeňme, že nedaleko Fryšavské sklárny se tavila a zpracovávala železná ruda těžená v místních dolech. O 26 let později, po smrti Kratzera, převzal panství a fryšavskou huť kníže Ferdinand z Dietrichsteinu jako jeho největší věřitel a vlastnil ji pravděpodobně do roku 1699.

Dalším Kratzerovým sklářským podnikem byla huť na Křižánkách, zřízená v roce 1642 a existující do konce 17. století. Do vlastnictví Františka Maxmiliána Kratzera ze Šensperka se dostala při konečném majetkovém vyrovnání z předcházejícími majiteli v roce 1668. Po smrti Kratzera v roce 1679 vyplatil kníže Ferdinand Maxmilián z Dietrichsteinu Kateřinu Apolonii Lvovou z Rožmitálu a Blatné, vdovu po Kratzerovi z této hutě, a to je poslední písemná zmínka o sklárně na Křižánkách.

Ve druhé polovině 17. století byla další Kratzerovou sklárnou na novoměstském panství huť na Vříšti, založená před rokem 1559

¹³ Půža, F. : Kronika přibyslavská, str. 233.

¹⁴ Níže uvedené údaje pocházejí ze dvou publikací: Svoboda, J.F.: Novoměstský okres (Vlastivěda moravská, sv. 59). Brno 1948; Fiala, J. Sklářství na bývalém panství novoměstském. Nové Město na Moravě 1970, nestránkováno.

a existující do sklonku 17. století. V tomto století pracoval nedaleko ní i železný hamr.

Vraťme se do již zmíněného roku 1651. František Maxmilián Kratzer ze Šensperka si tehdy vyžádal k prozkoumání stříbrnou rudu z dolů u Stříbrných Hor, která tehdy byla uskladněna u Dolního Dvora. Zabýval se totiž myšlenkou, že by si zdejší doly najal, kdyby výsledek dopadl dobře.¹⁵ Není však známo, o jaký druh zkoušky se mělo jednat. Zda na obsah stříbra a dalších kovů, nebo k výrobě skla.

V roce 1656 poručil kníže Ferdinand z Dietrichsteinu, aby byla na několika místech ruda nalámána a poslána do Kutné Hory na zkoušku. Úředník mincovny Zikmund Hammerschmied ji zkoušel dne 12. srpna toho roku. Množství stříbra v centýři (asi 950 kg) rudy ze šesti vzorků kolísalo mezi 1 – 6 loty (1 lot se rovná 10 – 18 g). Olova se našlo v centu rudy okolo 30 liber (15,4 kg). Mimo to poručil kníže, aby bylo něco rudy zasláno tajně (zde vyvstává otázka, proč) do sklárny ve Žďáře (opět narážíme asi na omyl F. Půži, neboť ani ve Žďáře není v oné době provoz sklárny doložen), zda by se jí nemohlo využít k výrobě skla. Další zajímavá informace se vztahuje k roku 1657. Tehdy byla učiněna jakási smlouva knížete Ferdinanda z Dietrichsteinu s Františkem Kratzerem ze Šensperka, který nabízel za dodanou rudu skleněné tabule v ceně 150 zl.¹⁶

Je zajímavé, že dle úředních záznamů požádal v roce 1663 František Maxmilián Kratzer o povolení ke kutání na stříbro. Tohoto povolení také v roce 1665 dosáhl. Když ale náklady na marné pokusy dosáhly výše 3 000 zlatých, dalších pokusů zanechal. Výslovně se neuvádí, kde své pokusy o dolování konal, ale protože v okrese novoměstském se dolovala a zpracovávala pouze železná ruda a pověsti o dřívější těžbě stříbra nejsou nikde archivně doloženy a také po stránce geologického výzkumu je dolování v těchto částech Vysočiny nepravděpodobné¹⁷, je pravděpodobné, že se jednalo o stříbrnohorský revír.

Výše uvedené skutečnosti pocházejí pouze z dostupné literatury. Další, resp. podrobnější informace se nepochybně skrývají

¹⁵ Půža, F. : Kronika přibyslavská, str. 233-234

¹⁶ Půža, F. : Kronika přibyslavská, str. 234

¹⁷ Svoboda, J. F.: Novoměstský okres

v příslušných archívních fondech. Na některé otázky mohl odpovědět prvořadý historický pramen „Soupis poddaných podle víry“ z roku 1651. Bohužel v tomto soupisu schází záznamy z celého polenského panství. Dalším možným zdrojem informací jsou zatím v tomto směru nevyužité přibyslavské městské knihy. Snad by bylo možné také zkoumat odvody daní a poplatků, kam a za jakým účelem bylo dodáváno například vápno, dříví, nebo pivo, pálenka, a další položky spotřeby sklářské hutě. Příslušné písemnosti jsou uloženy v první řadě v Zemském archivu v Brně ve fondu „Velkostatek Polná – Přibyslav a Pohled“.

Pokud jde o záhadného skláře/sklenáře Martina Raba, který v době velké bídy po třicetileté válce investoval do zvelebení kostela sv. Kateřiny, archivní pátrání něm a jeho předcích by bylo možné přenést také do severozápadních Čech, do Jáchymova.

Z okolí Stříbrných Hor není zatím znám žádný hmotný náález dokládající výrobu nebo zpracování skla. Provoz hypotetické sklárny nakonec nemusel mnoho stop zanechat, protože mohl skončit z nejrůznějších důvodů velmi záhy, jak tomu ostatně často bývalo v mnoha případech sklářských hutí v 17. - 18. století. První písemně doložené sklárny byly v širším Havlíčkobrodsku zřizovány v první polovině 18. století.¹⁸ Sklárna u Stříbrných Hor (pokud existovala) by tak byla historicky nejstarší sklárnou na území okresu Havlíčkův Brod.

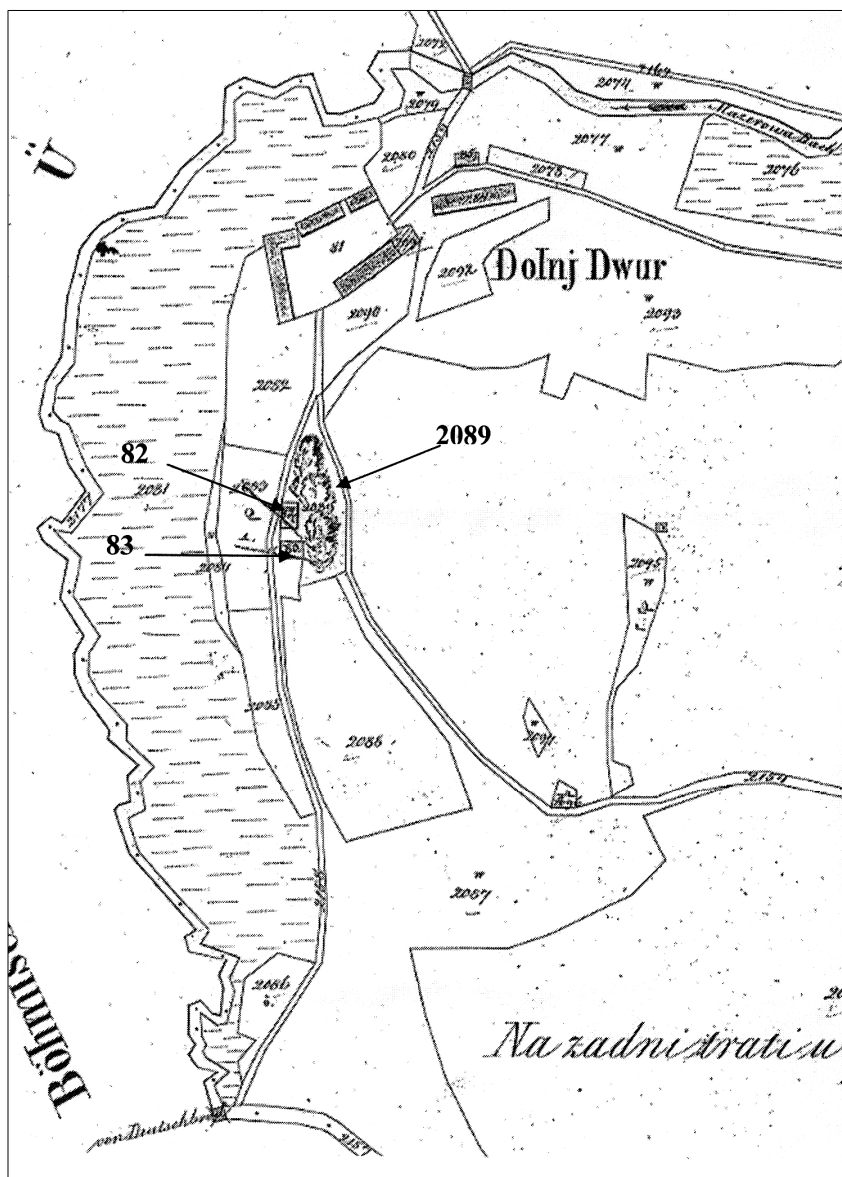
Na závěr je snad možné ještě obecně poukázat na to, že případná sklářská huť mohla v prostoru bývalých stříbrnorudných dolů využít některá dochovaná technická zařízení (stoupy), vodní díla (nádrže, náhony). Pokud jde o sklářské suroviny, mezi přísady do sklářského kmene patřily například olovený klejt (PbO), mohl to být i arzenik neboli utrejch (As_2O_3), kteréžto suroviny byly ve stříbrnorudném revíru dostupné. Křemen se u Stříbrných Hor vyskytuje jen v nevelkých žilách a bylo možno jej v malých otvůrkách dobývat. Doplnit zásoby křemene bylo také možné i jeho sběrem na polích a cestách, podobně jako tomu bylo například u sklárny Pohledská huť, která pracovala v letech 1827 - 1848 v nedalekých Roušťanech.¹⁹

¹⁸ Rous, P.: Soupis sklářských hutí a rafinerií na Havlíčkobrodsku, I. Havlíčkův Brod (Okresní muzeum) 1990

¹⁹ Rous, Soupis sklářských..., str. 38

Použitá literatura:

- Fiala J.: Sklářství na bývalém panství novoměstském. Nové Město na Moravě 1970, nestránkováno
- Málek, O.: O velkém ohni v Přibyslavi, Přibyslavský čtvrtletník č. 1/ 2005, str. 6
- Půža F.: Kronika přibyslavská. Přibyslav 1914
- Rous, P.: Soupis sklářských hutí a rafinerií na Havlíčkobrodsku, I. Havlíčkův Brod (Okresní muzeum) 1990
- Sedláček, A.: Kostel sv. Kateřiny na Bukové Hoře, Method. Časopis věnovaný umění křesťanskému, roč. IV, 1878
- Svoboda J. F.: Novoměstský okres (Vlastivěda Moravská, sv. 59). Brno 1948
- Wirth Z.: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese chotěbořském. Praha 1906

Obr. 1. Panská cihelna na výřezu z vodní mapy odvozené ze stabilního katastru, r. 1838

Obr. 2. Nápis na dveřích kostela sv. Kateřiny u Stříbrných Hor,
foto Jaroslav Havlíček

ZPRÁVY

HAVLÍČKOBRODSKÉ PODZEMÍ

Stanislav Šíl

Otázkou podzemních prostor v Havlíčkově Brodě se dosud nikdo komplexně nezabýval. To znamená, že zatím nebyl stanoven jejich celkový dnešní rozsah, nebyl proveden pokus o jejich datování ani o rekonstrukci vývoje a vysvětlení smyslu. I z tohoto důvodu v Havlíčkově Brodě přezívají ústní podání, podle nichž například z H. Brodu vede chodba na Lipnici, nebo že pod náměstím se nachází spleť chodeb o několika patrech a podobně.¹ Okolo roku 2000 jsem se o havlíčkobrodské podzemí začal zajímat aktivně a nyní mohu předložit část svých prvních poznatků. Na úvod budu citovat ze zprávy o inženýrsko-geologickém průzkumu podzemí historického jádra města, který byl prováděn kolem roku 1968²:

„Tato zpráva zhodnocuje inženýrsko-geologické poměry v oblasti náměstí Čsl. armády [dnes Havlíčkově náměstí, pozn. autora] se zaměřením na výskyt podzemních prostor a na stávající povrchovou zástavbu. V období před zahájením průzkumu byly znalosti o stavu a rozsahu podzemních prostor minimální, neexistovaly ani dostatečné měřičské podklady. Pracovníci MěNV nám poskytli stručný seznam podzemních prostor v části náměstí s výčtem nejpatrnějších poruch v podzemí i podzemních konstrukcí. Tento seznam a první orientační prohlídky se staly podklady pro zahájení průzkumných prací v terénu.

Prozkoumané podzemní prostory na území náměstí lze rozdělit do dvou skupin:

1. Suterénní prostory charakterizované jako rozměrné sklepy jednotlivých domů, které vznikaly současně s horní historickou stavbou a jsou také budovány obdobnými stavebními materiály. Původní konstrukce sklepů jsou vždy klenbovité a stejně jako nosné zdi mají větší tloušťku.

¹ Macek, L. - Rous, P. 1993: Havlíčkův Brod v pověstech a historii. Havlíčkův Brod, str. 13, 53, 110.

² Městský úřad Havlíčkův Brod, archiv stavebního úřadu, „Inženýrsko-geologický průzkum. Technická zpráva. Sanace podzemí historického jádra Havlíč. Brodu“ (Interprojekt, projektově inženýrská organizace, Brno), 29 s.

2. Podzemní prostory charakterizované jako chodby, v jejichž nadloží je vždy určitá vrstva skalní horniny – ruly a jsou relativně níže než první suterény. Tyto podzemní chodby vznikaly později, po výstavbě domů a prvních suterénů. Mají převážně charakter směrových chodbových prostorů, orientovaných ponejvíce směrem do náměstí, méně do dvorních traktů. S ohledem na výšku povrchu skalního podkladu byly všechny raženy ručně v rostlé hornině a původně nebyly vyztužovány. Teprve časem, když docházelo k některým poruchám, byly zajišťovány poměrně lehkou zděnou výztuží, stropy jsou zajišťovány klenbami, většinou cihelnými. Některé části chodeb, které se zavalily nebo byly zatopeny vodou, se nacházely v době průzkumu zazděny. Tyto zazdívky vyvolávají představy o daleko rozsáhlejší síti podzemních chodeb. Pevnějším zvětrávacím procesy na hornině, ve které jsou chodby raženy a změny zatížení s dynamickými účinky přivodily poruchy. Z větší části byla třeba navrhnout vyztužení těchto chodeb betonovými obezdívkami (beton je prakticky jedinou dostupnou stavební hmotou), které přinesly zmenšení profilů chodeb. “

Po provedení uvedeného průzkumu byl nakreslen plán prozkoumaných chodeb (Obr. 1)³, na jehož podkladu se přistoupilo k sanaci podzemních prostor. Jednalo se hlavně o západní část náměstí, suterén několika domů v Dolní ulici a několika v Horní ulici. Vlastní sanace prováděla jihlavská firma, která nešetřila betonem. Při mých prohlídkách větší části přístupného sanovaného podzemí jsem měl pocit, že se nacházím spíše v betonové kanalizační stoce (Obr. 2 - 4). Nejen že původní rozměry (některé chodby měly šířku až 1,5 m a výšku kolem 1,8 m) byly zmenšeny na maximálně 1 m, místy i na cca 60 cm a výška sanovaných chodeb nepřesahuje 150 cm, ale veškeré kaverny nebo kratší odbočky z hlavních chodeb byly též vylity betonem. U některých domů, z jejichž suterénů původně vycházely chodby, ale po několika metrech byly zavaleny či uměle zasypány, průzkum proveden nebyl. V době sanace byla zvolena jednodušší cesta – zalít betonem. Po většině takto zlikvidovaných úseků chodeb zbyla jen vzpomínka pamětníků, po některých zůstaly hmatatelnější stopy.

³ Městský úřad Havlíčkův Brod, archiv stavebního úřadu, „Stavba I. – zajištění podzemí města Havl. Brod“, výkres č. 8: „Objekt 1. – celková situace“.

Ve všech případech se jednalo vždy o několik kubických metrů betonáže, kterou dnes prakticky nelze odbourávat za účelem dalšího průzkumu. Ten by byl nepochybně finančně a časově náročný a nemusel by přinést odpovídající výsledky.

Existují určité indicie i o dalších, zatím nepoznaných havlíčkobrodských podzemních prostorách. Například v Horní ulici před domy čp. 183 a 184 byly v roce 1994 při rekonstrukci kanalizace odkryty dva úseky patrně jedné (či náležející jednomu systému) podzemní chodby charakteru štol vysekané v rulovém podloží. Chodba/štola oválného profilu o výšce 2 m a šířce 1,5 (resp. 1,2) m se nacházela v úrovni 2,6 až 4,6 m pod povrchem dlažby Horní ulice. Nebyly zjištěny žádné doprovodné nálezy, které by umožnily staré dílo datovat a objasnit jeho smysl. Speleologický průzkum, který by mohl přinést další poznatky, nebyl vzhledem k rychle pokračujícím pracím (jednalo se o celkovou rekonstrukci Horní Ulice) bohužel proveden. Na podobnou situaci se zřejmě narazilo v roce 1986 při stavbě Domu mládeže (dnes Klub mládeže) rovněž v Horní ulici. Tento dům byl pro větší základovou stabilitu stavěn na betonových pilířích. Po vyvrtání otvorů a jejich následném naplnění betonovou směsí se zjistilo, že do některých vrtů se vešlo o několik kubíků betonu více, než určoval výpočet objemu. To znamená, že vrty zde nejspíš zasáhly nějaké podzemní prostory.

Další objev neznámého podzemí byl učiněn v srpnu 1989, vně historického jádra města, pod čtvrtí Žižkov, při stavbě kanalizačního přivaděče pro budovanou čističku odpadních vod v Perknově. Zde se však nejednalo o podzemní chodbu, ale o nespornou hornickou štolu, která měla pravděpodobně souvislost se zaniklým stříbrným dolem, který měl být v místě dnešního Stříbrného dvora vedle Hypernovy.⁴ Objev štol byl ohlášén v podstatě náhodou, když již byl odbagrován její úsek o délce přibližně 20–25 metrů. Nálezové místo zdokumentovali pracovníci havlíčkobrodského okresního muzea, ale i speleologové z Jihlavy, kteří pronikli do neporušeného úseku štol dlouhého 8 metrů (dál byla štola pro mocnou vrstvu naplavenin neprůchodná). Štola, jejíž strop se v místě nálezu nacházel 2,2 m pod

⁴ David, J. 2002: Odraz těžby a zpracování rud, především stříbra, v toponymii užšího Havlíčkobrodská, *Acta onomastica*, XLIII, str. 7-18.

povrchem terénu, nesla zřetelné stopy ručního vysekávání a měla podle fotografií poměrně pravidelný obdélný profil (na výšku). K plánovanému pokračování speleologického průzkumu již nedošlo, neboť místo nálezů bylo v krátké době zahrnuto a terén urovnán.⁵ Nezbyvá než doufat, že štola pod Žižkovem bude ještě při nějaké příležitosti prozkoumána důkladněji.

I v historickém městském jádru je naděje na odkrytí zatím neznámých sklepních chodeb zejména pod několika domy v Horní a v Dolní ulici, jejichž suterény unikly betonové sanaci. Užitečná informace se nachází ve zprávě inženýrsko-geologického průzkumu prováděného v r. 1956 na území města.⁶ Průzkum pomocí sond a výkopů tehdy zjistil, že v prostoru uvnitř hradeb (to znamená hlavně náměstí) se nachází různá navážka pocházející např. ze zbytků po požárech a podobných katastrofách, postihujících město během staletí. Tato vrstva dosahuje síly až 2 metry. Z toho vyplývá, že dnešní první patra sklepů mohla být původně vstupním přízemím domů. V některých domech, např. U Bílého koníčka, je ve sklepech kamenný portál vstupních dveří z prostoru náměstí zachován (majitel domu jej chce ponechat v původním vzhledu, případně i funkčně využít). S ohledem na tyto poznatky lze uvažovat o tom, že dnešní druhé patro podzemních prostor tvoří původní sklepy domů. V tomto případě ale, v porovnání s jinými městy, jde sklepní prostory velmi malé, neodpovídající velikosti a někdejšímu významu města, ani potřebám jeho obyvatel. Další zajímavostí je i orientace podzemních chodeb vybíhajících pod domy na západní straně Havlíčkova náměstí směrem k původní zástavbě Rosmarku (nyní Smetanovo náměstí), která dnes již neexistuje a je nahrazena „reálně socialistickou“ architekturou.

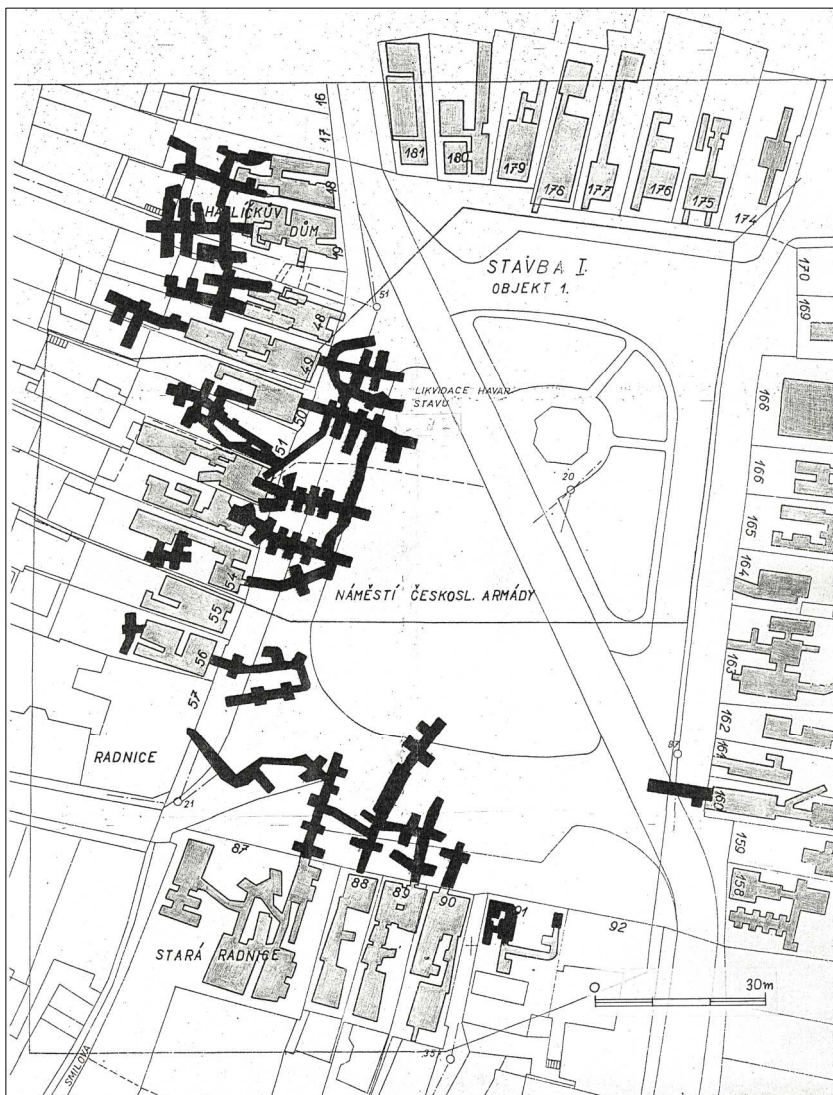
Otevírám téma historického podzemí Havlíčkova Brodu s tím, že budu čtenářům vděčen za jakoukoli připomínku. Uvítám i neověřené informace a další záznamy a tradice, vztahující se k podzemí města. Držím se totiž názoru, že „na každém šprochu je pravdy trochu“.⁷

⁵ Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, archeologický deník, II, str. 78.

⁶ Česká geologická služba - Geofond, Praha, Z. Míka - A. Pauč - L. Sýkora - L. Urbánek: Rozborová průvodní zpráva k plánu základových púd území města Havlíčkova Brodu, 1950, sign. GF P004516.

⁷ Děkuji Mgr. Pavlu Rousovi za konzultaci tématu a cenné podněty.

Obr. č. 1 - Situace podzemních chodeb (vyznačeny černě) a sklepů (šedě) měšťanských domů na Havlíčkově náměstí zjištěná inženýrsko-geologickým průzkumem v období kolem roku 1968. Upraveno podle výkresu č. 8.

Obr. č. 2 - Záběr z chodeb pod Havlíčkovým náměstím před domy čp. 49 až 54 (foto S. Šíl).

Obr. č. 3 - V chodbě pod Havlíčkovým náměstím před domem čp. 52 (foto S. Šíl).

Obr. č. 4 - Zatopená chodba pod domem čp. 156 v Dolní ulici (foto S. Šíl).

RANĚ RENESANČNÍ MĚŠŤANSKÝ DŮM ČP. 76 V LEDČI NAD SÁZAVOU

Tomáš Zdechovský

V Ledči nad Sázavou najdeme ještě mnoho znamenitých historických objektů. Jmenujme například architektonicky pozoruhodný objekt hradu, který má ve svém exteriéru mnoho zajímavých prvků z několika kulturních stylů, dále vrcholně a pozdně gotický vzhled kostela sv. Petra a Pavla, židovskou synagogu, hřbitovní kostel Svaté Trojice aj. Většina objektů je po rekonstrukci nebo se budou v blízké době rekonstruovat.

Mimo objektů šlechtické a sakrální architektury můžeme v Ledči najít i několik velice zachovalých měšťanských domů. Z hlediska historie k nejcennějším z nich patří dům čp. 76, který se nachází v Mlýnské ulici, vedoucí z náměstí k řece. Ten je všeobecně v Ledči znám jako „Pekařství u Dymáků“.

Historická hodnota tohoto jednopatrového měšťanského domu spočívá v zachovalosti jeho unikátního raně renesančního vzhledu. Podobné domy se čtyřbokým arkýřem podepřeným od země kamenným krakorcem a nahoře ukončeným šestibokou věžičkou najdeme z tohoto období v celé České republice zcela ojediněle. Právě vzhled kamenného krakorce nám poukazuje na to, že se jedná o přechod z pozdní gotiky do rané renesance. Současná podoba okenních rámců v arkýři se velmi podobá těm historicky původním.

V přízemí, kde je umístěn obchod pekařství, jsou do dnešní doby celkem dobře zachovalé renesanční klenby. Mimo obvyklých zděných přepážek se zdá, že je interiér poměrně neporušen. Není proto vyloučeno, že se zde pod vrstvami nátěrů skrývají fresky, které bývaly v renesančních domech obvyklé. To mohou potvrdit až sondy do omítek při případném stavebně historickém průzkumu.

Na boční stěně domu se pod opadanou omítkou šedé barvy nalézají raně renesanční psaníčka, která vznikla technikou škrabání do omítky. Pod touto omítkou se nenachází pozůstatky předchozích omítek, ale již samotné kamenné zdivo pojené maltou. Lze tedy konstatovat, že se s největší pravděpodobností jedná o původní venkovní omítku tohoto domu. Na této stěně najdeme i pozůstatek nejspíše kamenného portálu,

zřejmě původního vstupu do objektu. Dům čp. 76 se nacházel v blízkosti příjezdové cesty k mostu, který tu v minulosti stál.

Střecha domu je po celkové rekonstrukci, která v zásadě respektuje renesanční vzhled budovy. Také nápis „Pekařství“ na domě nikterak neruší jeho celkový vzhled.

*Dům čp. 76 v Ledči nad Sázavou v 70. letech 20. století
(fotoarchiv Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod)*

LEDEČSKÁ POŠTA

František Pleva

Stálou poštu zavedl v Čechách císař Ferdinand I. Habsburský po roce 1527, když nechal zřídit centrální dvorské úřady ve Vídni. Těm byla podřízena česká komora v Praze. Pošta dojížděla dvakrát týdně z rakouského Lince do Prahy. Funkcí prvního poštmistra císař pověřil Ambrože Thurn Taxise. Začala se tak posílat pošta dvakrát týdně z Prahy do Vídně a zpět. Za císaře Rudolfa II. se začaly dopravovat i soukromé listy a osoby. Za dopravu listu se již tehdy platil poplatek, tři krejcarey za každou ujetou míli (1 míle = cca 1,5 km). Za tyto peníze si mohl zasilatel koupit v té době například husu. Za list poslaný z Prahy do Vídně mohl skromný člověk mít jídlo na celý měsíc. Pošta tak byla v té době velmi drahá.

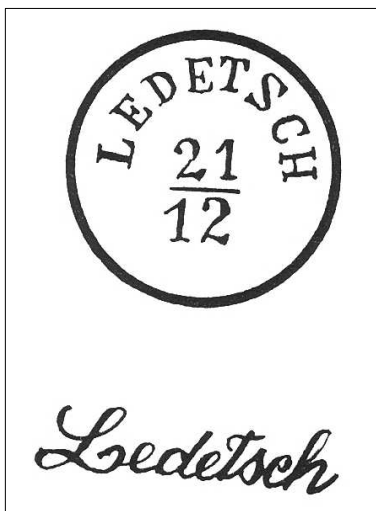
Častěji se začalo používat pošty až po skončení třicetileté války. Došlo ke zřizování dalších pošt v Čechách a zavedena nová spojení se zahraničím. Používání pošty se stále rozšiřovalo a tak vzniklo v březnu 1850 v Praze c. k. poštovní ředitelství podléhající ministerstvu obchodu ve Vídni. Každé větší město na našem území mělo již v té době poštovní úřad.

V té době také vznikl poštovní úřad v Ledči. Stalo se tak výnosem c. k. pražského ředitelství pošt 1. června 1852. Už před tímto datem bývala ve městě sběrna dopisů, kterou vedl ledečský kupec Václav Perknovský. Měl obchod smíšeným zbožím na náměstí v čp. 73 (dnes je zde obchod Drogerie - hračky - papír KOKEŠ KOKŠOVÁ). Tomuto domu se říkalo U Kunců. Obchodník Václav Perknovský (narozen 1812) byl také jmenován prvním c. k. poštmistrem v Ledči. Jako kauci musel složit u c. k. ředitelství pošt v Praze 200 zlatých. Byl mu vyměřen roční plat 80 zlatých. Navíc dostával i úřední paušál 20 zlatých, ze kterého musel vyplácet listonoše, který roznášel poštu po městě. Do vesnic se pošta neroznášela a bylo zvykem, že když někdo z vesnice přišel do Ledče, poštu vyzvedl pro celou ves. Převážně to byly starší ženy, které měly dostatek času a poštu ve vsi i roznesly. Stávalo se však, že zásilky ležely na poště i čtrnáct dnů a v zimě při závějích i déle.

C. k. poštovní úřad byl zřízen v domě pana Perknovského na severní straně náměstí v čp. 12 (dnes je v tomto domě Česká pojišťovna).

Od roku 1850 se již používaly v rakouské monarchii poštovní známky. První známý dopis se známkou, který došel do Ledče po zřízení pošty pochází z března 1857. Jeho adresátkou byla Marie Barová u Vojtěcha Hallika, majitele papírny a mlýna v Zahrádce. Dopis byl odeslán 23. března 1857 z rakouského Wellsu a 26. března byl již na poštovním úřadě v Ledči.

Ledčí neprocházela v té době ještě železná dráha, a tak musel poštovní vůz tažený jedním koněm dojíždět do Zbraslavic. Zde čekal

Otisky prvních razítek ledečské pošty, po r. 1852

na poštovní vůz přijíždějící z Kolína. I ve Zbraslavicích ještě nebyla železnice. Podle jízdního řádu pošty odjížděl vůz z ledečské pošty v 8 hodin ráno a do Zbraslavic přijížděl podle počasí nejpozději o 11. hodině dopoledne. Počkal na povoz z Kolína, který jezdil přes Kutnou Horu a Čáslav kolem 12. hodiny. Převzal ledečskou poštu a zároveň předal tu, kterou z města přivezl. Ve 13 hodin odjížděl zpět do Ledče. Na poštu přijížděl kolem 16. hodiny odpoledne a ještě ten den byla velká část pošty doručena majitelům ve městě. Za tyto každodenní jízdy dostával poštmistr Perknovský 350 zlatých ročně. Musel z toho vyplácet povozníka, který jezdil se svým koněm. Tyto peníze často nestačily na úhradu všech nákladů (vozka, kůň, povoz, krmivo), a tak zažádal poštmistr c. k. ministerstvo obchodu ve Vídni o zvýšení této částky. Žádosti bylo vyhověno a od 1. prosince 1854 mu byl zvýšen plat na 100 zlatých ročně a paušál na jízdy do Zbraslavic o 150 zlatých, s podmínkou, že pokud by došlo k poklesu cen krmiva pro koně, bude mu paušál snížen.

na poštovní vůz přijíždějící z Kolína. I ve Zbraslavicích ještě nebyla železnice. Podle jízdního řádu pošty odjížděl vůz z ledečské pošty v 8 hodin ráno a do Zbraslavic přijížděl podle počasí nejpozději o 11. hodině dopoledne. Počkal na povoz z Kolína, který jezdil přes Kutnou Horu a Čáslav kolem 12. hodiny. Převzal ledečskou poštu a zároveň předal tu, kterou z města přivezl. Ve 13 hodin odjížděl zpět do Ledče. Na poštu přijížděl kolem 16. hodiny odpoledne a ještě ten den byla velká část pošty doručena majitelům ve městě. Za tyto každodenní jízdy dostával poštmistr Perknovský 350 zlatých ročně. Musel

Reclamationsfrist 6 Monate.		Reklamační lhůta 6 měsíců.	
Aufgabe Schein.		List podavací.	
Heber Na angebl. Werth cena dle udání an adresa in		mit fl. fr., Gewicht zl. kr., váží Klgr. Gr. klgr. gr.	
An franco Franko		Datum: Datum	
Rückschein Za zpáteční list		lt. lt. Postamt: C. k. poštovní úřad	
Zusammen Dohromady		18	
D. E. 254.			

Podací lístek z r. 1887

8. dubna 1869 se Václav Perknovský vzdal místa poštmistra a předal svůj úřad synovi Vilému Perknovskému (1842-1928). Ten vedl poštovní úřad za stejných podmínek jako jeho otec. Pouze paušál za jízdy do Zbraslavic mu byl zvýšen na 525 zlatých ročně. Vývoj však šel rychle dopředu. Od 9. září 1873 byl v Ledči na poštovním úřadě uveden do provozu telegraf, který podléhal c. k. telegrafnímu ředitelství v Praze a nikoliv c. k. poštovnímu ředitelství. Za telegrafní službu dostával poštmistr 120 zlatých ročně a za každý telegram do okolních vesnic 5 krejcarů, z čehož musel platit posla. V roce 1884 mu byl zvýšen paušál na 140 zlatých. Kromě toho dostával poštmistr po tři roky 20 zlatých ročně, které se zavázala ledečská obec platit c. k. telegrafnímu ředitelství za to, že byl v obci zřízen telegraf. Telegraf byl podobný jako na nádražích, komunikovalo se morseovou abecedou. Velká změna nastala po dokončení severozápadní dráhy Kolín - Jihlava v roce 1871. Poštovní vůz začal dojíždět přímo k vlaku do železniční stanice Leština u Světlé. Tudy projížděly vlaky Vídeň - Praha - Děčín. Sem také pošta svými dostavníky dopravovala k vlaku (a zpět) vedle zásilek i soukromé osoby. Pamětníci vyprávěli, jak postilion už od Horní Ledče vytruboval a dával na vědomí, že "jede

poštovní panáček". Silnice nevedla jako dnes po nábřeží, ale přímo přes hrad, do Horní Ledče a dále na Hradec, Kynice a Leštiny. Poštovní povoz jezdíval do Leštiny a zpět třikrát denně. C. k. poštovní ředitelství v Praze povolilo výnosem ze 7. května 1881 pod číslem 6520 poštmistru Vilému Perknovskému dopravu z Ledče do Leštiny a zpět párem koní a osvobodilo ho pro tyto jízdy placení mýta za druhého koně. Toto osvobození platilo pouze, když vezl poštovní zásilky. Mýto se muselo v té době platit za přejezd mostu přes řeku Sázavu v Ledči. O placení mýta vedl v roce 1894 poštministr spor s městskou radou, když došlo k rozhodnutí, že musí za druhého koně mýtné platit. Také obyvatelé města platili mýtné ne při odjezdu, ale při příjezdu zpět do města.

Poštministr Vilém Perknovský zastával také místo starosty města Ledče v letech 1890 až 1894. Byl váženým a uznávaným členem městské rady.

Vedle trasy do Leštiny se stále jezdilo i do Zbraslavic přes Bohdaneč a z Ledče přes Dolní Královice do Čechtic. Listonošem ve městě v té době byl František Stöckel.

Vozy před budovou pošty na náměstí, po r. 1900

C. k. poštovní úřad v Ledči vydal v květnu 1901 návštěví pod číslem 64380 ex 1901 VIII, v němž oznamuje, že „dnem 1. června 1901 zavedena bude přespolní pošta a poštovní zásilky budou v místech uvedených, dle následujícího pořádku dodávány a k další dopravě přijímány“. Následuje pak výpis 13 obcí a osad na Leděčsku s přesným určením času jak pro cestu, tak i „pro pobyt v místnosti výpravní“.

Pošta přijmula několik listonošů, kteří začali chodit po několika trasách šest dní v týdnu. Že to nebyla práce pro nějaké padavky, dokládá skutečnost, že takový pošťák musel denně nachodit za každého počasí až 25 kilometrů. Vedle doručování zásilek ve vsi měl za úkol vybírat i poštovní schránku, pokud se zde nalézala. Pošťák, jak se jim lidově říkalo, si ale ráno na poště musel zásilky roztřídit a po skončení provést nutné formality a tak jeho pracovní doba bývala často přes dvanáct hodin.

Krátce po roce 1900 se pošta přestěhovala z domu poštmistra Perknovského do domu čp. 139 na východní straně náměstí. Tomuto domu se říkalo "Panský dům". Bývala zde zájezdní hospoda a budova se proslavila pověstí o Mnislavu a Běle, která dala na počátku 19. století vznik jarmareční písně o Bělince (Hrob milenců). V současnosti je vlastníkem někdejšího Panského domu, zapsaného do seznamu nemovitých památek, společnost ATOS s. r. o.

V té době již přes Leděč vedla železnice z Kácova přes Zruč, Leděč do Světlé, vybudovaná v letech 1902 - 1903. Do Kácova jezdil vlak již od roku 1900 z Čerčan, který navazoval na vlakové spojení s Prahou a Českých Budějovic.

To znamenalo i velikou změnu pro ledečskou poštu. Zásilky tak přicházely a odcházely vlakovou poštou směrem na Kácov nebo Světlou. Povoze s poštovními zásilkami dojížděl čtyřikrát denně z ledečské pošty na nádraží. Chytilův úplný adresář království Českého v I. díle z r. 1912 uvádí zaměstnance ledečské pošty. Vrchním poštmistrem byl Alois Hoffmann, pomocnými úředníky Josef Vebr, Oldřich Paďour a Arnošt Havlík. Telegraf obsluhovala Štěpánka Dvořáková.

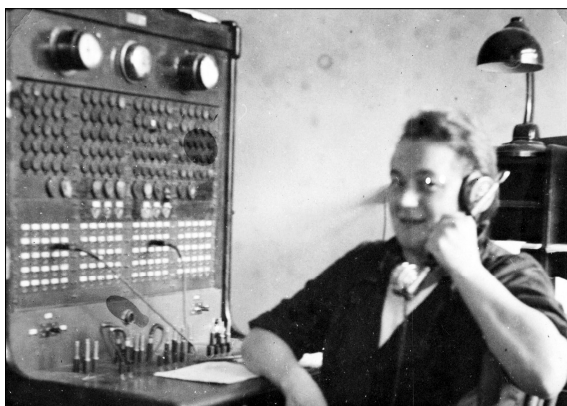
V srpnu 1914 se poštovní úřad opět stěhoval na své „okružní cestě“ po náměstí. V té době se již jmenovalo Riegrovo po českém politikovi Františku Ladislavu Riegrovi. Úřad se nastěhoval do domu čp. 67

majitele Jaroslava Peroutky na severní straně náměstí (dnes je zde prodejna nábytku a kanceláře různých firem). Poštovníkem v té době byl pan Vilímek. Jednalo se o průjezdní dům, kde ve dvoře byly stáje a přijímaly se zde v dolní části dopisy a balíky. Od 1.

dubna 1907 došlo ke zrušení jízdních povelů z Ledče do Zbraslavic a zpět. Stále ale zůstala doprava do Leštiny a Čechtic.

Po převratu v roce 1918 se i v Ledči měnila razítka. Z dřívě dvojjazyčného Ledetsch - Leděč byl odstraněn německý text

Telefonní ústředna, po r. 1933

Antonie Vosyková před vchodem do ledečské pošty, před r. 1933

a pravděpodobně zalit olovem. Rakouské razítko se pak používalo dále beze změny (sběratelé evidují razítka s rozlišnými písmeny a, b, c). Docházela také zásoba rakouských známek a nové československé ještě nebyly. Proto se některé známky půlily a nedostatek desetihaléřových známek vyřešilo přestřížením známky dvacetihaléřové. První československé poštovní známky v hodnotě 5 a 10 haléřů s námětem vycházejícího slunce nad Hradčany od malíře Alfonse Muchy vyšly 18. prosince 1918. Tyto známky

s razítkem 1918 jsou dnes mezi sběrateli velice ceněny. Uvedené

*Josef Panský při rozvážení
poštovních balíků, asi r. 1925*

známky se musely rozstříhávat, a až hodně později byly perforované. Na poštách si proto usnadňovali práci tím, že si je nechali perforovat průrazy nebo průpichy. Stříhání známek je v provozu velmi zdržovalo. Na ledečské poště jsou známy takové úpravy u známek v hodnotě 40 a 80 haléřů.

V listopadu 1920 si pošta pronajala od majitele domu další dvě místnosti a došlo zde ke zřízení telefonní ústředny. První propojená linka vedla do Pacova. Telefon se po městě rozšiřoval jen pomalu. Vždyť ještě v roce 1940 bylo ve městě jen 40 telefonních stanic.

Do roku 1921 se užíval úřední název města LEDEČ.

Od tohoto roku byl název rozšířen na LEDEČ NAD SÁZAVOU. Tento název však

používali obyvatelé již dříve na dopisech, pohlednicích apod. Mělo se tak předejít záměnám při poštovním styku v podobách názvu (příkladně Ledce, Ledčice).

Pošta v této době zaměstnávala kromě listonošů i tři zaměstnance, Josefa Sukdoláka, Ladislava Jičínského (jeho velkým koníčkem bylo fotografování. Zanechal nám řadu pohledů na město a zajímavé snímky z příjezdu Rudé armády do města v r. 1945). Poprvé nastoupila do úřadu v roce 1921 i žena, Antonie Vosyková (1903-1994), absolventka obchodní akademie v Kutné Hoře. Nebylo to pro ni lehké. Slečny ve státní službě se nemohly vdávat a tak musela vydržet až do roku 1934, kdy toto nařízení pozbylo platnosti. Úředním jazykem v mezinárodním poštovním styku v té době byla francouzština.

Ředitelství pošt a telegrafu přešlo do Pardubic. Sem také putovala 10. listopadu 1924 žádost Městského úřadu o možnost přijmout na ledečskou poštu třetího listonoše. Roznášení dopisů a peněz po městě bylo stále četnější. Pomáhat listonošům musely i jejich manželky, které pak dle uvedené žádosti zanedbávaly vedení domácností. Větší balíčky rozvážel po městě na trakaři Josef Panský.

V dubnu 1930 poslal majitel domu, v němž sídlila pošta, Jaroslav Peroutka Městskému úřadu nabídku na výstavbu nové poštovní budovy přestavěním svého domu na náměstí. Město předalo nabídku Ředitelství pošt a telegrafu v Pardubicích. Ředitelství odpovědělo 11. června 1930 zamítavě s tím, že vlastní nabídku projektu nové poštovní budovy v Nádražní ulici. Příslušné plány nabídl ledečský architekt a stavitel František Vorlíček.

František Vorlíček postavil novou budovu podle plánu a pronajal ji poště. Ta se sem přestěhovala z náměstí v roce 1933. Do bytu pro zaměstnance v budově se přistěhoval dlouholetý listonoš Josef Macháček s rodinou.

Novostavba pošty v roce 1933

V roce 1937 vydala Československá pošta celou řadu jednobarevných dopisnic s přitíštěnou padesáti-haléřovou známkou a portrétem presidenta T. G. Masaryka. Pod číslem CDV 69/41 je motiv pohledu na ledečský hrad od bývalé restaurace Koželužna. Jednalo se o sérii Poznej svou vlast a bylo v ní vydáno 192 kusů různých dopisnic.

*Za poštovní přepážkou, třicátá léta
20. století.*

Těsně před druhou světovou válkou dělal poštmistra Josef Sukdolák. Za války byl vedením úřadu pověřen Jindřich Roth. Kdo z úředníků v té době neovládal němčinu, byl propuštěn. Ostatní se museli vykázat potvrzením pro tři generace dozadu, že nepochází ze židovské rodiny. Významnou práci na poště odvedla za války Antonie Vosyková-Kozlíková, která pracovala u telefonu. Měla tak možnost informovat o některých pohybech a kontrolách gestapa a jejich úředníků. Její služby využívali i někteří partyzáni operující na Ledečsku.

Správy města se 4. května 1945 ujal revoluční národní výbor, který mimojiné zabral také poštu. Němci ale opět 6. května poštu obsadili a obnovili spojení s hotelem Koželužna, kde byl umístěn štáb a posádka německého vojska ve městě. Poštu opustili až po delším vyjednávání 9. května ráno a zároveň opustili i město.

Filatelistickou zajímavost má ve své sbírce RNDr. Miroslav Vostatek z Pardubic. Vlastní dopis který poslal z ledečské pošty poštministr Jindřich Roth svému bratrovi do USA 13. června 1946. Je doporučený a poslaný letecky Johnymu Rothovi do Detroitu. Jako odesílatel je uveden: „Henry Roth Postmaster Ledeč nad Sázavou Tchechoslovakie Evrope“. Na obálce je razítko s datací 18. 6 z New Yorku a 19. a 20. 6. 1946 ze dvou detroitských pošt. Šlo o první let Praha - New York, o kterém svědčí i příležitostné razítko na dopise.

Po skončení války byl na místo vedoucího ledečské pošty navržen Josef Sukdolák a uvažovalo se i o Antonii Vosykové-Kozlíkové. Ale ani jeden z nich nebyl členem KSČ a tak toto místo nedostali. Státní pošta se přejmenovala na Okresní poštovní úřad v Ledči nad Sázavou. Ten vedl krátce pan Motyčka z Havlíčkova Brodu. Po něm se stal vedoucím pošty komunista a dělnický kádr Vojtěch Mejstřík. Vypracoval se tak z přesporního pošťáka až na vedoucí funkci.

Poštu roznášeli po městě listonoši a listonošky, podle tehdejší nové terminologie to již byli poštovní doručovatelé a doručovatelky.

Ledečská pošta má za celé své trvání pouze dvě příležitostná razítka. Obě vznikla po druhé světové válce. První je z 2. září 1945 při prvních Zahájských oslavách. Zde v myslivně pracoval za války lesní adjunkt a partyzán Karel Pulec, který zahynul při zátahu německých četníků v Kobylím dole u Kozlí. Při této příležitosti mu zde byla odhalena pamětní deska. Druhé razítko pochází z 9. května 1947 při celostátním sjezdu evangelického studentstva v Ledči nad Sázavou.

Větší balíčky a zásilky rozvážel ještě v 50. a 60. letech 20. století po městě poštovním vozem taženým koňem František Mojžiš. Vůz patřil poště a F. Mojžiš měl s ní smlouvu o půjčování koně pro potah. Pro poštu by byl kůň jistě zátěží a nevyužila by ho. Pan Mojžiš měl také malé hospodářství, které obdělával, když právě nejezdil s poštou. V rozvážení mu pomáhala jeho žena Marie. Když měla kobyla hříbě, chodilo s ní při rozvážení vedle vozu. Tento koník, jak léta plynula, vystřídal u voje svoji mámu. S vozem pan Mojžiš jezdíval ráno mezi 7. a 8. hodinou k vlakům pro poštu a balíky. Rovněž tak na 8. hodinu večerní. Nádraží bylo nadohled od pošty. Na nádraží stály dva čtyřkolové dřevěné vozíky, na které se zásilky přeložily a odvezly na nástupiště k poštovnímu vozu, které přijížděly od Zruče nad Sázavou a Světlé nad Sázavou. Poštovní vůz obsluhoval jeden poštovní zřízenec. Z blízké Zahrádky dovážel zásilky svým autobusem na nádraží Karel Tušla, až do doby než mu byl autobus znárodněn.

Mimo poštovní zásilky doručovala pošta i noviny. Ty na poštu přivážel poštovní automobil od vlaku ve Světlé nad Sázavou. Město je rozděleno řekou Sázavou na dva díly. V každé části roznášela jedna doručovatelka. Nebyla to jednoduchá práce, vždyť noviny nebyly nijak lehké a téměř každá rodina ve městě musela odebírat nějaký tisk.

V šedesátých letech minulého století začala pošta převážet zásilky auty. Pošta již také nepřicházela po železnici, ale přivážela se ze Světlé, Havlíčkova Brodu a Pardubic. Vedoucí pošty Vojtěch Mejstřík byl v srpnu 1968 ze své funkce odvolán. V září téhož roku se stal vedoucím pošty Antonín Chalupa. Od 1. ledna 1969 ho vystřídala Hana Viktorová. Od srpna 1972 nastoupil na místo vedoucího Alois Macháček, od července 1982 Hana Kotoučková. Tu vystřídala v roce 1984 Věra Ochová.

V roce 2002 došlo k vydání dopisnice s přítištěnou známkou a barevným ledečským hradem pod číslem CDV 66/ A 117/2001. Jde o sérii osmi dopisnic s pohledy na památky v Čechách.

Současná vedoucí pošty Jiřina Simandlová byla na místo vedoucí jmenována v lednu 1992. Poštovní úřad je dodnes v Nádražní ulici a stále slouží ke spokojenosti veřejnosti tak jak po celá minulá desetiletí.

Prameny:

Pamětní kniha města Ledče nad Sázavou 1918 - 1938

Požární kniha pošty v Ledči nad Sázavou

SOkA Havlíčkův Brod - Fond Leděč n.S. - pošta

Vzpomínky Perknovské Evy - Bratislava

Vzpomínky RNDr. Vostatka Miroslava - Pardubice

Vzpomínky Vosmíkové Aleny - Leděč nad Sázavou

Literatura:

Hudec, Antonín: Spoje slovem a obrazem - nakladatelství dopravy a spojů
Praha 1973

Pleva František: Leděč nad Sázavou - dějiny města - Město Leděč n.S. 1997

Vostatek Miroslav RNDr.: Česká pošta a Leděč nad Sázavou - Leděčské noviny č. 2/2002

SKROMNÁ MATKA VELIKÉHO SYNA – POZNÁMKY K OSOBNOSTI MATKY KARLA HAVLÍČKA

Zina Zborovská

Havlíčková matka, jejíž tragický osud dojíhá dodnes, Josefina Havlíčková se narodila se 14.8. 1791 v rodině sládka z Horní Cerekve na Pelhřimovsku Jana Dvořáka. Dvořákové byl známý sladovnický rod, který téměř dvě stě let působil na pivovarech Jindřichohradecka, Německobrodsko a Jihlava. Matka Josefiny Rosina Zvickerová byla dcerou panského zahradníka v Horní Cerekvi. Zřejmě tato okolnost způsobila, že Josefina Havlíčková byla před sňatkem bonou u komtesy Filip z Ugartů ve Znojmě.

V havlíčkovské literatuře je popisována její ušlechtilost, něžnost a vroucí upřímná zbožnost. Havlíčkův otec se s ní oženil 29. 3. 1818, v šestadvaceti letech, když rok před sňatkem přišel do Borové, zakoupil tam pozemek na výhodném místě a otevřel obchod smíšeným zbožím. Karel byl jejím druhým dítětem, když prvorozený Filip dva dny po narození zemřel. Se svým manželem Matějem měla celkem 7 dětí, z nichž se dospělosti dožily 4. Matka si přála, aby se Karel stal knězem.

Těžce nesla, že odešel ze semináře i jeho pozdější odchod do Ruska. Po otcově smrti roku 1844 vedla obchod a teprve v roce 1849 jej předala mladšímu synovi Františku Havlíčkovi. Po návratu z Ruska zůstal Karel krátce v Německém Brodě a vypomáhal matce. V dopise Josefu Šrámkovi 7. listopadu 1844 píše mimo jiné: „Moje matka má již český štít na domě - „M. Havlíčkova Vdova“ červenými písmeny na bílé půdě. Když Havlíček odešel do Prahy a zanechal v Brodě svoji lásku Fany Weidenhofferou, Fany matku často navštěvovala a velmi hezky o ní píše v dopisech adresovaných Havlíčkovi.

Po rozchodu s Fany ovšem Havlíčkova matka stejně vřele přijala Julii. Když Havlíček zastavil Slovan a chtěl se usídlit v Německém Brodě, velkoryse mu přenechala krásný byt v prvním patře svého domu. Byla to právě matka, již se v dopisech Havlíček nejvíce svěřoval se svým trápením a na níž téměř vždy vyžadoval nějakou službu. I poslední dopis z 25. 6. 1856 z lázní Šternberských končí žádostí, aby mu zaslala plášť a povlaky na polštář. Karla pochovala ve věku 35 let, mnoho starostí prožila s Františkem, který nebyl dobrý

hospodář a rodinné jmění značně ztenčil. Než se usadil, způsobil jí mnoho starostí nejmladší Josef. Dcera Johana zůstala bez manžela, když ten utekl do Ameriky a připravil rodinu o značné úspory (podle jedné z verzí se ve veřejné místnosti dopustil urážky císaře a uprchl před zatčením). Nakonec byla svědkem smrti svojí vnučky, Havlíčkovy jediné dcery Zdenky a přežila ji o 12 let. Josefina Havlíčková zemřela 1. července 1884 o 2 hodině odpolední ve stáří 93 roků v náručí své dcery Johany. Roku 1880, čtyři léta před smrtí, z důvodů neutěšené finanční situace prodala dům městské spořitelně. Před tím po léta žila ve velmi skromných poměrech, o čemž svědčí dopisy adresované paní Marií Riegrovou (ženou F. L. Riegra)¹ brodské měšťance paní Menšíkové,² nacházející se ve sbírkách havlíkobrodského muzea. Obě tyto ušlechtilé dámy se jí snažily všemožně pomoci a zasloužily se o to, že jí byla Sborem pro památku Havlíčkovu stanovena pense, nejprve 300, později 500 zlatých ročně (po roce 1862). Ve sbírkách Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod se po Josefíně Havlíčkové nachází několik osobních památek. Židle se zkrácenými nohama a černé hedvábné domácí šaty svědčí o tom, že se jednalo o paní velice drobnou.

Z osobních památek se sluší připomenout její brýle, dva korálové sáčky na drobné mince, album na vlasy, ve kterém jsou založeny vlasy Karla, Josefiny Havlíčkové a Julie. Smrt ubohé paní se ovšem stala vlasteneckou událostí. Již v květnu 1884 během nemoci došlo k výměně korespondence mezi spolkem Svatobor a městskou radou v Německém Brodě. Došlo k dohodě, že pohřeb zajistí městská rada za finančního příspěvku Svatoboru. V protokolu městské rady z 2. července 1884 je stanoveno, jakým způsobem bude zajištěn pohřeb Josefiny Havlíčkové. Zúčastnit se měli: školní děti a studující,

¹ Marie Palacká-Riegrová (1833-1891), dcera F. Palackého a manželka F. L. Riegra. Filantropka, zakladatelka první dívčí průmyslové školy při Spolku sv. Ludmily.

² Josefa Fettrová-Menšíková (1823-1900), německobrodská měšťanka, podle

spisovatelky Anny Jahodové Kasalové přítelkyně Karla Havlíčka. Nadšená vlastenka, ochránkyně studentů, platonická láska spisovatele Ferdinanda Čenského, ochránkyně matky Karla Havlíčka.

spolek Sokol, Spolek zedníků a tesařů, německobrodský hasičský sbor a deputace hasičských sborů, hudba Sokola města Kolína, Spolek vojenských vysloužilců, Ochotnický spolek a Zpěvácký spolek, četa nesoucí věnec, duchovenstvo, kolem rakve členové spolku Havlíček se svícemi, za rakví rodina, vyšší hodnostáři, obecní zastupitelstvo a hosté, inteligence města, ostatní občanstvo. Průvod zakončila četa dobrovolných hasičů. Smuteční projev přednesl sám František Ladislav Rieger a německobrodský starosta Antonín Kalina. Pochována je na hřbitově sv. Vojtěcha vedle svého manžela Matěje a vnučky Zdenky.

Po 53 letech, v neděli 9. května 1937 na Svátek matek byl v parku Budoucnost odhalen bronzový pomník Havlíčkovy matky Josefiny Havlíčkové. Jeho autorkou je sochařka Vlasta Dohnalova-Pešanová. Podstavec je ze slavníčské žuly a zhotovily jej Slavníčské žulové lomy okresu humpoleckého v Humpolci. Náklady hradilo Kuratorium Karla Havlíčka, organizačně vše zajišťovalo město Německý Brod. Odhalení doprovázela dvoudenní velkolepá slavnost, jejímž pořadatelem byla „Ochrana matek a dětí v Německém Brodě ze všemi ženskými spolky a konala se pod záštitou paní Hany Benešové, choti presidenta Beneše (slavnosti ovšem osobně přítomna nebyla) a Ženské rady v Praze. Ve sbírkách muzea se nachází řada dopisů významných žen první republiky a manželek významných osobností první republiky, ve kterých se pochvalně vyjadřují k vytvoření pomníku a zároveň omlouvají svoji neúčast na slavnosti.

Vlastní odhalení pomníku zahájila předsedkyně Ochrany matek a dětí v Německém Brodě paní M. Zárubová, slavnostní řeč pronesly prof. Dr. J. Hrejsová-Chýnová a Dr. Milada Horáková,³ dále vystoupili okresní hejtman V. Zettl, senátor Václav Klofáč a starosta města L. Mareš. Po oba dva dny doprovázel odhalení bohatý kulturní program. Duší a hlavní organizátorkou akcí byla ředitelka Hospodyňské školy paní Mušková.

³ Dr. Milada Horáková (1901-1950), česká politička, funkcionářka národní socialistické strany, angažovala se též v ženském hnutí. V září 1949 byla zatčena a ve vykonstruovaném procesu odsouzena k trestu smrti oběšením. Rozsudek byl vykonán přes protesty světové demokratické veřejnosti.

Původně stál pomník matky Karla Havlíčka při cestě na vrch Kalvárie poblíž pomníku Karla Havlíčka. Za války byl odstraněn a po barbarském zničení pomníku presidenta T. G. Masaryka v padesátých letech byl umístěn na jeho místo v blízkosti rybníka Obora, kde stojí dodnes. Sádrová kopie se nachází ve sbírkách Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod. Proslov profesorky Krejsové-Chýnové končil slovy platnými do dnešních dob:

Nechť tento pomník, vždy každému hlásá: v tomto městě žila, trpěla a svůj život dokonala veliká matka – matka Karla Havlíčka Borovského.

Prameny a literatura:

Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, sbírková skupina Karel Havlíček Borovský, KHB II., literární a dokumentační fond

Marie Bahenská: Počátky emancipace žen v Čechách, Gender sondy Libri, 2002

Jiří Karel Brotánek: Deset generací Havlíčkovských, Havlíčkův Brod 1946

Barbora Voldřichová: Anna Jahodová-Kasalová, Život ženy na maloměstě, Vlastivědný sborník Havlíčkobrodsko č. 16, MV 2001

V NĚMECKÉM BRODĚ ŽIL A ZEMŘEL MALÍŘ ANTONÍN LESODOMSKÝ ALIAS...?*)

František Drašner

Pocházel z Husova kraje. Po rodičích měl příjmení Husova předchůdce. Zamiloval si Jana Husa, Jana Žižku, obdivoval slavnou dobu husitskou. Stal se vynikajícím malířem historických obrazů. Na svých plátnech zobrazoval i výjevy každodenního života na Smíchově. Zbožňoval historická města Kostnici, Kutnou Horu a též Německý Brod. Maloval četné podobizny, zejména české šlechty, a oltářní obrazy. Rád se toulal přírodou, a tak nezanedbával ani tvorbu krajinářskou.

Jako význačný umělec kráčet vždy svou vlastní cestou a školy a učitelé nezanekali v jeho pracích znatelnějšího vlivu. Maloval chmurné výjevy, žhavé západy slunce, nálady pozdního večera či noci barvami žlutých, tmavomodrých, svítivě oranžových, fialových a intenzivně zelených, zarudle hnědých a křiklavě červených odstínů.

Narodil se 17. března 1835 ve Vodňanech. Rodiče, Alžběta a František, byli majiteli výroby tureckých fezů. Když mu byli čtyři roky, zemřela jeho maminka, a tak veškerou péči obstarávala starší sestra Josefka. Již od prvních školních krůčků měl velký talent k malování. Toužil se stát umělcem. V roce 1849 jej doporučilo českobudějovické biskupství na pražskou výtvarnou akademii, kde studoval v elementárce u Kristiána Rubena, později u profesorů Antonína Lhoty a bavorského krajináře Maxe Haushofera. Po absolutoriu odešel do Vídně za oblíbeným učitelem Rubenem. Zde studoval v letech 1855–1857 a jeho výtvarnými vychovateli byli postupně Blaas, Geiger, Mayer, Rösner, posléze též prof. Wurzinger a Perger. Dokončil studia s nejlepším vysvědčením. Stal se na vídeňské akademii asistentem a kynula mu profesorská kariéra. Ale jeho hrdá,

*) **Pozn. redakce** - Jde o jednu z posledních statí publicisty a spisovatele Františka Drašnera, připravovaných do tisku. Bohužel překvapivá smrt mu již neumožnila dílo dokončit do podoby, kterou by si on sám představoval. Jde však o natolik kvalitní a kompaktní text, že redakční rada se rozhodla vydat jej, i když v něm chybí odkazy na použité zdroje. Věříme, že čtenáři jej takto přijmou a zároveň umožní vzdát pozdní hold autorově práci.

nezkrotná povaha nesnesla byrokratického jha a nechtěla chodit po vyšlapaných cestičkách protekce a pletich. „*Mám dávat dobrou známku tomu, kdo nedovedl nakreslit nos nebo ucho? Hodil jsem jim se vším a odejel do Itálie.*“ Těmito slovy sám dal nahlédnout do svých osudů, v kterých převládala uzavřenost a zdrženlivost. Zde začal jeho volný a nezávislý život umělce a bohéma.

Prvé obrazy maluje Antonín Lesodomský pod vlivem studia starých mistrů ve vídeňských a italských obrazárnách. V roce 1859 vzniká velký dětský portrét synovce Josefa Hölla a v následujícím roce maluje vlastní podobiznu. V Praze bydlel na Smíchově v Havlíčkově třídě v přízemí domu č. 8 a ateliér si vybudoval ve Švédské ulici, který si udržoval až do své smrti. Protože byl temperamentní povahy, veliký vlastenec a odpůrce Rakouska, přidal se směle k probuzeneckému proudu. Pracoval v Umělecké besedě a zvláště v Sokole. Navrhuje sokolské kroje a ve svém skicáři zobrazuje sám sebe v sokolském kroji. Při polském povstání v roce 1863 doprovázel prchající polské emigranty tajnými šumavskými cestami do Bavorska. Jednu cestu prodloužil až do Kostnice, absolvoval ji celou pěšky, a sbíral náměty k zamýšlenému Husovu cyklu, črtal plány pro obrazy z Husova života. Výborné vysvědčení z vídeňské akademie mu znamenitě pomáhá otevírat brány k uměleckým skvostům. Navštěvuje Norimberk a Mnichov, kde navazuje spojení s Münchener illustrierte Blätter a přispívá do tohoto časopisu svými ilustracemi. Uvědomuje si, že nejvíce je potřebný doma, kde může pomoci při tvorbě národního uvědomování.

Při návratu do Prahy přispívá do časopisů Zlatá Praha a Světozor. Ve svých ilustracích, hrdě podepisovaných krásným českým překladem Lesodomský, připomíná slavná období českých dějin. V letech 1863–1868 vyučoval malbě syny a dcery četných pražských rodin. Výtvarný „kumšt“ od něho přebírala i druhá choť Bedřicha Smetany Barbora Ferdinandiová. Tak se stal velkým přítelem Smetanovým. Profesor František Dvořák zachytil Lesodomského na obraze „Bedřich Smetana mezi svými přáteli“.

Politický vývoj po roce 1867, kdy dochází k rakousko-uherskému vyrovnání, přináší Lesodomskému velké rozčarování.. Opouští revoluční myšlenky národního sebeurčení a začíná se zcela věnovat malířskému umění. Své obrazy opět podepisuje původním otcovským

jménem. Poznali jste, vážení čtenáři, jeho pravé jméno? Ano, jde o našeho významného malíře Antonína Waldhausera.

V roce 1871 na Žofíně uspořádal svou první soubornou výstavu, o které s velkým uznáním píše Jan Neruda a dr. Miroslav Tyrš. Začíná znovu hodně cestovat. Navštívil Rusko, v roce 1877 opětovně Mnichov. Roku následujícího se zatoulal do Francie – poznává Paříž, lázně Trouville a Bretaň. Obraz „Černé skály v Trouville“ je jeho první marínou. Žije se mu zde velmi dobře, neboť prodává velké množství miniatur lázeňským hostům. *„Byla to dobrá práce, ale měl jsem tehdy také jiné oči nežli dnes“*, vzpomínal Waldhauser později na svá úspěšná léta v zahraničí. Jeho obrazy se postupně dostávaly do mnoha evropských zemí, kde obohacovaly sbírky mecenášů umění, kteří dovedli dobře ocenit pečlivě vysondovanou krásu. Jeden z obrazů prodal bohatému tureckému obchodníkovi až do Cařihradu.

V Praze od roku 1871 vystavuje pravidelně po plných třicet let v Rudolfinu a Krasoumné jednotě, v roce 1877 pořádá další soubornou výstavu. Zlomovým obdobím se stává rok 1883, kdy Antonín Waldhauser opouští plány na velká figurální plátna, zvláště když ho Václav Brožík předešel velkolepou historickou kompozicí „Mistr Jan Hus před kostnickým koncilem“. Maluje raději velký obraz „Výlov rybníka rožmberského“ pro přírodovědecký klub v Praze. Přicházejí další velké souborné výstavy. V roce 1887 představuje v Praze šedesát krajin. Poslední soubor prací, vystavovaných za jeho života, je předkládán široké veřejnosti na jubilejní výstavě v Praze v roce 1891.

V roce 1890 se Waldhauser stěhuje ke své sestře Josefce, vdově po Josefu Höllovi, c. k. okresním komisaři v Kutné Hoře. Zde bydlel plných deset let v čp. 13 pod Vlašským dvorem. Ateliér měl v České ulici. Tady už natrvalo opouští rozměrná plátna, zůstává však u své největší lásky – krajinomalby. Čím dále častěji dochází do kutnohorské hlavní trafiky pana Krásky, od něhož si kupoval prkénka z doutníkových krabic. Na ně maluje přímo venku v přírodě. Vznikl tak velký počet obrázků malého formátu, takřka pohlednicového, avšak i v nich bylo zhuštěno tolik proměnlivého výrazu, že by to stačilo na obrovská plátna. Miloval noc se světelnými efekty měsíce a dovedl jeho magické světlo začarovat do maličké plošky svého dílka. S oblibou maloval skupiny stromů, význačné tvarem i charakterem, stojící osaměle na pahorku nebo v poli, a kolem nich jako středu

rozvíjela se nálada západu s oranžovými červánky a temnými mlhami vpředu, nebo plné světlo sluneční se vzdušnými teplými mraky malebně roztaženými po kobaltovém nebi. Tak vznikala kouzelná krajinná zátiší.

V Kutné Hoře měl množství obdivovatelů a kupců. Houslař J. Čermák vlastnil přes padesát jeho obrazů, mezi nimi obraz Jana Žižky a několik zimních krajin, notář Ferdinand Hejna zakoupil dvacet prací, např. „Večer na močále“, „Měsíční svit v lesní houštině“ a akvarel „Jonášův mlýn v Bylanech“ (u Kutné Hory). Ve sbírce Františka Grimma z Kutné Hory bylo devět obrazů, malíř Jan J. Šedivý měl sedm Waldhauserových děl, ve Vlašském dvoře umístili rozměrný obraz „Pohled na Kutnou Horu“. Slušná sbírka, celkem jedenáct prací, byla v majetku dr. ing. V. Vraného v Třebešicích u Kutné Hory, z nichž k nejkrásnějším patřily „Krajina s mlýnem“ a „Podobizna básníka V. Hála“.

Se svou o tři roky starší sestrou Josefkou, která o znamenitého malíře velmi dobře pečovala, podobně jako v dobách dětství zajížděl do Chrudimi nebo do Čáslavi. A právě v Čáslavi si našel další dobré přátele výtvarného umění. Patřil k nim MUDr. Albín Kahna či ředitel močovického cukrovaru Mareš. V okolí Čáslavi nalézal Waldhauser také velké množství motivů. Nejen však svým uměním, ale také zdravým humorem si podmaňoval zdejší okolí.

V krajinomalbě se v tomto období značně přibližuje barvami i motivy Antonínu Chittussimu, rodáku z Ronova nad Doubravou. Ale zároveň se postupně vzdaluje výtvarným centrům v Praze, když v katalogu Rudolfiny se Waldhauserovo jméno vyskytuje naposledy v roce 1901.

Mezitím se Waldhauser i se svou sestrou naposledy stěhuje a jeho novým působištěm se stává Německý Brod. V roce 1900 se zabydlují v domě č. 149, dnes cukrárna u Hrušků, kde si malíř též zařizuje svůj ateliér. Stále však vlastní i ateliér v Praze ve Švédské ulici. Brzy s prostředím Německého Brodu plně srostl. Nejvíc jej však i zde lákala příroda. Vycházel časně ráno a podnikal daleké toulky za motivy a přírodními dojmy. Ani bezedné blátivé cesty časného jara či pozdního podzimu ho neodstrašovaly. Též zimní nálady jej lákaly. Bylo téměř neuvěřitelné, že člověk jeho věku – bylo mu okolo sedmdesáti let – hravě podnikal pětihodinové vycházky za město a do

lesů. A cestou zastavoval se chvíli co chvíli, aby studoval nějaký motiv. Tu krajinný detail, jinde západ slunce nebo světelné hry měsíce nad mraky. Maloval mohutnou zříceninu hradu Lipnice, staré kostelíky (sv. Kateřinu u Stříbrných Hor či sv. Vojtěcha v Německém Brodě), rázoval sám po polích, třeba až na Čáslavsko do Štrampouchu k větrnému mlýnu, který také mnohokrát ztvárnil. Chodil v odřených šatech s promaštěným širákem, za jehož stuhu zastrkoval řadu ptačích, hlavně koroptvích peříček, jimiž ke konci své malířské tvorby kreslil v nánosů barev na prkénka z krabic od doutníků nebo na starý vyhlazený šindel. Žil velmi skromně a tak i zemřel.

Často a velmi rád vzpomínal na Waldhausera Antonín Šouba, ředitel škol a pozdější archivář v Německém Brodě: *„Sedával jsem s ním v hostinci ‘U Krechlerů’ nebo v restauraci U Jankovských (U bílého koně). Byl nemluvný, pronikavých až ostrých očí. Pohostinství přijal tak, aby to nebylo pohoštění, nýbrž upřímně míněné, nevťiravé a nezištné, téměř neviditelné. Když vešli do lokálu německy mluvící agenti, byl jako na trní, jedovatě je okřikoval a krajně byl proti nim zaujatý. Vždy si potrpěl na slušnost, taktní jednání a vnitřní eleganci. Nikdy si nepostěžoval na nepřízeň doby posledních let svého života, třebaže ve stáří se mu nedařilo již tak dobře, jako za let jeho rozmachu, cest a známostí.“*

Tak to šlo do roku 1912. Až do té doby byl pln zdraví, energie a nezkalené duševní svěžesti. Skoro osmdesátiletý stařec se stal typickou a velmi sympatickou postavou každodenního německobrodského života. Pak však si začali všimati jeho známí, že pomalu chřadne. Bylo jasné, že je vážně nemocen. Koncem léta 1913 byl přijat do německobrodské nemocnice. Ani zlaté ruce primáře Františka Zahradnického, který určil rakovinu žaludku za diagnózu mistrovsky nemoci, nepomohly. Poslední ranou v osudu Antonína Waldhausera byla smrt jeho milované sestry Josefky Höllové. Její život se uzavřel 12. října 1913. Antonín již v sobě nenašel žádnou jiskru k životu a tak zhoubná nemoc mohla zanedlouho dokonat své dílo. Skonal ve čtvrtek 30. října 1913 v 10 hodin dopoledne.

Odešel nestor českých krajinářů. Hrdý, sebevědomý, temperamentní, až nesnášenlivý ve svých názorech (ve staré modlitební knížce bylo jeho narození zaznamenáno s výslovným poukazem na skutečnost, že se narodil ve znamení štíra), ale vždy

poctivý, přímý, vášnivý vlastenec. Antonín Šouba v nekrologu uvedl: *„Tak jsme jej znali a milovali. Byl středem společnosti, do které přišel, on stařec skoro osmdesátiletý převyšoval svou svěžestí a živostí přátele nejmladší a nejtemperamentnější. Teď jsme zmateni, všichni z jeho přátel, neočekávanou smrtí. Známa sympatická postava neobjeví se nikdy v naší společnosti a v našich ulicích. Ale nezapomeneme na něho nikdy.“*

Ve výkladní skříni knihkupectví pana Zdeňka Dvořáka v Dolní ulici se bezprostředně po Waldhauserově úmrtí objevuje jeho portrét z roku 1860, ozdobený černou páskou. Německobrodská obecní správa na malířovu smrt nijak nereagovala. Pohřeb se konal v neděli 2. listopadu 1913 o čtvrté hodině odpolední. Parte, jemuž vévodilo motto: *„Nad bouřná oblaka, jenž tak rád jsi maloval, odešla v jasno duše Tvá“*, ohlašovalo, že mistr bude pohřben do čestného hrobu na Olšanských hřbitovech v Praze.

Ostatky zesnulého byly vykropeny v kostele sv. Rodiny a odtud šel smuteční průvod celým městem až k nádraží. Velké množství brodských občanů, též i Waldhauserových přátel ze širokého okolí, doprovázelo rakev. Pěvecký spolek Jasoň zazpíval Javorkův a Bendlův sbor a na závěr zazněl Malátův žalm. Rakev byla naložena do vlaku a odvezena do Prahy. V úterý 4. listopadu o třetí hodině odpolední proběhlo rozloučení v Ústřední síni Olšanských hřbitovů a poté byly ostatky uloženy k věčnému spánku do čestného hrobu. Záušň mše byla konána příští den v pražském chrámu sv. Jakuba o deváté hodině dopolední.

Krasoumná jednota v Praze uspořádala v roce 1914 posmrtnou výstavu, při jejímž závěru proběhla veřejná aukce. Bylo vystaveno 435 obrazů, z nichž mnoho veřejnosti neznámých, hotových i nedokončených, které doposud ukrýval Waldhauserův skromný ateliér ve Švédské ulici na Smíchově. Další výstavy proběhly v Hradci Králové v roce 1927, kdy bylo vystaveno 50 prací, a v Plzni v roce 1930. Zde návštěvníci mohli spatřit 84 umělcova díla.

Při příležitosti stého výročí narozenin Antonína Waldhausera uspořádala Umělecká beseda v Praze v měsících březnu a dubnu 1935 soubornou výstavu 95 obrazů. Katalog k výstavě uspořádala dr. Hana Volavková. Téhož roku proběhly další souborné výstavy v Kutné Hoře a Německém Brodě. V Kutné Hoře bylo soustředěno

83 Waldhauserových prací. Vkusný katalog připravil malířův přítel František Grimm. Vedle přehledu vystavených exponátů připomenul v katalogu Waldhauserův bohémský život. Uvedl i rok 1870, kdy mistr odmítl nabízené profesorské místo v Kutné Hoře, které by mu zajistilo stabilní existenci.

Další Waldhauserův přítel, malíř Jan J. Šedivý, uveřejnil v místním tisku Pravda vzpomínkový seriál, v němž přiblížil čtenářům dobu mistrova pobytu v Kutné Hoře. Veliký malíř byl všude vítaným hostem. V hostincích U Odvárků, v Kotoru a zvláště U Novotných v Husově ulici č. 139, kde si hrával s dceruškami hostinského nebo pilně kreslil. Šedivý uveřejnil i vzpomínku ředitele škol O. Hepnara, dobrého malířova známého: *„Jednou jsme seděli v restauraci U tří pávů na Palackého náměstí. Pojednou Waldhauser projevil nepokoj, zvedl se a nebyl k udržení: ‘Musím si pospíšet, nechte mne, viděl jsem támhle takový nádherný mrak, musím si ho zachytit.’ Všichni jsme z restaurace pozorovali, kam mistr zamíří. Přešel náměstí a zahrnul do Tylovy ulice, kde nám zmizel ve vinárně. Zřejmě tam hledal tu svou inspiraci.“* Malíř J. J. Šedivý dále připomněl i prvou Waldhauserovu výstavu v Kutné Hoře – konala se v budově reálných škol v roce 1903 – s velkým množstvím miniaturních olejů na dřevě, z nichž si na celý život zapamatoval kouzelné zátiší ráčků a ovoce, malované staromistrovským temnosvitem.

V Německém Brodě se Waldhauserova výstava pořádala ve dnech 15. prosince 1935 až 1. ledna 1936. Předcházel jí vzpomínkový článek od mistrova prasynovce Jana Hölla, uveřejněný v „Posázavském kraji“ 27. září 1935. Zmíněný příbuzný zahájil prastrýcovu výstavu instalovanou v tělocvičně měšťanské chlapecké školy na Rubešově náměstí. Patronát nad výstavou přebrala městská rada, která tím napravila nevšímavost brodské radnice ve dnech po Waldhauserově smrti. Městský osvětový sbor vydal pěkný katalog „Výstava malířského díla Antonína Waldhausera“, jehož text byl podepsán značkou H (snad Höll). Katalog uváděl :

„Těm, kteří nebyli svědky jeho života, mezi obrazy, které zde zůstaly jako dědictví po talentovaném umělci, vykreslíme podobu jejich tvůrce: Malý, bělovlasý mužík s červeným obličejem, z něhož živá pichlavá očka pronikavě a vzdorně hleděla do světa, byl typem českého umělce – bohéma starších dob. Celý svůj život protoulal

krajem, svobodný, nezávislý až do své smrti. Byl uzavřený, nepoddajný a těžce přístupný. Srostl s přírodou a lnul k ní celým svým drsným, ale hlubokým cítěním. Neznal klidu i odpočinku ani jako stařec, kdy vzdoroval všem svízelným cestování a v neochvějně svěžesti a s nezkrotnou touhou po volnosti procházel kraje a zachycoval na svých prkénkách dojmy a nálady krajiny jej obklopující.

Západ slunce, tajemnost magického stříbrosvitu měsíce, vábily samotáře nezdolnou silou k nesčíslným projevům neúnavného štětce, takže jeho díla najdeme nejenom v Čechách, ale i v daleké cizině zastoupena v obrazárnách.“

Krajinomalby jasně převládaly i ve výstavní místnosti. Z okolních motivů to byly „Na Štrampouchu u Čáslavě“, „Mlýn v Drobovicích u Čáslavě“, „Podvečer u Močovic“ či „Na Čáslavsku v bouři“. Dále výstavě vévodily rozmanité pohledy na hrad Lipnici, ať již oleje na dřevě či na větších plátnech „Hrad Lipnice v červánkách“, „Lipnice při západu“, „Melechov s Lipnicí od Humpolce“ a krásný akvarel „Pohled od humpolecké silnice k Lipnici“. Zastoupení měl i Německý Brod – „V polích u Něm. Brodu“, „Německý Brod“ (olej na dřevě o rozměrech 14 × 23 cm) nebo „Kostel sv. Trojice“.

Ještě jednou mohli přátelé výtvarného umění v Havlíčkově Brodě spatřit Waldhauserovo dílo. Stalo se tak ve dnech 19. až 27. března 1955 u příležitosti 120. výročí mistrových narozenin. Výstava se uskutečnila v sále Staré radnice. Řada Waldhauserových děl je dodnes v majetku Galerie výtvarného umění a Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě.

Antonín Waldhauser dovedl svým obrazům vdechnout celou svou duši. Mistrně zachycoval krajinu Pošumaví, Posázaví a vůbec celé Českomoravské vrchoviny. Přitahovaly jej atmosférické jevy – červánky, měsíční lesk západu, zimní výjevy, mračná nebe. Prvotřídní krajinářská zátiší uchvacují barvami a náladami. Čiší z nich láska k české zemi.

Najde někdo z havlíkobrodských představitelů, např. výbor pro cestovní ruch a kulturu, sílu přihlásit se nějakým počinem k odkazu Antonína Waldhausera-Lesodomského? Například umístění pamětní desky s textem „*Zde žil, pracoval a zemřel významný český krajinář Antonín Waldhauser*“ by bylo pro město Havlíčkův Brod dalším kulturním přínosem.

VZPOMÍNKA NA LETCE VÁCLAVA FUKSU

Miroslav Menšík

Počátky českého letectví klademe do dob Blériotových, neboť náš první letec Ing. Jan Kašpar létal v prvním desetiletí 20. století současně s tímto průkopníkem francouzské aviatiky. V letech 1930 až 1937 jsme ve sportovním letectví dosáhli několika mezinárodních úspěchů a čestných umístění při leteckých závodech.

Mezi uznávané borce v tomto novém sportovním odvětví se zařadil i pozdější havlíčkobrodský občan Václav Fuksa (10. 12. 1902 – 20. 6. 1983). Jako voják z povolání sloužil v československé armádě u letectva v letech 1924 až 1939 a po válce od roku 1945 do roku 1951. Postupně absolvoval řadu odborných kurzů. V říjnu 1926 byl

Václav Fuksa v letecké výstroji z 30. let 20. století, reprofoto ze soukromé sbírky

jmenován polním dělostřeleckým pozorovatelem, v následujícím roce ukončil kurz dělostřeleckého pozorovatele z letounu. V květnu 1929 byl povýšen na nadporučíka, v roce 1931 prodělal ve francouzském městě Versailles kurz leteckého fotografování a o rok později absolvoval v Olomouci mechanický kurz jako externista. V dubnu 1933 byl povýšen na kapitána. V roce 1934 byl přeložen do leteckého zkušebního oddílu, který vyvíjel činnost při Vojenském technickém a leteckém ústavu v Praze. Zde se postupně seznámil se všemi typy letadel, které se v ústavu zkoušely. V roce 1937 byl v hodnosti štábního kapitána jmenován pilotem letectva

a o rok později polním pilotem letectva. V době ohrožení republiky sloužil u 6. leteckého pluku (III. perut') jako velitel 86. letky.¹

Když v září 1937 zemřel T.G. Masaryk, zúčastnil se 28. 9. v den pohřbu skupinového letu 192 letadel, posledního defilé k počtě prvního československého prezidenta. V červenci 1938 byl členem letky, která vzlétla na počest X. všesokolského sletu v Praze. Dochované zápisníky jeho letů odrážejí i nástup nacismu v Německu a dny, kdy se blížila okupace naší země. Potvrzuje to např. záznam z 20. 7. 1938 o přepravě generála Fajfra z Prahy do Malacek, Trenčína a zpět. Dne 2. 8. 1938 letěl s generály Fajfrem a Eliášem do Trenčína, Martina a Žiliny. O týden později letěl po stejné trase s ministrem národní obrany generálem Syrovým.²

Václav Fuksa se však nejvýrazněji do dějin čs. letectví zapsal svými sportovními výkony. Přibližně od poloviny 30. let minulého století se intenzivně věnoval sportovnímu létání a jako člen Aeroklubu RČS nejednou hájil barvy Československa na mezinárodních závodech. V červnu 1936 s pozorovatelem Ing. Havránkem překonali trať Cheb – Vilno měřící 1014 km bez mezipřistání. Dosáhli tak světového dálkového a vytrvalostního rekordu v malém letadle. Již krátce po doletu plánovali zdolání trasy Praha – Moskva měřící téměř 1700 km.

V červenci téhož roku škpt. Václav Fuksa a npor. Alois Hejtmánek startovali na XI. olympiádě v Berlíně. Závod byl zahájen 29. 7. 1936 v Praze a letová trasa toho dne vedla nad územím ČSR a končila v Bratislavě. O den později byl na programu přelet z Bratislavy přes Vratislav do Berlína. Oba se podíleli na programu olympiády 31. 7., kdy byl letecký den. Soutěž končila pro naši posádku 5. a 6. srpna přeletem do Drážďan a Prahy. Po vyhodnocení závodů získali Fuksa s Hejtmánkem prvenství.

Již koncem srpna téhož roku úspěšná dvojice startovala na letounu Praga Baby E-114 na plánovaný dálkový let Praha – Moskva. Tento pokus však skončil velmi brzy nouzovým přistáním 30. 8. 1936 ve 3 hodiny ráno, jihovýchodně od slezského města Reichenbach. Ve dne zjistili, že měli veliké štěstí, protože než dosedli na zem, podletěli

¹ Viz kopie částí zápisníků letů V. F. z let 1935-38, archiv autora

² Tamtéž

elektrické vedení vysokého napětí. Vítězství však získala druhá československá posádka ve složení kpt. J. Polma a npor. Fr. Zelený, která po 1680 km ve vzduchu do Moskvy doletěla.

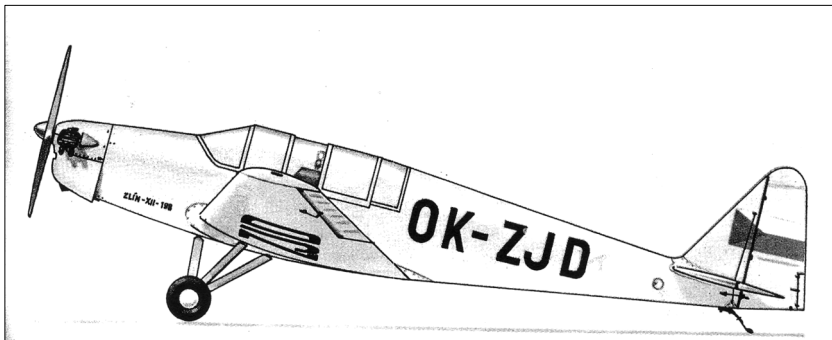

Ing. J. Havránek a kpt V. Fuksa u letadla Praga Air Baby E-114, reprofoto ze soukromé sbírky

Při nouzovém přistání ve Slezsku bylo poškozeno pouze křídlo, které továrna brzy vyměnila, pilot Fuksa a pozorovatel Hejtmánek byli tak počátkem září připraveni na hvězdicový let v maďarském Siofoku. Soutěže se zúčastnilo 64 letadel z 9 států a naše posádka obsadila první místo. Do Prahy přivezla skleněnou vázu s bohatě zlaceným podstavcem.

Když vypsal Královský egyptský aeroklub letecký závod Nad egyptskými oázami, zaujalo to i naše přední letce. Proti startu našich letounů však byly čs. úřady a Aeroklub RČS. Vycházely z úvahy, že na start do Káhiry musí malá letadla překonat 5000 km a v cestě jim stály v Itálii Apeniny, dále moře a nakonec africká poušť. S ohledem na výkon a vybavení malých letadel před 70 léty není se vysloveným obavám co divit. Jenže možnost získání nových poznatků byla tak lákavá, že se našly čtyři dvoučlenné posádky, které byly ochotné si cestu a pobyt na závodech samy uhradit.

Na závod byly vybrány stroje domácí výroby – dva malé letouny Zlín XII, Praga Baby a turistický letoun Be Minor 51. Datum odletu na závody bylo stanoveno na 12. 2. 1937. Protože však na letištích v ČSR napadlo mnoho sněhu byli také Fuksa s novým partnerem Milošem Provazníkem nuceni přepravit svůj Zlín XII vlakem do Benátek. Odtud byl přelet do Káhiry zdolán v osmi etapách. Mezinárodní soutěž začala v Káhiře 25. 2. a zde také 4. 3. 1937 skončila. Jednotlivé etapy nad egyptskou pouští byly velmi náročné, navíc malá sportovní letadla (Zlín XII a Praga Baby) trpěla v extrémních podmínkách určitým handicapem oproti daleko větším dopravním strojům vybaveným silnými motory. Také posádka V. Fuksy byla nucena pro poruchu motoru dva dny strávit v oáze Dakhla a fakticky v poslední etapě vzdát. Závod nakonec vyhrál daleko silnější a větší německý dopravní letoun Junkers-86. Druhý Zlín XII, který pilotoval Jan Ambruž (pozorovatel Jiří Šmela), však v tvrdé konkurenci příjemně překvapil a obsadil celkově sedmé místo! Zpáteční cestu posádky obou Zlínů nevolily přes Itálii, ale chtěly se vrátit nad Malou Asií a Balkánem. V Turecku při mezipřistání poškozený podvozek vyřadil Fuksovo letadlo z dalšího provozu a domů se jelo opět vlakem.

ZLÍN Z-XII – typ stroje, se kterým V. Fuksa v roce 1937 absolvoval náročný závod „Nad egyptskými oázami“

O účasti našich posádek v Egyptě pojednává rukopis V. Fuksy nazvaný *Nad egyptskými oasami*.³ Dvě vybrané krátké ukázky, připojené na závěr příspěvku, dokládají, jak riskantní někdy mohl být letecký sport ve 30. letech minulého století.

Václav Fuksa s dalším pozorovatelem Emilem Franke se ještě stačili stát držiteli mezinárodních rychlostních rekordů na 100 a 1000 kilometrů ve třídě C. Poté již přišla okupace. Když škpt. Václav Fuksa v 37 letech uzavíral svoji bilanci u 6. leteckého pluku, potvrdil mu velitel III. perutě do zápisníku letu, že jich vykonal celkem 3730, při nichž strávil ve vzduchu 1353 hodin. Bylo v tom započítáno i 775 letů sportovních, kterým věnoval 290 letových hodin.⁴

15. březen 1939 zastihl Václava Fuksu na německobrodském letišti jako výkonného pilota a zároveň velitele 86. letky.⁵ Po rozpuštění československé armády zůstal v Německém Brodě, kde s rodinou obýval vilku čp. 600 na Žižkově (v nynější ul. Prokopa Holého). Zprvu

³ V. Fuksa, *Nad egyptskými oasami*, strojopis, 91 str., kopie v archivu autora. Vzpomínky zaznamenal V. F. až po letech v r. 1975.

⁴ Kopie částí zápisníků letů...

⁵ Na nedokončené brodské letišti se oficiálně přesunuly těžké bombardéry III. perutě (85. a 86. letka) 6. leteckého pluku v říjnu 1938, i když některé stroje na letišti byly již od konce r. 1937. J. Ptáčník, *Německobrodské letiště v letech 1939-1945*, Havlíčkobrodsko 19, str. 85. V. Fuksa přibyl do Brodu zřejmě až na podzim r. 1938, srov. Kopie částí...

našel místo tajemníka městského úřadu. Záhy se jako bývalý důstojník československé armády zapojil do odboje v ilegální organizaci Obrana národa. Neunikl proto pozornosti gestapa a při hromadné razii 27. 8. 1940 byl zatčen. Naštěstí po společné anabázi s dalšími brodskými občany po nacistických věznicích byl za necelé 3 měsíce propuštěn.⁶ Během okupace pobýval v Německém Brodě, kde si otevřel obchod s uhlím.⁷ Na své „podnikatelské“ začátky vzpomínal po válce v časopisu Svobodný Havlíčkův kraj

Začátkem roku 1945 se stal členem civilní partyzánské skupiny v Německém Brodě, kterou vedl Jan Hlaváč. V ní vyvíjel ilegální činnost od 21. 2. do 28. 4. 1945. Ani v květnových revolučních dnech nestál stranou. Byl např. vyslán s MUDr. J. Opočenským do Věže prohlédnout nedaleko objevený hromadný hrob obětí zavražděných nacisty.⁸ Záhy se dostal opět na brodské letiště, které se stalo dočasně velkým sběrným zajateckým táborem a spolu s kpt. J. Pánkem se ujal přebírání odzbrojených německých vojáků.

Válka skončila a Václava Fuksu to táhlo zpátky do armády a k létání. Ze štábního kapitána se dnem 29. 8. 1945 stal major. Jako výkonný vojenský pilot se navíc angažoval i v Čs. národním aeroklubu a byl také zvolen prvním poválečným předsedou havlíkobrodské pobočky aeroklubu. Vstoupil do KSČ, prvorepubliková apolitičnost armády byla ta tam.⁹ Obchod s palivy musela vést jeho manželka.

⁶ První skupina zatčených Broďáků byla propuštěna vyšetřujícím soudcem 10. 11. 1940 v Drážďanech. Havlíkobrodsko v národním odboji, Havlíčkův Brod 1946, str. 147-148.

⁷ Na své podnikatelské začátky V. F. po válce vzpomínal: „Když v roce 1940 ztratil jsem podruhé zaměstnání, ujalo se mne město v čele se zesnulým starostou p. Šindelářem a nabídli mi pomoc při založení obchodu s palivem. Jejich pomocí, důvěrou svých ct. zákazníků a zkušenostmi firem J. Kučírková, A. Gut, Vyoral, M. Teclová, O. Schmitt) se podařilo založit obchod, ve kterém jsem našel s rodinou obživu.“ Do Havlíčkova Brodu a okolí, Svobodný Havlíčkův kraj, 16. 8. 1945

⁸ V. F. také pronesl projev jménem čsl. vojenské posádky na pohřbu umučených vlastenců v parku Budoucnost 14. 5. 1945. Havlíčkův Brod pohřbil své hrdiny, Svobodný Havlíčkův kraj 16. 5. 1945.

⁹ Datum vstupu do KSČ sám uvádí 8. 5. 1945. Osobní spis V. F., AF STS H.B., SOKA Havlíčkův Brod

Únor 1948 ho ještě nepostihl, v letech 1949-50 dokonce absolvoval vojenskou školu v SSSR, v r. 1951 byl však náhle propuštěn z armády a penzionován.¹⁰ V. Fuksa stál znovu před problémem. Co dělat? V roce 1952 nakonec našel místo jako traktorista a později brigádýr ve střediscích Strojní a traktorové stanice Havlíčkův Brod. Po dvouletém intermezzu (1956-58) na Úřadu pro správu civilního letectví byl nucen se vrátit do STS v Havlíčkově Brodě, kde pracoval až do svého odchodu do starobního důchodu v roce 1962. Předlistopadový režim chodil kolem někdejšího letce Václava Fuksy jako příslovečná kočka kolem horké kaše. Rehabilitace a objektivního zhodnocení jak sportovních výkonů, tak i celého svého působení u letectva se nedočkal, a vlastně podstatná část z toho chybí doposud. Václav Fuksa zemřel 20. 6. 1983 v Havlíčkově Brodě.

P ř í l o h a

Dvě ukázky ze vzpomínek Václava Fuksy na letecké závody v Egyptě (Václav Fuksa, Nad egyptskými oasami, str. 13-14).

První popisuje nebezpečné okamžiky při cestě do Egypta, dramatický start letadla v italském Praia a Mare.

Po dvou dnech nuceného čekání na počasí můžeme startovat do Palerma. Bylo osm hodin ráno, když jsme „nahodili“ našeho „zlínka“ a definitivně opustili nehostinné Praia a Mare. Nescházelo však mnoho a mohli jsme nadobro opustit i tento krásný svět.

Sotva jsme se totiž po startu vznesli asi tak deset metrů nad zem, uchvátil letoun silný nárazový vítr, ke všemu ještě rozvířený blízkostí strmých skal. Tak a co nyní? Přistát nelze, neboť vítr by patrně letoun přirazil k zemi, letět dál také ne, protože vítr si dělá s letounkem co sám chce.

V této nemilé chvíli se už zmítající letoun ocitl nad mořem. Nebylo pochyby, že nás v nejbližších okamžicích tento ztřeštěný vítr srazí do moře. Přece se však nedáme! Pokusíme se snést na moře. To ovšem

¹⁰ Tamtéž. V. F. uvádí v osobním dotazníku, že byl v únoru 1948 dokonce členem akčního výboru v H.B. Dochované dokumenty z působnosti AV NF uložené v SOKA H.B. však tomuto jeho angažmá nenasvědčují.

znamená konec letadla. Přece to bude lepší, než se dát bezmocně srazit.

Zatím, co jsem takto uvažoval, vítr se náhle stočil a umírnil se. Vycítil jsem, že letadlo začíná nabírat výšku, a tak jsem se pomalu začal stáčet od hrozících skal na širé moře. Stoupali jsme stále výš, až jsme unikli rozvířenému nárazovému větru. Ted' už bylo vyhráno. Byla to první velká zkušenost s lety a hlavně vzlety nad rozervaným skalnatým pobřežím. Poprávu jsme si oddechli a zaměřili letounek přímo na Palermo.

Druhá ukázka je z poslední etapy Luxor – Káhira a zachycuje defekt a nouzové přistání v poušti, který fakticky vyřadil posádku ze soutěže. V. Fuksa a M. Provazník se tak na čas stali nedobrovolnými „trosečníky“ v oáze Dakhla. (Václav Fuksa, Nad egyptskými oasami, str. 49-50)

Když už jsme pomalu opouštěli rozdrásané svahy pouště a začali klouzat do údolí směřujícího k oáze Dakhla, vysadil opět motor a vrtule se zastavila. Ke slovu se dostala spádová nádržka, ve které byly asi 2 litry benzínu. Křikl jsem na kamaráda [Miloše Provazníka, pozorovatele – pozn. autora], který měl ovládací kohout na dosah. Po jeho otevření jsem sklopil letoun po motoru skoro kolmo dolů. Tím se zvýšila rychlost, proud vzduchu počal protáčet vrtuli a motor opět zabral. Jenže s dvěma litry daleko nedoletím a do oázy je to ještě dobrých 60 kilometrů. Snažíme se proto uvést do chodu benzínové čerpadlo, ale marně.

Předlétlí jsme tedy rychle majora Ambruže a dáváme mu znamení, že máme poruchu na motoru. V tom se nám opět zastavila vrtule a my bezmocně kloužeme k zemi. Naštěstí stačila ta trocha benzínu k tomu, že jsme se dostali na poněkud rovnější planinu. Konečně se nám podařilo bezpečně přistát na pískové ploše, která svou tvrdostí slibovala, že snad budeme moci také odstartovat. Pilot druhého letounu pochopil, že musíme nouzově přistát a začal nad námi kroužit. Pomocí signalizačních pláten jsme mu naznačili, že jsme přistáli pro poruchu motoru.

Věděli jsme docela přesně, že je poškozeno benzínové čerpadlo a bez důkladné opravy je do chodu neuvedeme. Musíme tedy vymyslet

způsob, jak dostat benzín z hlavní nádrže do nádrže spádové, abychom mohli odstartovat a doletět alespoň do oázy Dakhla.

Rodí se spásná myšlenka. Vzdát se nejcennějšího pokladu v poušti – vody. Vyprázdnit jednu z plechovek a nalít do ní benzín výpustným otvorem. Poté přelít benzín do spádové nádržky, nahodit motor a odstartovat. Vodu vyléváme, ale schází francouzský klíč k povolení matice. Hledáme náhradní řešení. Společným úsilím se nám podařilo odstranit pojistný drát z matice a tu potom oklepáním uvolnit. Nejprjemnější nebylo vypouštění benzínu do plechovky. Brzy jsme měli plno benzínu v rukávech i ve tvářích.

Po přelití asi 4 plechovek jsme teprve zvedli hlavy. Všude kolem nás za písčnými vlnami vyhlíželi domorodci, kteří asi poprvé viděli zblízka letoun. Po chvíli zjistili, že jim z naší strany nehrozí nebezpečí, začali zvědavě přihlížet našemu počínání. Ještě jsme si je stačili vyfotografovat a pak honem nahodit motor.

Letoun se dosti rychle rozběhl a já jej odtrhl od rozpáleného písku. Po nabytí potřebné rychlosti jsme pak v malé výšce letěli do oázy Dakhla.

Anglický mechanik jen potvrdil, co jsme sami dobře věděli. Závalu totiž nebylo možno jenom provizorně opravit. Tedy neodvratný konec. Pro hloupé benzínové čerpadlo jsme museli závod vzdát a zůstat v Dakhle.

VÝROČNÍ ZPRÁVA MUZEA VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2005

Zina Zborovská, Jiří Jedlička

I. MUZEUM VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD V ROCE 2005

Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod (MVHB) je příspěvkovou organizací, zřizovanou krajem Vysočina. Muzeum sídlí v Havlíčkově domě, který je majetkem města Havlíčkův Brod. Od 1. 4. 2005 nastoupil na základě výsledku výběrového řízení nový ředitel organizace MgA. Jiří Jedlička. V průběhu roku 2005 došlo z iniciativy nového ředitele muzea k jednání s představiteli Města Havlíčkův Brod, které mělo za cíl zajistit možnost investic důležitých pro rozvoj muzea. Dle statutu příspěvkových organizací kraje Vysočina není možné investovat do majetku, který není majetkem zřizovatele – kraje Vysočina. Proto byl zvolen standardní způsob placení nájemného výměnou za investování do budovy, ověřený u jiných příspěvkových organizací kraje. S účinností od 1.1. 2006 dochází ke změně a MVHB bude Městu Havlíčkův Brod hradit nájem (doposud se tak nedělo) ve výši 300 223,- Kč, s tím, že prostředky město zpětně využije na údržbu a investice do objektu. Část sbírek se nachází přímo v Havlíčkově domě, většina je deponována v centrálním depozitáři v suterénu budovy Státního okresního archivu, kde se nachází i konzervátorské pracoviště. Nájem za tyto prostory činí 84 224,-Kč a nájem za depozitář v Ledči nad Sázavou 12 000,- Kč. Bylo zřízeno místo druhé průvodkyně (0,55 úvazku), na něž byla přijata paní Marie Votavová. Při muzeu pracují poradní orgány: Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost a Ediční rada Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod. V roce 2005 bylo obměněno jejich složení.

II. ORGANIZAČNÍ STRUKTURA MUZEA VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD V ROCE 2005

Ředitel:	MgA. Jiří Jedlička
Archeolog:	Mgr. Pavel Rous
Muzeolog:	Eduard Veselý
Historik, zástupce ředitele:	Zina Zborovská
Etnograf:	PhDr. Jana Beránková

Ekonomka:	Ivana Krajíčková
Konzervátorky:	Kamila Štellerová, Iva Macková
Průvodce:	Marie Suchá , Marie Votavová
Uklízečka:	Dana Trávníčková

Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost:

Mgr. Milan Čumpl	PhDr. Ladislav Macek
PaeDr. Radomír Dvořák	Mgr. Pavel Rous
Mgr. Daniela Havlíčková	Zina Zborovská
Ak. malíř Jan Exner	Eduard Veselý
Jiří Lédl	

Ediční rada:

PhDr. Ladislav Macek	PhDr. Miloš Tajovský
Miroslav Menšík	Mgr. Václav Tuček
Mgr. Pavel Rous	Zina Zborovská

III. PRÁCE SE SBÍRKAMI

1) AKVIZICE:

V souladu s plánem akviziční činnosti muzea byly získány tyto přírůstky:

Sbírková skupiny „Sklo“ - ukázky produkce skláren:

- Škrdlovice (nákup na fakturu 16 092,- Kč, dar ve výši 32 255,-)
- Dobronín (nákup na fakturu ve výši 4 709,- Kč)
- Kryf (nákup na fakturu ve výši 2 109,- Kč)
- Valner (nákup na fakturu ve výši 6 242,- Kč)

Sbírková skupina „Obrazy“:

- obraz Otakar Štáfl: Kamélie (kupní smlouva 1/2006 ve výši 20 000,- Kč)
- 2 kresby Otakara Štáfle (kupní smlouva č. 3/2006 ve výši 2 500,- Kč)

Sbírková skupina „Textil“:

- 12 ks textilu – prádlo, doplňky většinou 19. století (kupní smlouva č. 4/2005 ve výši 6 400,- Kč a darovací smlouvy 2-8 na předměty v ceně odhadem 6 000,- Kč)

Sbírková skupina „Výroba a obchod“:

dýmka zn. Monte Bello, fa Ziegler (kupní smlouva č. 3/2005 ve výši 300,- Kč)

Sbírková skupina „Památky společenského života“:

1 obraz – vyšívané Boží požehnání (kupní smlouva č 2/2005 ve výši 600,- Kč)

Sbírková skupina „ Sbírková knihovna 3 – regionální tisky“:

kniha Josef Pleva: Sázava milovaná, Pelhřimov 2005 (nákup za 590,- Kč), dále bylo zdarma získáno 5 regionálních účelových publikací

Sbírková skupina Karel Havlíček Borovský 2 - knihovna:

sborník: Václav Zelený, Havlíčkova Borová 2005 (dar)

Sbírková skupina „Nábytek“ : skříň po Fany Weidenhofferové

(darovací smlouva č.1 ve výši 20 000)

V oboru archeologie byly odborně popsány, evidenčně zpracovány a uloženy (v sáčkích č. 1–42/2005) nové přírůstky do sb. sk. Archeologie v celkovém počtu 1 122 kusů/jednotlivin nejrozličnější povahy (ponejvíce keramika, železo, sklo, výrobní odpad, pravěká štípaná industrie.

Za nákup sbírek bylo vydáno 59 543,- Kč, dary byly získány ve výši 58 955,- Kč. V prosinci 2005 se uskutečnilo jednání nákupní komise a všechny nákupy byly dodatečně schváleny. Na jednání bylo dohodnuto, že nadále bude komise jednat nejméně 2x ročně, tak aby mohly být nákupy projednávány předem.

2. SPRÁVA SBÍREK, KONTROLY SBÍREK:

Průběžně byla provedena kontrola depozitářů a expozic v Havlíčkově Brodě, v Ledči nad Sázavou a v Lipnici nad Sázavou. V závěru roku byly provedeny inventarizace sbírkových skupin Kapitalismus (534 inv. č.), Jaroslav Hašek 1-3, (JH 1 - 106 inv. č. , JH 2 - 280 inv. č., JH 3 - 18. inv.č.), Sbírková knihovna – staré tisky (600 inv. č.). Průběžně byla prováděna administrativní činnost související se správou sbírek (zápisy do přírůstkové knihy, zápis do CES, aktualizace inventárních seznamů). Pro muzeum byla zakoupena nová verze programu DEMUS. Po nástupu nového ředitele pracovníci absolvovali základní školení a zřizovatel byl požádán o uvolnění investičních

prostředků na nové počítačové vybavení, které umožní práci s programem DEMUS. Po dohodě s ředitelem organizace bylo stanoveno, že 50 % historické sbírky Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod bude přepsána do tohoto programu do konce listopadu 2006.

3. KONZERVOVÁNÍ, RESTAUROVÁNÍ SBÍREK

Na základě plánu práce pokračovalo systematické ošetření historické sbírky „Ledeč nad Sázavou“. Sbírkové knihy (165 ks) byly převezeny do Havlíčkova Brodu a v konzervátorské dílně ošetřeny v odsávacím zařízení zapůjčeném archivem (proti prachu a plísním). Z dalších ledečských exponátů prošly konzervátorským ošetřením 2 dřevěné kolorované sošky Madona svatohorská s dítětem a sv. Jan Nepomucký. Ve sbírkové skupině „Textil“ bylo provedeno komplexní ošetření (vyprání, zbavení plísní a rezu, vyspravení) u 11 kusů sbírkových předmětů (většinou prádla). Ze sbírkové skupiny „Militaria“ byly komplexně ošetřeny 3 předměty (meč německé luftwaffe, bodák k německé pušce, československá armádní důstojnická šavle). Náročnou prací bylo ošetření archeologického nálezu – kamnovce (odstranění nánosů, odstranění rzi až na zdravé jádro, konzervace). Pro výstavu umělecké litiny byla proveden náročnější zásah u litinového kříže a 2 železných koulí a u jednoho zapůjčeného kamnovce). Průběžně bylo prováděno mytí a třídění keramiky a to nálezy z lokalit Ledeč nad Sázavou (146 ks) a Heřmanice a Kysibl (91 ks). Konzervátorky muzea dále prováděly přípravu muzejních předmětů pro výstavy pořádané muzeem (viz plán výstav). Náročným úkolem mimo plán práce bylo proložení grafik ze sbírkové skupiny „Obrazy“ novým nekyselým papírem a proložení obrazů, tak aby nedocházelo k poškození ráků. Zároveň bylo provedeno utřídění obrazů podle autorů s ohledem na následnou inventuru.

IV. KULTURNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST

1. EXPOZICE

Ve všech expozicích byla pouze prováděna údržba, k obsahové změně nedošlo. V souvislosti se změnou organizace průvodcovských služeb byly zabezpečeny sbírky ve vitrínách instalací bezdrátové EZS.

2. VÝSTAVY

Hlavní výstavy v Mázhausu Havlíčkova domu:

Josef Saska: Cesty v malbě a grafice, 13., 12. 2004 - 28., 1. 2005, 174 návštěvníků

Česká dýmkařská škola (ve spolupráci s Královstvím dýmek Praha), 7. 3. - 24. 4. 2005, 530 návštěvníků

Válka v našich životech (válečné události v Havlíčkově Brodě a v Brielle), 7. 5. - 5. 6. 2005, 1580 návštěvníků

Litina z Ranska a Polnička - užité a umělecké předměty z Dietrichsteinských sléváren, 17. 6. - 7. 8. 2005, 530 návštěvníků

Jan Jůzl a jeho žáci (ve spolupráci s Galeríí výtvarného umění). V Havlíčkově domě byla část výstavy věnovaná osobnosti Jana Jůzla, v galerii výstava žáků, 13. 8. - 28. 9. 2005, 1045 návštěvníků

Houby (ve spolupráci s Mykologickým spolkem Havlíčkův Brod), 2. - 4. 10. 2005, 578 návštěvníků

Šárka Beneš: Obrazy (výstava obrazů akademické malířky malovaných v exilu v USA), 10. 10. - 25. 11. 2005, 820 návštěvníků

Štědrej večer nastal (vánoční výstava z muzejních sbírek), 6. - 15. 12. 2005, 714 návštěvníků

Malý výstavní sál:

Brodák Otakar Štáfl – dokumenty z pozůstalosti akademického malíře uložené ve sbírkách muzea, 13. 12. 2004 – 28. 1. 2005, 224 návštěvníků

Kateřina Ryvolová: Obrazy (amatérská výtvarnice), 7. 2. - 28. 2. 2005, 105 návštěvníků

Drát a jeho proměny (Petr Szelke, ing. Iva Špilínková, ing. Arch. Marie Nosková) – ukázky starého řemesla, 7. 3. - 31. 3. 2005, 238 návštěvníků

70. let klubového létání – výstava z dějin Aeroklubu Havlíčkův Brod, 8. 6. - 10. 7. 2005, 253 návštěvníků

Petr Minář: Obrazy a plastiky (amatérský výtvarník), 5. 8. - 31. 8. 2005, 284 návštěvníků

Jiří Siegelbauer: Setkání za městem v znamení říje – výstava fotografií,

6. - 30. 9. 2005, 284 návštěvníků

Literatura a totalita - výstava pořádaná u příležitosti 100. výročí narození básníka Jana Zahradníčka (výbor exilové a samizdatové literatury doprovázený snímky Jindřicha Štreita z osmdesátých let), 10. 10. - 15. 12. 2005, 696 návštěvníků

Návštěvníci výstav jsou uváděni včetně návštěvníků vernisáže a osob, které zároveň navštívili expozici i výstavu. Třikrát byl malý výstavní sál zapůjčen jiným subjektům a to:

Krajské knihovně Vysočiny pro výstavu fotografií: Grónsko – ledové království Dánska, 11. - 24. dubna 2005

Občanskému sdružení Zelené srdce pro výstavu fotografií: Proč se žáby stěhují, 11. - 31. května 2005

Základní umělecké škole Smetanovo náměstí: Keramika – sklo, 13. - 23. prosince 2005

Keramika, Sklo, Kresba, Malby, Grafika (studentské práce z výstavy České dny v centru EHS v Bruselu), 13. 12. 2005 - 13. 1. 2006

Ve dnech 17. - 18. prosince 2005 proběhly v prostorách muzea ukázky řemeslné práce studentů ZUŠ Smetanova a Sklářské školy ve Světlé nad Sázavou.

Výše uvedené výstavy v Havlíčkově domě a stálou expozici muzea navštívilo celkem 10 408 návštěvníků (číslo zahrnuje i 3 041 neplaticích).

3. DALŠÍ KULTURNĚ VÝCHOVNÉ AKCE:

Slavnostní koncert u příležitosti 5. let Libory, 9. 4. 2005, Klášterní kostel sv. Rodiny

Beseda se členem skupiny bratří Mašínů Milanem Paumerem, 20. 5. 2005, Havlíčkův dům

Noc v muzeu – v rámci Mezinárodního dne muzeí, 27. 5. 2005, Havlíčkův dům

Konference „Literatura a totalita“, 10. 10. 2005, Kulturní dům Ostrov

Autorské čtení Zbyňka Hejdy „Cesta k Cerekvi“, 10. 10. 2005, Havlíčkův dům

Autorské čtení Josefa Mlejníka „Nelegendy o malých inkvizitorech“, 25. 11. 2005, Havlíčkův dům

Pěvecký a varhanní koncert (úvodní slovo Karel Pompe, zpěv Božena Effenberková a Kateřina Fornůsková, varhany Josef Kempf), 22. 12. 2005, Klášterní kostel sv. Rodiny

Dále pracovníci muzea zajistili 39 přednášek z toho 29 pro školy a veřejnost a 10 v rámci přednáškového cyklu „Kapitoly z kulturní minulosti Havlíčkobrodsko pro Universitu volného času. Kromě toho poskytli 26 výkladů hromadným návštěvám v expozici „Po stopách Karla Havlíčka v Německém Brodě“ v rozsahu cca 20 minut, neboť v důsledku organizační změny neposkytuje výklad v expozici průvodce. Ten je po celou otevírací dobu muzea, která byla prodloužena do 17 hodin, k dispozici u hlavního vstupu do muzea. U tohoto vstupu byl zároveň instalován zvonek určený především pro vozičkáře.

Přednášky pro školy a veřejnost:

Nejstarší osídlení Havlíčkobrodsko (2x), lektor Pavel Rous

Středověký Havlíčkův Brod, lektor Pavel Rous

Kostel Nar. Sv. Jana Křtitele v Přibyslavi ve světle nových archeologických poznatků, lektor Pavel Rous

Staré hornictví na Havlíčkobrodsku, lektor Pavel Rous

Památky Havlíčkova Brodu (2 x), lektori Zina Zborovská, Eduard Veselý

Karel Havlíček Borovský - liberální politik a ekonom (6x), lektor Zina Zborovská (na přednášku navazoval seminář „Představte osobnost KHB“, na kterém studenti samostatně zpracovávali návrh muzejní prezentace osobnosti Karla Havlíčka)

Klášterní kostel sv. Rodiny a další barokní památky Havlíčkobrodsko (5x), lektori Zina Zborovská, Eduard Veselý

Karel Havlíček Borovský – život a dílo (8 x), Zina Zborovská, Eduard Veselý

II. světová válka v Havlíčkově Brodě (3 x), lektor Eduard Veselý

Přednášky v rámci University volného času (v krajské knihovně Vysočiny) realizované pracovníky muzea:

PhDr. Jana Beránková (Hudební minulost Havlíčkobrodsko II., Jak se žilo na Vysočině v 19. století)

Mgr. Pavel Rous (Archeologické nálezy a památky na Havlíčkobrodsku, Archeologické památky Havlíčkobrodsko)

Eduard Veselý (Užitková a umělecká litina – produkce železáren na Českomoravské vrchovině, Muzejní práce I. – konzervování muzejních sbírek, Muzejní práce II. – restaurování muzejních sbírek)

Zina Zborovská (II. světová válka v Německém Brodě, Básníci Vysočiny, Jaroslav Hašek na Vysočině)

Pro účastníky University volného času byl uspořádán tematický zájezd „Židovské památky na Havlíčkobrodsku“ (Habry, Golčův Jeníkov, Ledec nad Sázavou, Lipnice nad Sázavou). Pozn.: Počty posluchačů vykazuje krajská knihovna Vysočiny.

Velkou návštěvnost (623 osob) zaznamenala akce pořádaná u příležitosti Mezinárodního dne muzeí nazvaná „Noc v muzeu“. V programu, který probíhal 27. 5. od 18 do 24 hodin byly zahrnuty akce: Návštěva v Havlíčkově rodině (soubor Kalamajka), Slámování (Jiří Jedlička), soutěž „Poznej co to je“, založená na poznávání vybraných a vystavených muzejních předmětů, promítání studentských filmů, autorské čtení Josefa Mlejníka. Po celou dobu konání akce probíhal v podzemí Havlíčkova domu happening „Postavy z brodských pověstí“, na dvorku muzea byly předvedeny ukázky pečení staročeských oplatek a ve večerních hodinách zde proběhlo Posezení u táboráku s kytarou Jakuba Kříže. Z výstav byla nejvíce navštívena výstava s názvem „Válka v našich životech“ dokumentující průběh II. světové války v Havlíčkově Brodě a v Brielle. V souvislosti s přípravou střešní části výstavy věnované válečným událostem v Havlíčkově Brodě, proběhlo několik setkání s pamětníky a byly pořízeny zápisy z jejich vzpomínek. Za zmínku stojí, že poprvé byla uveřejněna fotografie z 5. 5. 1945, kdy lidové shromáždění rozhodlo o přejmenování města a veřejnost byla vyzvána k identifikaci občanů na fotografii. Ve dvou případech se občané poznali. Významná byla

i spolupráce s klubem leteckých modelářů v Havlíčkově Brodě, jejichž modely letadel z II. světové války významně přispěly k atraktivnosti výstavy. Náročnou přípravu si vyžádala vánoční výstava z muzejních sbírek, která nebyla v původním plánu výstav.

Přednášek a dalších kulturně výchovných akcí pro školy a veřejnost zúčastnilo 1 693 návštěvníků (bez zmíněné University volného času).

V. VĚDECKOVÝZKUMNÉ A ODBORNÉ ÚKOLY

1. V OBORU ARCHEOLOGIE (PAVEL ROUS):

V rámci archeologických výzkumů, resp. kontrol a ohlášených nálezů bylo evidováno 66 archeologických akcí, z toho 18 smluvních (na stavbách s nařízeným archeologickým výzkumem). Archeologický deník za rok 2005 byl uzavřen a příslušná terénní dokumentace byla evidenčně zpracována a připravena k archivaci. Vědeckovýzkumný úkol/projekt zaměřený na poznání zaniklé těžby a zpracování polymetalických rud na Havlíčkobrodsku a prováděný ve spolupráci s MV Jihlava pokračoval terénním průzkumem 12 montánních lokalit na Havlíčkobrodsku. Pro Státní archeologický seznam ČR zpracováno 10 nových archeologických nalezišť z Havlíčkobrodsko.

2. V OBORU HISTORIE A LITERNÍ HISTORIE (EDUARD VESELÝ, ZINA ZBOROVSKÁ)

Eduard Veselý zpracoval scénář výstavy a průvodní slovo k výstavě Česká dýmkařská škola. Součástí byla i dokumentace činnosti továrny na výrobu dýmek zn. Monte Bello, fa Ziegler v Krásné Hoře. Společně se Zinou Zborovskou scénář a průvodní slovo k výstavám „Válka v našich životech“ a „Litina z Ranska a Polničky“. Zároveň bylo v rámci odborného úkolu „Historie železářství na Českomoravské vrchovině“ pokračováno v dokumentace výrobků Dietrichsteinských železáren (Staré Ransko, Polnička) a provedeny odborné popisy. V součinnosti s literárním kritikem Josefem Mlejnkem byl zpracován scénář výstavy „Literatura a totalita“ a připravena literární konference na téže téma.

VI. EDIČNÍ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST, PROPAGACE ČINNOSTI MUZEA

1. EDIČNÍ ČINNOST

V roce 2004 vyšlo 19. číslo Vlastivědného sborníku Havlíčkobrodsko, ve kterém byla publikována výroční zpráva za rok 2004. V souvislosti s vydáním zajistil Pavel Rous redakční, ediční a organizační přípravu vydání, jeho distribuci a aktualizoval formulář autorské/vydavatelské smlouvy.

2. PUBLIKAČNÍ ČINNOST

Zina Zborovská zpracovala pro Obecní úřad Havlíčkova Borová stať „Zdenka Havlíčková ve stycích s rodinou Václava Zeleného“ uveřejněnou ve sborníku „Václav Zelený“. Pro výstavu „Jan Jůzl a jeho žáci“ byl ve spolupráci s Galeríí výtvarných umění v Havlíčkově Brodě vydán katalog s úvodním slovem Ziny Zborovské a vzpomínkami pamětníků.

Pavel Rous se autorsky podílel na těchto odborných člancích: Jangl, L. – Majer, J. – Rous, P. – Vosáhlo, J. 2005: Nákras stříbrné hutě ze 17. století ze sbírek Městského muzea v Přibyslavi, Archeologia technica (Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami), sv. 16; Štěpán, L.- Rous, P.: Utváření sídel a lidové architektury v proměnách staletí (Železné hory. Sborník prací č. 15). Heřmanův Městec – Nasavrky 2005 (odborná pomoc a spoluautorství na základě dohody muzea se Společností přátel Železných hor a správou CHKO Železné hory); Hejhal, P.- Hrubý, P. - Malý, K.- Rous, P.- Vokáč, M.-Zimola, D.: Dolování drahých kovů na Českomoravské vrchovině (zpracování „havlíčkobrodské“ části příspěvku o archeologických poznatcích starého hornictví předneseného na mezinárodní montanistické konferenci o středověkém hornictví v Banské Štiavnici 2005)

3. PROPAGACE A PREZENTACE MUZEA

V Cestě Vysočiny v rubrice Z Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod bylo publikováno 13 informačních textů s fotografiemi o aktuálních archeologických nálezech, výstavách a publikacích. Dále byly uskutečněny 2 rozhovory pro Český rozhlas Region o místních jménech na Havlíčkobrodsku (MJ Poděbaby, Termesivy) a rozhovor

pro Deník Vysočina na téma archeologie na Havlíčkobrodsku v roce 2004 (zajistil Pavel Rous).

Pro potřeby škol byl v březnu 2005 vydán nabídkový list s nabídkou přednášek a výstav a tento byl zároveň zveřejněn na internetových stránkách Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod.

VII. KNIHOVNA A BADATELSKÁ AGENDA

1. KNIHOVNA

Muzejní knihovna čítá 5 846 knihovních jednotek a byla rozšířena o 28 knih. Vynaloženo za nákup knih bylo vynaloženo 8 050,- Kč (v částce jsou zahrnuty i výdaje za časopisy), část knih byla získána zdarma (dary z Edice Vysočiny,). Využívána byla především pracovníky muzea a uskutečnilo se 46 prezenčních výpůjček návštěvníkům muzea. V závěru roku provedli na pokyn ředitele muzea odborní pracovníci Pavel Rous, Eduard Veselý, Zina Zborovská revizi odborné knihovny a označili knihy určené na vyřazení. Následně provedly konzervátorky muzea soupis těchto knih pro nabídku dalším institucím a Zina Zborovská soupis knih, které budou přerazeny do sbírkové knihovny.

2. BADATELSKÁ AGENDA

Metodická a odborná pomoc byla poskytnuta studentům VŠ a SŠ a soukromým badatelům v problematice:

Pavel Rous poskytl 5 studentům VŠ a SŠ obsáhlejší metodickou a odbornou pomoc při práci na těchto tématech: Historie hřbitova u kostela sv. Vojtěcha, Historie židovského hřbitova na Ledečské ul. v Havl. Brodě, Středověká keramika z Přibyslavi“ (včetně zprostředkování zápůjčky z MM Přibyslav), Prameny a literatura k historii hornictví na Havlíčkobrodsku, Historie zámeckého parku v Herálci.

115 badatelským návštěvám poskytnuty odkazy na literaturu a další informace zvláště pak k těmto tématům: Regionální historiografická literatura, Literatura o regionálních pověstech, Středověké památky Havlíčkova Brodu, Historie obce Stříbrné Hory, Tvary středověkých mečů, Strážný vrch u Havlíčkova Brodu, Mince a medaile (určování), Habánská keramika (ve sb. skupině KE), Historie domů čp. 99 a 105

v Dolní ulici v Havlíčkově Brodě, Roupovští z Roupova a Herálec, Archeologické nálezy ve Vilémově a okolí, Kamenná křtitelnice v Dolních Bohušicích, Literatura o partyzánském odboji v regionu, Hrad Sokolov, Vojenská letadla II. světové války, II. světová válka v Havlíčkově Brodě, Ex-libris Jana Jůzla, Výrobky Dietrichsteinských železáren, Výrobky fy Ziegler Krásná Hora, Havlíčkův dům – stavební historie, Klášterní kostel sv. Rodiny, Bedřich Piskač, Otakar Štáfl, Karel Havlíček Borovský, Vojtěch Weidenhoffer, Jan Čart, Lipnický pobyt Jaroslava Haška, Leškovice – činnost partyzánské brigády Mistr Jan Hus.

Ve výše uvedených případech se jednalo o průběžné konzultace a několiknásobné návštěvy. Ostatní metodická a odborná pomoc byla poskytnuta formou konzultací problémů a dotazů, připomínkování, korektur a oponentských posudků textů historiografické povahy určených k publikaci, určování starožitností a nálezů apod. Časté dotazy byly vyřízeny rovněž formou e–mailu.

VIII. KRONIKÁŘSTVÍ

PhDr. Jana Beránková zabezpečila školení 8 nových kronikářů (kronika a její náležitosti, vedení kroniky, roční zápis, retrospektivní zápis, pomoc obecního úřadu) obcí: Havlíčkova Borová, Dlouhá Ves, Libice, Úsobí, Habry, Lípa, Okrouhlice, Šlapanou (12. 2. a 15. 2.). S kronikářkami Havlíčkova Brodu a Herálce byly projednávány otázky ochrany osobních dat v kronikářských zápisech (celkem 3 jednání). V listopadu (21. 11. 2005) se uskutečnilo setkání kronikářů Vysočiny (Havlíčkobrodsko), spojené se seminářem k metodice vedení obecních kronik a besedou kronikářů, ve spolupráci se Školou obnovy a rozvoje venkova Luka nad Jihlavou (pí Švagříčková). Zúčastnilo se 37 kronikářů. Ředitel muzea a PhDr. Jana Beránková seznámili účastníky s novými a připravovanými zákony (zákon o kronikách, archivní zákon a spolupráce se SOKA HB) metodika vedení kronik, dostupné informace o práci kronikářů a psaní kronik (literatura, internet), ukázky kronik z okresu Žďár nad Sázavou, Pelhřimov, Jihlava, otázka ochrany

osobních údajů a dat při psaní ročního zápisu (Úřad pro ochranu osobních údajů Praha), koncepce tradiční lidové kultury – informace o projektu a žádost o spolupráci (dotazníky), beseda mezi kronikáři.

V rámci projektu „Dokumentace tradičních lidových řemesel na Vysočině“ zaslalo vyplněné dotazníky (rozeslané všem kronikářům v roce 2004) 11 kronikářů (Krucemburk, Horní Krupá, Rozsochatec, Chotěboř, Úsobí, Sobiňov, Květinov, Ždírec nad Doubravou, Horní Studenec, Štoky, Bezděkov). Jedna odpověď byla negativní (Bezděkov - v obci tradiční lidová řemesla již nejsou). Ostatní kronikáři dotazník nezaslali.

Bylo poskytnuto 11 konzultací a to kronikářům: Herálec - ochrana osobních dat (3x), Havlíčkův Brod - ochrana osobních dat (3x), Ždírec nad Doubravou – dotazník řemesel, konzultace kronikářského zápisu za rok 2003 a 2004, ochrana osobních dat, Bezděkov – dotazník řemesel, Skorkov – haltýře v obci, Havlíčkova Borová, nákup kroniky, zápis za rok 2005, Žižkovo Pole – konzultace k dotazníku řemesel.

IX. KONFERENCE, SEMINÁŘE, ODBORNÉ KOMISE, SETKÁNÍ

V rámci 15. Podzimního trhu pořádalo muzeum konferenci „Literatura a totalita“, nad kterou převzalo záštitu České centrum PEN klubu. Konference zaznamenala dobrý ohlas i v celostátním tisku a zúčastnilo se jí 80 posluchačů. Konferenci zahájil předseda PEN klubu Jiří Stránský a s příspěvky vystoupili: Milan Uhde, Jana Červenková, Radovan Zejda, Igor Fic, Josef Mlejnek, Miloš Doležal, Jiří Olič. Muzeum Vysočiny si v této souvislosti zažádalo o grant z Edice Vysočiny a tento získalo ve výši 80 000,- Kč (50 % nákladů). Záměrem je vydat zároveň příspěvky z konference v roce 2004 (Křesťanská universita Josefa Floriana ve Staré Říši) a v roce 2005 (Literatura a totalita).

Pavel Rous se zúčastnil semináře Archeologia technica 24 v Technickém muzeu Brno.

X. SPOLUPRÁCE S OBECNÍMI ÚŘADY A JINÝMI SUBJEKTY

Muzeum Vysočiny poskytlo Obecnímu úřadu Světlá nad Sázavou metodickou pomoc při zakládání expozice k dějinám Světlé nad Sázavou. V první fázi byla zpracována metodika budování sbírkového fondu. Pro Městský úřad v Havlíčkově Brodě zpracoval archeolog Pavel Rous text (pro informační tabuli) o historii brodu přes řeku

Sázavu v Havlíčkově Brodě. Eduard Veselý a Zina Zborovská spolupracovali s Městským pivovarem na návrhu interiéru pivovarské restaurace ve stylu 19. století. Širší odbornou pomoc a konzultaci poskytl Pavel Rous F. Plevovi při práci na jeho knize „Sázava milovaná“ (fotodokumentace z Havlíčkobrodsko, historie sázavských mlýnů na užším Havlíčkobrodsku). Pavel Rous provedl odbornou korekturu a doplnění popisů fotografií pro knihu Vladimíra Kunce „Havlíčkův Brod, genius loci“ a zpracoval 13 odborných vyjádření z hlediska archeologické památkové péče pro investory/stavebníky a obecní úřady a vydal 15 expertních zpráv (o provedených archeologických akcích) pro investory/stavebníky. Pro obecní úřad Jitkov zajistil Pavel Rous proslov na křtu knihy o historii Jitkova (17. 8. 2005).

XI. HOSPODAŘENÍ MUZEA, NÁVŠTĚVNOST

Příspěvek zřizovatele (kraje Vysočina) činil 3 727 000,- Kč. Tržby z vlastní činnosti (prodej vstupenek, prodej publikací, archeologický dohled, pronájmy, reklama) činily 175 923,- Kč. V roce 2005 hospodařilo muzeum s rozpočtem 3 902 923,- Kč. Příspěvek zřizovatele činil 95,5% a 4,5 % činily vlastní příjmy. Na nákup sbírek bylo vynaloženo 59 543,- Kč, což představuje 1,5 % rozpočtu. Havlíčkův dům navštívilo 10 408 návštěvníků a další kulturně výchovné akce pořádané muzeem (koncerty, přednášky, besedy, konference apod.) 1693 návštěvníků. Náklady na jednoho návštěvníka činí 323 Kč, což je pod průměrem kulturních zařízení v kraji Vysočina. Expozici Městského muzea v Ledči nad Sázavou navštívilo 4 800 osob, expozici Památníku Jaroslava Haška v Lipnici nad Sázavou 3 940 návštěvníků. Tržby obou poboček jdou na vrub tamějších obecních úřadů, zatímco náklady na údržbu sbírek jsou hrazeny z rozpočtu Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod. Pokud budeme brát v úvahu i návštěvnost na detašovaných expozicích činí návštěvnost 19 148 osob a náklady na jednoho návštěvníka 204,- Kč. V roce 2005 došlo k významnému zlepšení technického vybavení muzea. Z mimořádné investiční dotace byly zakoupeny 4 nové počítače pro odborné pracovníky za 132 000,-Kč, notebook za 40 000,- Kč, dataprojektor za 60 000,- Kč. Ke zkvalitnění prezentace sbírek byly zakoupeny 2 nové vitríny v ceně 76 000,- Kč. Notebook

a dataprojektor bude sloužit k názorným ukázkám v rámci přednášek pro školy i veřejnost.

XII. ZÁVĚR

Výroční zpráva poskytuje základní obraz o činnosti muzea Vysočiny v roce 2005 a pracovníci muzea považují za svoji povinnost poděkovat všem organizacím, příznivcům a přátelům, kteří s námi spolupracovali a na činnosti muzea se jakýmkoli způsobem podíleli, zejména:

Galerii výtvarných umění v
Havlíčkově Brodě

Krajské knihovně kraje
Vysočina Havlíčkův Brod

Krajskému úřadu kraje
Vysočina

Městu Havlíčkův Brod

Městu Ledeč nad Sázavou

Městskému muzeu Chotěboř

Městskému muzeu Antonína
Sovy Pacov

Státnímu okresnímu archívu
Havlíčkův Brod

Muzeu Vysočiny Jihlava,
pobožce Polná

Městskému muzeu Čáslav

Městskému muzeu Kutná Hora

Městskému muzeu Skuteč

Městskému muzeu Chrast u
Chrudimi

Městskému muzeu Proseč

Technickému muzeu Brno

Národnímu muzeu v Praze

Muzeu českého venkova na
zámku Kačina u Kutné Hory

Regionálnímu muzeu Žďár nad
Sázavou

Souboru lidových staveb
Vysočina Hlinsko

Historickému muzeu Brielle
(Holandsko)

BPK s. r. o. Skuteč

Jiřímu Siegelbauerovi (České
Budějovice)

Jindřichu Štreitovi

Luboši Novotnému

Zdenku Vrbovi

Vlastě Zelené

Stanislavě Matulové

Ing. Tomáši Hermannovi

Josefu Barcalíkovi, Bohumilu
Pavláskovi

Milanu Benešovi
 Karlu Kašparovskému,
 Karlu Hingarovi
 Jiřině Strakové
 Drahoslavu Zieglerovi
 Sázavě Chvalkovské
 Pavlu Přenosilovi
 Manželům Benešovým
 Danielovi a Jiřímu Reynkovým
 PhDr. Milanu Uhdemu
 Miloši Doležalovi
 PhDr. Jaroslavu Medovi
 Evženu Štáflovi
 Jindřichu Štefánkovi
 Josefu Kubátovi
 Zdeňku Brnickému
 Janu Hammerovi
 Jiřímu Gruntorádovi
 JUDr. Miroslavu Duchoňovi
 PaeDr. Radku Dvořákovi
 Ing. Františku Kocmanovi
 Jaroslavu Havlíčkovi (Stříbrné
 Hory)
 Josefu Mlejnkovi
 Karlu Konfrštovi
 Manželům Hejkalovým

Mgr. Františku Drašnerovi
 Muzeu Vysočiny Jihlava
 Obecnímu úřadu Lipnice nad
 Sázavou
 PhDr. Oldřichu Málkovi
 (Přibyslav)
 RNDr. Petru Obstovi (Štoky)
 Základní umělecké škole
 Bedřicha Smetany Havlíčkův
 Brod
 Soukromé umělecké škole
 Nuselská Havlíčkův Brod

ZPRÁVA O ČINNOSTI MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO ARCHIVU BRNO - STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2005

Ladislav Macek

Z hlediska prostorové situace nedošlo v roce 2005 k žádným změnám. Centrála státního okresního archivu je stále tvořena dvěma budovami a to domem č.p. 1125 („A“) a objektem bez č.p. (těsně sousedícím s č.p. 1125 – „B“).

Část nebytových prostor archivu je pronajímána veřejnoprávním i soukromým subjektům.

I. Předarchivní péče a zpracování archiválií

Prioritou archivářů v této oblasti je napomáhat k utváření obecného povědomí o existenci systému spisové a archivní služby, který klade zákonné povinnosti na celou škálu organizací, a to nejen státních, ale i z veřejnoprávního sektoru a vybraných podnikatelských subjektů.

Nedílnou součástí naší práce jsou i revizní návštěvy, metodická pomoc při uspořádání spisovny a s tím spojená proškolení zainteresovaných pracovníků, které byly provedeny v 33 organizacích.

V rámci metodické pomoci při praktické aplikaci nového archivního zákona se pracovníci archivu spolupodíleli, ve spolupráci s odborem archivní správy MV ČR, na přípravě vzorové spisové normy pro obce 1. typu.

Samozřejmostí byla průběžná kontrola a aktualizace údajů v listech fondů, které jsou vedeny pro každou instituci v předarchivním dohledu státního okresního archivu a opomenout nelze ani podíl odborných pracovníků na přípravě, či aktualizaci, spisových norem veřejnoprávních institucí i podnikatelských subjektů (28 organizací).

V roce 2005 proběhlo 70 skartačních a 14 mimoskartačních řízení.

Třídění, pořádání, inventarizace a rejstříkování fondů

Stejně jako v letech minulých i v roce 2005 bylo nutné průběžně třídit nově získané přírůstky (většinou ihned po převzetí v rámci skartačního řízení) a "nalezené" dodatky od organizací, nad nimiž archiv vykonává předarchivní a archivní dohled, a to v celkovém počtu

29 fondů a rozsahu 26,8 bm (včetně vyhotovení pracovních evidenčních soupisů).

V oblasti zpřístupňování archiválií pro badatelskou veřejnost byly formou **prozatímního inventárního soupisu** zpracovány následující fondy:

ARCHIV OBCE BABICE
ARCHIV OBCE BAČKOV
ARCHIV OBCE BARTOUSHOV
ARCHIV OBCE BĚLÁ
ARCHIV OBCE BENÁTKY
ARCHIV OBCE BENETICE
ARCHIV OBCE BEZDĚKOV (NAD 547)
ARCHIV OBCE BEZDĚKOV (NAD 139)
ARCHIV OBCE BÍLEK
ARCHIV OBCE BOHUMILICE
ARCHIV OBCE BOHUŠICE
ARCHIV OBCE BOJIŠTĚ
ARCHIV OBCE BOŇKOV
ARCHIV OBCE BOREK
ARCHIV OBCE BRATROŇOV
ARCHIV OBCE BROUMOVA LHOTA
ARCHIV OBCE BŘEVNICE
ARCHIV OBCE BŘEZINKA
ARCHIV OBCE BUDEČ

ARCHIV OBCE CIBOTÍN
ARCHIV OBCE ČACHOTÍN
ARCHIV OBCE ČEČKOVICE
ARCHIV OBCE ČEKÁNOV
ARCHIV OBCE ČESKÁ BĚLÁ
ARCHIV OBCE ČÍHOŠŤ
ARCHIV OBCE DLOUHÁ VES
ARCHIV OBCE DLUŽINY
ARCHIV OBCE DOBRÁ
ARCHIV OBCE DOBRNICE
ARCHIV OBCE DOBROHOSTOV
ARCHIV OBCE DOLNÍ BŘEZINKA
ARCHIV OBCE DOLNÍ KRUPÁ
ARCHIV OBCE DOLNÍ MĚSTO
ARCHIV OBCE DOLNÍ VESTEC
ARCHIV OBCE DRUHANOV

ARCHIV OBCE FRÝDNAVA
ARCHIV OBCE HABREK
ARCHIV OBCE HLOHOV
ARCHIV OBCE HLUBOKÁ
ARCHIV OBCE HNĚVKOVICE
ARCHIV OBCE HORNÍ KRUPÁ
ARCHIV OBCE HORNÍ LHOTKA
ARCHIV OBCE HORNÍ POHLEŘ
ARCHIV OBCE HORNÍ STUDENEC
ARCHIV OBCE HOSTOVLICE
ARCHIV OBCE HRADEC
ARCHIV OBCE HROZNĚTÍN
ARCHIV OBCE HŘIŠTĚ
ARCHIV OBCE CHLÍSTOV
ARCHIV OBCE CHLOUMEK
ARCHIV OBCE CHR TNÍČ
ARCHIV OBCE CHÝŠKA
ARCHIV OBCE JEDOUCHOV
ARCHIV OBCE JILEMNÍK
ARCHIV OBCE JITKOV
ARCHIV OBCE KAMENICE

ARCHIV OBCE KNYK
ARCHIV OBCE KOUTY
ARCHIV OBCE KRÁSNÁ HORA
ARCHIV OBCE KRÁTKÁ VES
ARCHIV OBCE KVĚTNOV
ARCHIV OBCE KYJOV
ARCHIV OBCE LÍPA
ARCHIV OBCE MALEČ
ARCHIV OBCE MICHALOVICE
ARCHIV OBCE MIKULÁŠOV
ARCHIV OBCE MÍROVKA
ARCHIV OBCE NEJEPÍN
ARCHIV OBCE NOVÁ VES U SVĚTLÉ
ARCHIV OBCE OKROUHLICE
ARCHIV OBCE OKROUHLIČKA
ARCHIV OBCE OKROUHLIČTÍ DVOŘÁCI
ARCHIV OBCE OLEŠENKA
ARCHIV OBCE OLEŠNÁ
ARCHIV OBCE OLEŠNICE
ARCHIV OBCE OSTRUŽNO
ARCHIV OBCE OUDOLEŇ
ARCHIV OBCE PERKNOV
ARCHIV OBCE PETRKOV

ARCHIV OBCE POČÁTKY
ARCHIV OBCE PODĚBABY
ARCHIV OBCE POHLEDŠTÍ DVOŘÁCI
ARCHIV OBCE POŘÍČÍ
ARCHIV OBCE PŘEDBOŘ
ARCHIV OBCE PŘÍSEKA
ARCHIV OBCE RADŇOV
ARCHIV OBCE RADOSTÍN
ARCHIV OBCE RYBNÍČEK
ARCHIV OBCE SÁZAVKA
ARCHIV OBCE SEDLETÍN
ARCHIV OBCE SKORKOV
ARCHIV OBCE SLAVĚTÍN
ARCHIV OBCE SLAVÍKOV
ARCHIV OBCE SLAVNÍČ
ARCHIV OBCE SLOUPNO
ARCHIV OBCE SOBÍŇOV
ARCHIV OBCE STRUŽINEC
ARCHIV OBCE STŘÍBRNÉ HORY
ARCHIV OBCE STŘÍŽOV
ARCHIV OBCE STUDÉNKA
ARCHIV OBCE SUCHÁ

ARCHIV OBCE SVINNÝ
ARCHIV OBCE ŠLAPANOV
ARCHIV OBCE TERMESIVY
ARCHIV OBCE ÚDAVY
ARCHIV OBCE UHELNÁ PŘÍBRAM
ARCHIV OBCE ÚSOBÍ
ARCHIV OBCE VADÍN
ARCHIV OBCE VESELICE
ARCHIV OBCE VESELÝ ŽDÁR
ARCHIV OBCE VESTECKÁ LHOTKA
ARCHIV OBCE VĚŽ
ARCHIV OBCE VĚŽNICE
ARCHIV OBCE VRBICE
ARCHIV OBCE VYSOKÁ
ARCHIV OBCE ZAHRÁDKA
ARCHIV OBCE ZHOŘ
ARCHIV OBCE ŽELEZNÉ HORKY
KSČ - OKRESNÍ VÝBOR CHOTĚBOŘ
MĚSTSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR LEDEČ NAD SÁZAVOU

Archivní pomůcky ve formě **inventáře** byly zpracovány pro následující fondy:

KSČ - OKRESNÍ VÝBOR HAVLÍČKŮV BROD
 ARCHIV OBCE ŠTOKY
 SPOLKOVÝ LIHOVAR PETRKOV
 KAMPELIČKA ČACHOTÍN

Byly zahájeny práce na vytváření *rejstříkové databáze ke stavebním spisům bývalého ONV a OkÚ Havlíčkův Brod z let 1960 – 2002*, přičemž ke konci roku 2005 bylo evidováno 5608 záznamů + 507 záznamů pro tzv. „AKCE Z“.

Rovněž bylo zahájeno vytváření *rejstříkové databáze k tzv. vodoprávním spisům bývalých ONV Havlíčkův Brod, Ledec nad Sázavou a Chotěboř pro období po roce 1974*, přičemž ke konci roku 2005 bylo evidováno **3391 záznamů**.

Doplněny a aktualizovány byly databázové rejstříky ke *stavebním spisům ve fondech obecních úřadů a místních národních výborů* v celkovém počtu 5451 záznamů

Soudobá dokumentace - kroniky

V návaznosti na revizní dohlídky v systému předarchivní péče je trvale aktualizována a udržována databázová evidence všech pamětních knih okresu Havlíčkův Brod (bez ohledu na to, kde jsou fyzicky uloženy), přičemž veřejnosti je přístupna na internetu na stránkách archivu (www.archivhb.cz).

II. Evidence a ochrana archiválií

Evidence fondů JAF

V souladu s platnými pokyny a metodickými směrnici byla archivní evidence fondů průběžně vedena a doplňována v programu PEvA, přičemž k 31.12. 2005 evidujeme 1847 fondů uložených v archivu a 8 uložených u jiných organizací.

V návaznosti na to, byla průběžně aktualizována i databáze programu ARKY, přičemž k 31.12. 2004 je evidováno 450 archivních

pomůcek, tj. prozatímních inventárních seznamů, inventářů, sdružených inventářů, katalogů a rejstříků.

Ochrana archivního materiálu

V rámci systematického vytváření sbírky zajišťovacích reprodukcí nejceněnějších archiválií byly i v roce 2005 nezbytné činnosti vykonány smluvně u specializované firmy, přičemž práce se týkaly následujících fondů:

Archiv města Havlíčkův Brod

Archiv města Příbyslav

Sbírka rukopisů

V zájmu ochrany a mnohdy i fyzické záchrany jednoho z nejceněnějších typů obecních archiválií, tj. pamětních knih, bylo i letos ve velkém rozsahu pokračováno v kopírování celých svazků a to jak pro studijní účely tak i pro samotné obecní úřady (při přebírání uzavřených pamětních knih do depozitáře archivu jsou v případě zájmu stávajícího držitele, tj. obecních úřadů, škol, ..., vyhotovovány kopie celých svazků a ty potom předávány původci).

III. Využívání archiválií a knihovny

Badatelská agenda

V roce 2005 státní okresní archiv navštívilo 193 badatelů, přičemž počet jejich badatelských návštěv dosáhl čísla 403.

Pro správní účely bylo vyřízeno cca 44 písemných dotazů a rešerší (např. stavební a vodoprávní záležitosti, dopravní stavby, převody majetku na stát, spolková činnost v Polné, hřbitov sv. Vojtěch v Havl. Brodě., strom svobody v Havl. Brodě, vývoj Okresního stavebního podniku Havl. Brod v návaznosti na převody státního majetku, vynětí ze ZPF, problematika užívání titulu „městys“, německé hroby na území okresu Havlíčkův Brod, fotodokumentace budovy bývalého OKÚ Havl. Brod, náhrobní kameny z kostela v Příbyslavi, dokumentace k dějinám špitálů, přehledy k organizací školství na Chotěbořsku a Ledčsku, ...).

Pro soukromé badatele bylo vyřízeno cca 47 písemných dotazů a rešerší (stavební a vodoprávní záležitosti, genealogické a heraldické dotazy, třídní výkazy – soupisy žáků, židovské obyvatelstvo na

Světelsku a Havlíčkobrodsku, Sokolský župní slet na Přibyslavsku, představitelé obecní samosprávy v Havl. Brodě, hudební skladatel Gustav Mahler, dějiny hornictví, historie mlýna v Okrouhlice, pamětní knihy německého jazykového ostrova, ...) a počty telefonických i ústních dotazů lze odhadovat řádově na desítky.

Vědeckovýzkumná a kulturně-osvětová činnost

Autorsky se odborní pracovníci archivu spolupodíleli na vydání následujících publikací a textů:

Tajovský, M.: Láska k hudbě se u Pospíšilů dědila, in. Noviny Vysočiny, 21.1. 2005

Tajovský, M.: Květen přinesl bombardování, in. Noviny Vysočiny, 5.5. 2005

kolektiv: Václav Zelený 1825-1875. Havlíčkova Borová 2005

(Macek, L.: Borovský učitel píše svému žákovi;

Macek, L.: Poslanec Václav Zelený v řeči novin a korespondence - příspěvek k velkému tématu)

Kunc, V.: Havlíčkův Brod – genius loci. Havlíčkův Brod 2005

(Tajovský, M.: autor průvodních textů k fotografiím)

Výsledkem společného úsilí Státního okresního archivu Havlíčkův Brod a Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod bylo vydání 19. svazku vlastivědného sborníku Havlíčkobrodsko.

Ve spolupráci s Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod se archiv spolupodílel na přípravě výstav „Válka v našich životech“ a „70. výročí klubového letectví v Havlíčkově Brodě“.

Pracovníci archivu se aktivně zapojili do příprav oslav 750. výročí první písemné zmínky o Havlíčkově Brodě, které budou probíhat jako sled akcí od měsíce února 2006 a vyvrcholí 9. září 2006 slavnostní vernisáží výstavy „Historické klenoty města Havlíčkův Brod“.

Ve spolupráci s Mgr. Pavlem Rousem a PhDr. O. Málkem byly připravovány podklady pro jejich přednášku „Historie kostela sv. Jana Křtitele v Přibyslavi“.

V rámci spolupráce s obecními úřady byly zpracovány dva recenzní posudky na projekty z grantového programu Edice Vysočiny (Havlíčkova Borová – dějiny obce, Přibyslav – Kronika přibyslavská)

a archiv se podílel i na zpracování dokumentace v rámci regenerace městské památkové zóny v Přibyslavi.

Pro žáky středních škol z Havlíčkova Brodu a Chotěboře byly uspořádány 4 exkurze.

Správa archivní knihovny

Knihovní fond byl průběžně doplňován nákupy z běžné obchodní sítě, výměnou i dary. Evidence je vedena a průběžně doplňována v programu Clavius, přičemž počet svazků knihovny dosahuje k 31.12. 2005 čísla 13 334 a roční přírůstek tak činil 306 svazků.

Knihovna je využívána pracovníky archivu i badatelskou veřejností, přičemž té je studium umožněno pouze prezenčně v badatelně archivu.

Personální stav zaměstnanců Státního okresního archivu Havlíčkův Brod k 31.12. 2005 byl následující:

Ředitel:	PhDr. Ladislav Macek
Odborné/-í archivářky/-i:	Dana Nováková Helena Pospíchalová Mgr. Romana Suchá PhDr. Miloš Tajovský
Hospodářsko - správní referentka a odborná archivářka:	Eva Vencová
Správce budov, topič:	Miloš Nikl
Systémový správce:	Ing. Josef Šťastník (MZA Brno, stálé pracoviště v SOKA Havlíčkův Brod)

Havlíčkobrodsko

Vlastivědný sborník, svazek č. 20

(Nultý nečíslovaný svazek vydalo Okresní muzeum v Havlíčkově Brodě v roce 1971)

Repro na obálce: Výřez z vyobrazení městského znaku v privilegii císaře Ferdinanda III., kterým byl Německý Brod v roce 1637 povýšen do stavu měst královských a zároveň mu byl tzv. polepšen erb (reprofoto MZA Brno – SOkA Havlíčkův Brod).

Vydaly: Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod a Moravský zemský archiv Brno - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod v roce 2006

Redakční úprava: Pavel Rous, Ladislav Macek

Sazba, grafická úprava: Moravský zemský archiv Brno - Státní okresní archiv Havlíčkův Brod

Vytiskl: TISK HERMANN & SPOL. Havlíčkův Brod

Náklad: 200 výtisků

ISBN 80-86931-16-1

Cena: 120,- Kč